

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Poul Erik Kristensen

**LOKALHISTORIE
- EN INSPIRATIONSBOG**

*

Feder-Kristensens Forlag

LOKALHISTORIE - EN INSPIRATIONSBOG

Poul Erik Kristensen

***LOKALHISTORIE
- EN INSPIRATIONSBOG***

Feder-Kristensens Forlag

Udgivet af
Feder-Kristensens Forlag
Kongerslev 1989

Copyright by Poul Erik Kristensen 1988

ISBN 87-89047-06-0

Tryk
Erla Offset, 9230 Svenstrup, tlf. 08 38 14 77
Indbinding
I. P. Møller & Søns Eftf., Aalborg, tlf. 08 15 52 33

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Indledning.....	7
Hvorfor lokalhistorie.....	13
Hver by sin historie.....	20
Betragt fortidens synlige spor.....	30
Lokalhistorisk statistik.....	35
De kommunale forhandlingsprotokoller.....	55
Erindringer.....	71
Firma- og foreningshistorie.....	92
Forskningsproces og formidling.....	105
Lokalhistorikeren og læserne.....	114
Bogens fundament.....	122

INDLEDNING

Denne bog er ikke en lærebog i at skrive lokalhistoriske manuskripter. Den giver altså ikke udtryk for, at disse og hine emner bør undersøges, og at det skal gøres på den og den måde. Som titlen antyder, er den alene tænkt som en inspirationsbog, der viser, hvordan det kan gøres, og for at det ikke skal være tom teori uden større forbindelse med de praktiske muligheder, har jeg valgt udelukkende at tage udgangspunkt i mine egne personlige erfaringer som lokalhistoriker. Dette betyder, at jeg refererer til undersøgelser vedrørende forskellige lokaliteter i Sejlflod kommune i Østhimmerland samt vedrørende den lille købstad Nørresundby, der blev indlemmet i Aalborg kommune i 1970, men der kan laves lignende undersøgelser overalt.

Jeg går ikke rundt med en forestilling om, at mine bøger og artikler er specielt geniale, men som universitetsuddannet historiker har jeg forsøgt at opfylde de krav, der med rimelighed må kunne stilles til en fagmands arbejde. Jeg har arbejdet aktivt med lokalhistorie i snart 20 år, dog ikke altid med samme intensitet, men siden jeg udgav min første bog i 1979, har den fået selskab af en hel del flere foruden en lang række artikler.

Den første bog var planlagt gennem adskillige år, og det var bestemt ikke meningen, at det skulle blive til flere i netop denne genre. Så satte diverse tilfældigheder imidlertid skub i produktionen, og da jeg efterhånden har høstet en god portion erfaring, fik jeg på et tidspunkt den tanke, at jeg måske kunne række aktive amatør-lokalhistorikere rundt omkring i landet en hjælpende hånd. Mine undersøgelser er som sagt af en sådan natur,

at de direkte kan overføres som modeller til andre lokaliteter, men selvfølgelig har enhver da lov til at bygge videre på dem efter eget behag.

Jeg håber endvidere, at beskrivelsen af mine arbejdsmetoder, samt hvad jeg har gjort af erfaringer, kan være med til at sætte tankerne i sving. Ikke blot hos de aktive lokalhistorikere, men også hos det store flertal, som kun er interesseret i at læse om lokalhistoriske emner. Bogen skulle gerne give sidstnævnte gruppe et indtryk af de ofte omfattende arbejdsprocesser, der kan ligge til grund for selv mindre lokalhistoriske værker. Almindeligvis præsenteres læserne jo nemlig kun for selve resultatet og ikke for alle de overvejelser og alt det besvær, som ligger forud.

Dette indblik kan vel have en værdi også ud over nysgerrighedens interesse, idet forøget viden samtidig giver læserne nogle våben i hænde, så de bedre bliver i stand til at stille kvalificerede krav og dermed også indlede en frugtbar dialog med de lokalhistoriske forfattere. Selvfølgelig kan en forfatter principielt beskæftige sig med hvad som helst, men hvis en lokalhistoriker vil belejre andre med sine skrivelser, må læserne anstændigvis kunne kræve, at oplysningerne forekommer relevante, og at kildematerialet er behandlet korrekt.

Nu er det ikke min hensigt at sætte mig til dommer over, hvilke oplysninger der er relevante, og hvilke der er uinteressante, og det vil jo også i nogen grad være forskelligt fra lokalitet til lokalitet. Dog er jeg af den opfattelse, at det er spild af tid og energi at efterligne de mange ældre sognebeskrivelser, der gør et stort nummer ud af at klarlægge, hvorledes fæstegodset snart ejedes af den ene og snart den anden fremmede gods-ejer eller pengemand. Disse havde som regel ikke andet med de pågældende fæstegårde at gøre, end at de indkasserede fæsteafgiften på samme måde, som kreditforeninger, pengeinstitutter og pantebrevsejere i dag indkasserer renter og afdrag. Det er naturligvis en helt anden sag,

når fæstegårdene tilhørte den lokale godsejer.

På samme måde ser jeg heller ikke noget perspektiv i at lave omfattende fortegnelser over de lokale præster og skolelærere med en beskrivelse af deres slægt. Det var som regel to fremmede fugle, der kom til et sogn, og deres efterkommere blev også sjældent boende. Derimod er det da ikke utænkeligt, at visse præsters og skolelæreres arbejde er en omtale værd. Lidt mere generelt kan man sige, at personalhistorie og lokalhistorie i høj grad tidligere blev blandet ukritisk i den samme pærevælling. Helt vil de to begreber aldrig kunne skilles, da historien beskæftiger sig med mennesker, men de lokalhistoriske værker vil vinde i styrke, hvis de personalhistoriske oplysninger kun bringes i det omfang, de er lokalhistorisk interessante.

Det er en udbredt opfattelse, at alle kan sætte sig ned og skrive lokalhistorie uden først at have tilegnet sig nogle forkundskaber. Man skal blot finde ud af, hvad kildematerialet kan fortælle! Ja, sådan er det så sandelig, men her vil jeg lige fortælle en lille sandfærdig historie, som bør tjene til advarsel. For et par menneskealdere siden undersøgte to højt anerkendte historieprofessorer det samme spørgsmål på baggrund af det samme kildemateriale, og de nåede frem til to vidt forskellige resultater!

Nej, så tilfældig må lokalhistorien ikke behandles. Forskellige lokalhistorikere skal nå frem til de samme eksakte resultater, og det vil de også gøre, hvis de sætter sig ind i de kildekritiske principper, som i Danmark blev udviklet af Kr. Erslev, og som i dag er anerkendt af alle faghistorikere. Jeg vil gå så vidt som til at sige, at en lokalhistoriker, der ikke har gidet sætte sig ind i disse principper, bliver besmykket med en falsk titel, der svarer til, at en kvaksalver kaldes for læge. Resultaterne kan såmænd i mange tilfælde være gode nok, men nu og da kan der altså også opstå nogle fejl så himmelråbende tåbelige, at den historiske gengivelse bliver

ganske ude af trit med den virkelighed, som engang har eksisteret.

Da nærværende bog som sagt ikke er en lærebog, ligger det uden for rammerne at give en nærmere beskrivelse af de kildekritiske principper. For den uindviiede læser skal der blot fremdrages nogle enkelte hovedtræk vedrørende skriftligt kildemateriale.

Alle kilder inddeles i primære og sekundære kilder. En primær kilde har ikke sine oplysninger fra andet bevaret kildemateriale og skal derfor altid undersøges. Sekundære kilder har derimod ingen værdi, da deres oplysninger er hentet fra en eller flere primære kilder. De skal kasseres som kildemateriale, da intet bliver mere rigtigt af at blive gentaget. Vi risikerer blot, at der har indsneget sig forskellige former for fejlinformationer.

De primære kilder kan inddeles i førstehåndskilder og andenhåndskilder. En førstehåndskilde har personligt oplevet det beskrevne, medens en andenhåndskilde har sine informationer fra andre. En andenhåndskilde kan kun være en primær kilde, hvis den ikke har sine informationer fra en bevaret førstehåndskilde. Ellers ville andenhåndskilden jo være en sekundær kilde.

Ingen historiker kommer uden om at inddele sit kildemateriale i disse kategorier, og der er endvidere grund til at gøre opmærksom på, at det enkelte dokument ikke altid kan kategoriseres i sin helhed. Sondringen skal laves for de enkelte oplysninger. En brevskriver kan f.eks. både skrive om noget selvoplevet og om noget, som vedkommende er blevet fortalt af andre.

Efter disse indledende skridt skal historikeren til at vurdere sit kildemateriale. Som regel vil en førstehåndskilde stå stærkere end en andenhåndskilde, men der er i denne forbindelse også mange andre forhold, der må betragtes. Kan vi f.eks. forvente, at kildens ophavsmand giver en neutral fremstilling, og at vedkommende virkelig har forstået det beskrevne. Historikeren skal

i det hele taget gøre sig klart, at alt behøver ikke at være rigtigt, blot fordi det er blevet nedskrevet på papir. Pålideligheden skal vurderes!

De kildekritiske principper, som her kun er blevet nødtørftigt berørt, kan betragtes som lokalhistorikerens nødvendige håndværksmæssige færdigheder. At kunne sit håndværk er imidlertid ikke nok til at bygge et hus. Her må man også have en plan og nogle tegninger.

Nærværende bog bygger som sagt udelukkende på personlige erfaringer, og derfor kan den naturligvis heller ikke redegøre for alle de tanker og besværligheder, som en lokalhistoriker kan komme ud for, og den kan heller ikke beskrive alle tænkelige former for lokalhistoriske undersøgelser. Men som jeg startede med at skrive i denne indledning: Det er ikke en lærebog. Det er kun en inspirationsbog!

HVORFOR LOKALHISTORIE

Fhv. rigsarkivar Johan Hvidtfeldt skriver meget rammen-
de i en artikel fra 1941: "For at forstå sig selv eller
ens omgivelser må man søge tilbage, forudsætningerne
findes i fortiden." Det er kloge ord, som næppe nogen
vil bestride.

I de senere år har mange faghistorikere med samme selv-
følge fremført en anden påstand, som umiddelbart kunne
synes at ligge i direkte forlængelse, nemlig at oprettel-
sen af de mange lokalhistoriske foreninger i 1970'erne
var et resultat af kommunesammenlægningen i 1970, hvor
vi fik de nuværende storkommuner.

At storkommunerne og de lokalhistoriske foreninger
tilhører den samme tidsperiode er naturligvis rigtigt,
og det kan jo nok heller ikke benægtes, at storkommuner-
ne har været skyld i en vis "fremmedgørelse". Der er
vitterligt for mange af os blevet længere til magtens
centrum, og er vi så ikke tilbage ved Hvidtfeldt? Hvis
vi vil forstå os selv og vor egen lille plet på jorden,
må vi forsøge at hæge om fortiden i de enkelte sogne!

Det lyder besnærende, at de lokalhistoriske foreninger
skulle være skabt som en reaktion mod de historieløse
storkommuner, og alligevel ligner det mest en gang tom
lomme filosofi. Lomme filosofi, fordi de anførte argumen-
ter ikke i sig selv udgør en tilstrækkelig forklaring.
I virkeligheden er der kun tale om en postuleret årsags-
sammenhæng, og et postulat får jo ikke større sandheds-
værdi, fordi det bliver fremført igen og igen. Person-
ligt føler jeg mig helt sikker på, at den lokalhistori-
ske interesse ville have været ligeså stor, selv om vi
havde bibeholdt de små kommuner.

Det er måske endda et spørgsmål, om den lokalhistoriske interesse rent faktisk har været stigende generelt. Den har altid været stor. Det nye er sandsynligvis kun, at den nu også har fanget faghistorikernes interesse. Vi skal nemlig ikke ret mange år tilbage i tiden, før noget sådant stort set var utænkeligt, men nu er der blevet job at få, og så skal vi selvfølgelig heller ikke glemme, at den jævne mand i de senere år har fået en mere central plads i historieskrivningen.

Jeg skal ikke forsøge at beskrive den lokalhistoriske interesse gennem tiden, men lad os kort kaste blikket tilbage til årene omkring århundredskiftet. Da blev de mange amtshistoriske samfund dannet, og dermed begyndte udgivelsen af en masse historiske årbøger. I medlemslisterne kan vi se, at de især blev båret oppe af gårdmændene, lærerne og præsterne.

Gårdmændenes rolle forklares gerne ved højnelsen af deres kulturelle og politiske niveau i de foregående årtier, og her tildeles højskolerne stor betydning. Kravene til lærernes kundskaber var i den samme periode også blevet højnet ganske betydeligt.

Bevares, det er da en slags forklaring, men de amtshistoriske samfund blev vel ikke dannet, blot fordi gårdmændene var blevet mere læsende. Mon ikke de først og fremmest blev dannet, fordi stifterne kunne indse, at ellers ville en masse viden gå tabt.

Typiske artikler fra dengang beskæftigede sig med biddelsesforholdene ude i amtets landsbyer. Hvem boede på hvilke gårde, og hvem havde gjort det gennem tiderne. Hvordan var slægtsforbindelsen mellem gårdmændene, og her blev der ofte anført omfattende efterslægtstavler. Vi fik også efterslægtstavlerne for de lokale herremænd, præster og skolelærere.

Jamen, det er jo lige netop de ting, som bønderne også i de foregående år har talt om igen og igen. Den tilbageslutning kan vi roligt drage, for sådan er vi også selv. Kan du huske ham skomagere, der boede oppe ved

kirken? Overtog han ikke huset efter sin svigerfar? Hvad var det nu han hed? Hvordan gik det med hans børn o.s.v., o.s.v. Når sognets fremmede fugle, præster og skolelærere, ofte indtog en central plads i artiklerne, skal det især forklares ved den kendsgerning, at det netop var disse, der i høj grad optrådte som lokalhistoriske forfattere.

De amtshistoriske årbøger kunne opfattes som en ny måde at opbevare og formidle den lokale viden, og det var vigtigt i begyndelsen af århundredet. Samfundet var blevet meget mere dynamisk end tidligere. Flere og flere flyttede fra landet til byerne for at prøve lykken. Når den kollektive hukommelse på denne måde blev spredt geografisk, var bogen en mulighed for at holde trådene på plads.

Omkring århundredskiftet ville en stor del af befolkningen ude i landsbyerne dog fortsat kunne sige, at her havde forfædrene boet fra Arilds tid. I dag er det almindeligt at flytte fra barndomsbyen. Nu kan kun de færreste sige, at her har min familie boet i tre generationer. Dermed er der heller ikke den samme interesse for, hvilke slægter der tidligere har dyrket hvilken jord. Slægtshistorien er i det hele taget ved at glide ud af lokalhistorien.

I dag vil vi først og fremmest vide, hvordan livet har formet sig for tidligere beboere til forskellige tider. Begrebet ændringer er i denne forbindelse et nøgleord, og lad os så kaste blikket tilbage til 1970'erne, hvor de mange lokalhistoriske foreninger blev dannet. Aldrig tidligere havde udviklingen løbet så hurtigt.

I 1950'erne kørte landmanden med heste og selvbinder. I 1970'erne kørte mejetærskerne side om side. Mange byer havde fået knopskydninger i form af nye parcelhuskvarterer, og store dele af den ældre boligmasse var blevet renoveret til ukendelighed. Bilerne var kommet til at dominere ethvert gadebillede. Den hyggelige købmandsforretning var blevet erstattet af en selvbetjeningsbutik.

Børnene var kommet til at gå længere tid i skole o.s.v., o.s.v. Ændringer, ændringer og atter ændringer.

Naturligvis var de fleste selv bevidste om denne udvikling, og hvem kunne drømme om at sige, at det var storkommunernes skyld? Selvfølgelig ingen. Et væld af lokalhistoriske foreninger blev dannet, fordi man rundt om kunne se et formål med fortsat at kunne bevare nogle glimt af fortiden, som den var engang. Det var nærliggende at indsamle gamle fotografier m.m.

Initiativet til 1970'ernes storstilede billedindsamling kom oprindeligt fra TV, men det væsentlige er, at ideen smittede, og der er bestemt ikke noget mærkeligt i, at der i adskillige kommuner blev dannet flere foreninger. De fleste billeder har kun interesse netop på den lokalitet, hvor de er optaget, for det er kun her, befolkningen ved selvsyn er i stand til at iagttage tidens ændringer. Basis blev dermed af naturlige årsager i mange tilfælde de gamle kommuner eller et enkelt sogn, og ikke de nye storkommuner.

Udbredelsen af de lokalhistoriske foreninger og størrelsen af sammes medlemstal er ikke et spejlbillede af den lokalhistoriske interesse, men de er et blandt flere udtryk for, at denne interesse eksisterer. Det samme gælder de mange lokalhistoriske bøger, der er udkommet i den sidste halve snes år. Her er den stigende mængde heller ikke som hævdet nødvendigvis et udtryk for en stigende interesse. Der er i alt fald en lang række andre faktorer, som også skal med i billedet.

For det første kan mange bogudgivelser vel forklares af den samme dynamik i samfundet, der er angivet som katalysator for oprettelsen af de mange lokalhistoriske foreninger. For det andet tager de lokalhistoriske foreninger nu i mange tilfælde den økonomiske risiko, og for det tredje er bogproduktion blevet billiggjort af den moderne offsetteknik. Endelig er der nu på grund af et forbedret undervisningsmønster mange flere end tidligere, der kan formulere sig på skrift.

For blot 15-20 år siden var det næsten udelukkende amatører, der beskæftigede sig med lokalhistorie. Faghistorikerne har naturligvis også tidligere foretaget studier over enkelte lokaliteter, men modsat lokalhistorikerne har det ikke været med det sigte, at deres arbejde specielt var beregnet for beboerne i det pågældende lokalområde. Formålet med deres forskning har primært været at udbygge og uddybe studiet af rigshistorien, for selvfølgelig hørte fortidens liv i købstæderne og landsbyerne da også med til denne.

Nå ja, livet i de konkrete lokaliteter uden for hovedstaden kunne vel ikke interessere nogen i en større kreds, men gennem udvalgte konkrete eksempler kunne der fremstilles nogle polisbegreber, d.v.s. modelbetragtninger, hvor fortiden kunne beskrives som en form for gennemsnitsbetragtninger baseret på en harmonisering af de til rådighed værende undersøgelser. Ude på landet formede livet sig jo næsten ens overalt! Det troede man da.

Flere faghistorikere har i tidens løb ytret ønske om at få styrket den seriøse del af den lokalhistoriske forskning. De kunne kun være interesseret i at få en hjælpende hånd fra de dygtigste amatører, da deres modelbetragtninger kunne nuanceres og vinde i styrke ved at bygge på et fyldigere kildegrundlag. Selv var de for få i antal til at lave ret mange af den slags undersøgelser. De både fandt det vigtigere og anså det for finere at studere rigets magthavere og disses beslutninger.

Sigtet, med at lokalhistorien skal være en hjælpedisciplin for rigshistorien, er ikke forsvundet, men de fleste faghistorikere har vel efterhånden accepteret, at et lokalområdes historie også kan studeres for dets egen skyld. Nu er der endda flere faghistorikere, der udelukkende arbejder med lokalhistorie. Det kan lade sig gøre, fordi deres antal begyndte at stige voldsomt i 1970'erne.

Som selvstændig disciplin kan lokalhistorien ligesom rigshistorien beskæftige sig med mange forskellige emner. I princippet vil den enkelte udøver kunne lade sin egen

interesse være afgørende , når det drejer sig om at vælge forskningsobjekt. Dog vil den faguddannede lokalhistoriker nok have en større tilbøjelighed end amatøren til at vælge emner, som umiddelbart kan indplaceres i en rigshistorisk sammenhæng.

Rigshistorien og lokalhistorien kan så at sige udgøre forskellige indgangsvinkler til belysning af det samme emne. F.eks. er vore gamle sognerådsprotokoller fra forrige århundrede et glimrende kildemateriale til at belyse lokalbefolkningens stilling til mange af de forhold, der blev lovgivet om inde på rigsdagen.

Og her er vi faktisk inde på noget vigtigt. Jeg har selv haft lejlighed til at foretage en grundig studering af sognerådsprotokollerne fra fem af de gamle kommuner fra før 1970, og skønt der var tale om nabokommuner, var det ganske åbenbart, at ikke blot sognerådene, men også befolkningen som helhed, i flere situationer optrådte vidt forskelligt. Hvordan må det så ikke have været for resten af landet?

På denne baggrund mener jeg at kunne hævde, at de rigshistoriske model fremstillinger af tidligere tiders liv ude i vore landsbyer nemt kommer til at ligne det rene nonsens, og hvorfor skulle det samme ikke også være tilfældet for købstædernes vedkommende?

Vi kan naturligvis ikke undvære de store rigshistoriske fremstillinger, som først og fremmest beskriver historien set fra centralt hold, men hvis vi for alvor ønsker "Danskernes Historie" skrevet, må vi også lære med åben pande at fremhæve lokalhistorien på rigshistoriens bekostning. Så må rigshistorien finde sig i lejlighedsvis at blive reduceret til en hjælpedisciplin; en hjælpedisciplin bl.a. i den forstand, at nok skal årsagerne til en mængde forhold dokumenteres gennem magthavernes beslutninger, men konsekvenserne for danskerne må søges lokalt. Hvorledes blev f.eks. landboreformerne fra slutningen af 1700-tallet håndteret fra sted til sted? Hvorledes var det med fattigvæsenet, skolevæsenet o.s.v.

Jeg vil vide, hvorledes det har været i mit eget lille lokalområde, d.v.s. der hvor jeg bor eller på anden måde har mine rødder, men det er ikke nok. Jeg vil nemlig også vide, om man har fulgt den slagne vej, og hermed mener jeg ikke i sammenligning med en eller anden modelbetragtning, men om mønsteret har været det samme på andre navngivne lokaliteter, og endda helst i nabobyerne. Jeg vil kort sagt vide, hvorledes det har været for en håndfuld konkrete danskere og ikke for en abstrakt modelbefolkning.

Jaja, vil nogle sige, men så kan man jo bare læse om forholdene i forskellige lokalhistoriske bøger og artikler, og det er da undertiden også en mulighed. På den anden side var det måske mere nærliggende, at lokalhistorikerne i almindelighed begyndte at interessere sig for større områder end lige netop et enkelt sogn. Naturligvis er der mange forhold, som kun har en snæver lokal interesse, men som jeg har antydnet, så er der også store muligheder for at lave sammenlignende lokalhistoriske undersøgelser. Dette er skam slet ikke et ukendt begreb. Blot bliver det dyrket alt for lidt.

"Danskernes Historie" er rigshistorie, lokalhistorie og regionalhistorie blandet i det rette forhold.

HVER BY SIN HISTORIE

I forrige århundrede hed det om landsbyen Sdr. Kongerslev i Himmerland, at det var en sølle ringe by, og med dette udtryk blev der sigtet til den manglende velstand i sognet. En lille overleveret historie fra midten af forrige århundrede kunne da også tyde på, at denne fattige by stod sidst i køen, når der skulle ansættes skolelærer.

En gejstlig øvrighedsperson, provst eller biskop, ville under en visitats i skolen have børnene til at fortælle sig, hvad Potifars hustru hed. De skulle nok kunne gennemskue det lumske i spørgsmålet, da bibelhistorie jo var et af tidens vigtige skolefag. Men ak, ingen af børnene kunne give et fornuftigt svar, og det gjorde den stakkels lærer helt fortvivlet. Han ligefrem tryglede dem om at svare, idet han blev ved med at sige: "Jamen I ved det jo godt, lille børn, I ved det jo godt!"

Trods denne jamren kunne børnene dog ikke svare, og enden på det hele blev, at øvrighedspersonen i stedet for stillede spørgsmålet til læreren. Nu blev den helt gal. Han kunne nemlig heller ikke svare, men han vidste det så godt. Det lå lige på tungen og ville bare ikke frem.

Først efter et par minutter forbarmede den høje herre sig endelig over den uvidende lærer og sagde: "Ja, jeg ved heller ikke, hvad hun hed. Vi kan kalde hende Potimor."

*

Omtrent på samme tid, i 1851, blev der afholdt et baptistmøde i nabobyen Nr. Kongerslev. Det foregik i et

gammelt stuehus til en af de udflyttede gårde. Store dele af byens befolkning samlede sig oprørte udenfor. Sandsynligvis har de slet ikke vidst, hvad der egentlig gik for sig inde bag de små vinduer, men baptistbevægelsen var i alt fald for dem noget nyt, og så kunne man aldrig vide!

Det var nok bedst at kanøfle disse baptister fra starten, og en sten har man jo næsten altid ved hånden. Mødet endte i et gevaldigt rudeknuseri. Pøbelstreger? Jo, det var det vel, men i pøbelen befandt sig bl.a. nogle af sognets agtværdige gårdmænd.

25 år senere var store dele af Nr. Kongerslevs befolkning gået over til denne forfærdelige bevægelse, og nu lod de endda opføre deres egen skole. Initiativtageren var søn af en af de mest uforsonlige rudeknusere. Baptisternes skole bestod indtil 1931.

*

De to småhistorie, som her er blevet fortalt, er begge blevet overleveret i folkemunde, men som lokalhistoriske beretninger har de bestemt ikke den samme lodighed. Det kan da være sjovt nok, at byens skolelærer kom til at dumme sig, og selvfølgelig må historien i sin samtid have givet anledning til megen latter, men ellers fortæller den os ikke noget konkret. Bedømt ud fra en lokalhistorisk synsvinkel har den højst kuriositetens interesse. For øvrigt kunne det godt minde om en såkaldt vandrehistorie, som et vittigt hoved så også har henført til Sdr. Kongerslev.

Derimod er historien om rudeknuseriet af en helt anden kaliber. Den giver os nogle konkrete oplysninger, og den fortæller om noget, nemlig baptistbevægelsen, som har været en betydningsfuld faktor i Nr. Kongerslevs historie.

Den bedømmelse, jeg her har givet, bygger udelukkende på en lokalhistorisk synsvinkel. Man kan således sagtens

forestille sig, at den første historie vil blive foretrukket i andre sammenhænge. Dette kan jeg måske bedst anskueliggøre ved at drage en parallel til en personlig erfaring, som jeg gjorde for nogle år siden, da jeg ledede et lokalhistorisk projekt, hvor vi bl.a. skulle bearbejde og redigere en hel del erindringsmateriale.

En af mine medarbejdere var en erfaren skribent og foredragsholder, men uden erfaring i lokalhistorisk virksomhed. En af hans første arbejdsopgaver blev tilfældigvis at tage sig af nogle sider meget personlige og også meget forvirrede erindringer skrevet af en lokal pensionist. Materialet var ikke stort bevendt, men af forskellige grunde var vi næsten nødt til at offentliggøre det på en eller anden måde. Her kunne min medarbejder så sandelig få mulighed for at vise sine evner.

Og det gjorde han! Nogle af oplysningerne måtte han selvfølgelig kassere som uinteressante. Der måtte ændres noget på stoffets rækkefølge, og visse steder var det også nødvendigt med en let omskrivning. Resultatet var rent trylleri. Det var en artikel af høj kvalitet; en artikel der kunne gøre sig som en avisartikel eller som et led i et foredrag. Det havde blot ikke ret meget med lokalhistorie at gøre. De enkelte oplysninger, som fortalte noget om de lokale forhold, var simpelthen siet fra.

Man skal selvfølgelig ikke harcelere over, at en lokalhistoriker nu og da kan komme til at bringe en lokalhistorisk set uinteressant historie, og i denne forbindelse kan jeg da godt indrømme, at jeg rent faktisk selv er den person, som har nedfældet begge de omtalte mundtlige overleveringer på tryk. Altså også den fra Sdr. Kongerslev.

Som lokalhistoriker er det vigtigt at bevare selvkontrollen. Der er ikke noget galt i at bringe en morsom beretning, hvis den kan være med til at belyse et eller andet forhold vedrørende fortiden, men det tjener ikke noget formål at bringe morsomme beretninger på stribe,

blot fordi de er morsomme, og det tjener ikke noget formål at bringe kuriøse beretninger på stribe, blot fordi de er kuriøse, og det tjener heller ikke noget formål at fremsætte en masse tilfældige og forskelligartede oplysninger i en pærevælling, blot fordi man er stødt på dem et eller andet sted. Som lokalhistoriker må man gøre sig klart, hvad man vil med sit arbejde.

Det meste lokalhistorie bliver lavet som hobbyarbejde, og folk har naturligvis lov til at beskæftige sig med, hvad de vil i deres fritid, men hvis de selv omtaler sig som lokalhistorikere eller deres frembringelser som lokalhistorisk arbejde, bør man kunne forvente, at de efter bedste evne forsøger at arbejde efter de samme kriterier, som gælder for den videnskabelige historieforskning. Ellers vil begrebet lokalhistorie være meningsløst.

Historiske fremstillinger starter næsten altid i fortiden for så at arbejde sig frem mod nutiden. Det er selvfølgelig en logisk fremgangsmåde, fordi uret nu engang altid tikker denne vej, men på den anden side er det en ligeså uomtvistelig kendsgerning, at det er de rammer, vi går i til daglig, der sætter den lokalhistoriske forskning i sving. Vi vil kort sagt vide, hvorfor disse rammer er blevet, som de er.

Mindre købstæder kan ligne hinanden, men dog sjældent i samme grad som mange landsbyer. Lighed i dag kan imidlertid sagtens skyldes et forskelligt udviklingsmønster, således at det er kombinationen af forskellige faktorer, der har ført til et ensartet resultat. Historikerens opgave er altid at søge efter det unikke, hvilket er det samme som at sige, at målet er at finde frem til og undersøge flest mulige relevante faktorer.

Hvis arbejdet trods store anstrengelser så alligevel resulterer i, at man når frem til noget, der ligner de gennemsnitsberegninger, som faghistorikerne, ofte på grundlag af et spinkelt kildemateriale, har fremsat, er det bestemt ikke kun spildt ulejlighed. For det første

har den undersøgte lokalitet jo så under alle omstændigheder fået sin egen lokalhistoriske undersøgelse, og for det andet har man været med til at styrke den generelle teori. Dog skulle det være mærkeligt, om man ikke altid støder på et eller andet, som i alt fald er specielt i forhold til nabobyerne. Måske har det specielle så ikke sat sig varige spor, men hvorfor har det så ikke det?

Hovedparten af mine egne undersøgelser har været rettet mod landsbysamfund. Selv om de alle har haft landbruget som hovederhverv, har de dog også alle haft et eller andet, som har været helt specielt i forhold til de øvrige. For at belyse dette vil jeg fremdrage nogle enkelte eksempler.

Jeg har allerede været inde på, at baptisterne hurtigt fik stor tilslutning i Nr. Kongerslev. Afstanden til nabobyen Sdr. Kongerslev er kun et par km, men her var der slet ikke grobund for denne nye bevægelse. Hvorfor det ene sted og ikke det andet vil sikkert aldrig kunne dokumenteres, men det kunne bl.a. hænge sammen med, at den viljestærke og dynamiske præst, der var fælles for begge sogne, boede i Sdr. Kongerslev. Noget kunne også tyde på, at ikke alle de mange tilhængere i Nr. Kongerslev var tændt af den hellige ild. For flere småkårsfolk var det nok ikke uvæsentligt, at de kunne regne med en vis godgørenhed fra deres trosfæller blandt gårdejerne.

For Sdr. Kongerslevs vedkommende kan der nævnes mange ting, som er langt mere relevante end historien om den dumme skolelærer. I årene 1866, 1876 og 1877 indsendte sognets gårdejere f.eks. skriftlige klager til sognerådet over den "uskik", at flere småkårsfolk uden egen jord havde et husdyr til at græsse i vejkanten. Hver gang tog sognerådet, som jo selv var gårdejerdomineret, klagerens part. Sidste gang fulgte man endda en særlig hård linie, idet der ligefrem blev udstedt en efterretning for sognets beboere, hvor det blev bekendtgjort, at fra nu af ville enhver blive draget til ansvar for slige

overtrædelser. Det ville småkårsfolkene ikke finde sig i. De sendte et skriftligt modkrav, hvor de krævede alle veje frigivet til græsning.

Det, vi her er stødt på, er klassekamp, som den kunne komme til udtryk ude i et landsbysamfund for hundrede år siden. Jeg kunne nævne lignende eksempler fra flere andre landsbysamfund, men i Sdr. Kongerslev var udviklingen ved at løbe løbsk indtil det absurde, idet parterne gik så vidt som til at lade hvasse indlæg offentliggøre i Aalborg Stiftstidende. Beboerne i et lille afsides sogn, hvor der kun var omkring 400 indbyggere, var begyndt at skændes offentligt i den store købstadavis.

Lad os fra Sdr. Kongerslev bevæge os ud i den nærliggende Lille Vildmose, et stort øde område, men bestemt med en interessant fortid. Mindst beskrevet er vel nok en tørvespritzfabrik, der blev anlagt af et fransk-tysk selskab i 1905. Efter planerne skulle fabrikken bringes til at fremstille ikke mindre end 6000 potter sprit i døgnet udvundet af mosejord. Det blev en fiasko uden lige. Da dørene blev lukket tre år senere, var der formodentlig ikke engang blevet produceret 6000 potter i alt.

I dag ved kun nogle ganske få, hvor denne fabrik har ligget, selv om det var et eventyr, der kostede ejerne måske næsten 2 millioner kr. En overgang var der op mod 100 mennesker beskæftiget ved fabrikken. Nogle af dem var fine folk med tjenere, og det var der råd til, da der var årslønne på indtil 25000 kr.; en formidabel sum omkring århundredskiftet.

I øvrigt var fabrikkens opførelse en begivenhed, som ikke blot vakte forundring i de nærmeste landsbyer. Det varede nemlig et par måneder at fragte den store dampkedel fra Aalborg og de 30 km ud i Mosen. Transporten foregik på en blokvogn, men de små kommuneveje var jo slet ikke beregnet til at skulle kunne klare vægten af et sådant monstrum. For at vejene kunne modstå det enorme tryk, måtte der hele tiden lægges brædder foran, og så

kunne adskillige spand heste ellers slæbe den gennem landskabet cm for cm.

På den anden side af Lille Vildmose ud mod Kattegat ligger det gamle fiskerleje Dokkedal. Her oplevede man for nogle århundreder siden et sildeeventyr, hvor folk fra alle kanter strømmede til i sæsonen for at få del i fortjenesten. Det lignede kimen til noget stort, en købstad? Så forsvandt de store sildestimer, og Dokkedal var igen kun en ubetydelig flække. Lokalbefolkningen kunne selvfølgelig fortsat hente sig mange gode måltider ude fra havet, og nedpløjede fisk var desuden glimrende til at gøde jorden.

I begyndelsen af dette århundrede fik Dokkedal atter et velstandspust fra havet. Nu kom der i nogle år fremmede skibe for at hente sand til svenske glasværker. Det gav lidt ekstra arbejde til de lokale småkårsfolk. Så kunne der blive råd til at dele nogle flasker brændevin.

Dokkedal udviklede sig efterhånden til et mindre fiskerleje, og efter 2. verdenskrig havde fiskerne endda planer om at bygge egen fiskerihavn. I håb om at kunne få statstilskud blev der udarbejdet projekter til flere hundrede tusinde kroner. Den lokale offervilje var stor, men med et ministerielt afslag kunne ønskerne ikke realiseres, og som et antiklimaks på hele historien måtte det nedsatte havneudvalg i 1951 bede om henstand med den sidste del af regningen hos den ingeniør, de havde haft til at udføre de nødvendige beregninger. Det drejede sig om sølle 138 kr.

Jeg kunne fortsætte med den slags småhistorier længe endnu, og sådan vil det være langt de fleste steder. Der skal ikke graves ret meget, før unikke oplysninger begynder at myldre frem. Det meste vil naturligvis kun have ren lokal interesse, men undertiden kan man dog støde på forhold, som måske også kunne have rigshistorisk interesse, eller i alt fald regional interesse. I mit eget område gælder det således godsejer Friedrich v. Buchwalds indretninger på hovedgården Gudumlund, som

han ejede i perioden 1776-1798.

Skønt Buchwald ikke omtales med navn, så nævnes hans virksomhed ganske kort i Politikens Danmarks Historie bd. 10 fra 1964 i følgende sætninger: "En mils vej længere mod nord og nærmere mosen lå Gudumlund, hvor en arbejdsom og vindskibelig mand havde påbegyndt et større afvandsingsanlæg forbundet med industrivirksomhed. Det købte (finansminister Ernst) Schimmelmann og udvidede kanalen, som muliggjorde forbindelse med Limfjorden. I Gudumholm fandtes kalkværk, teglværk, salpeterhus og sæbesyderi. Hele virksomheden var typisk for den merkantilistiske tid, der var ved at svinde: en række småvirksomheder, der fremstillede et alt for stort vareudvalg i al for lille målestok."

Forfatteren bringer kun disse oplysninger, fordi de indgår i en større karakteristik af finansminister Ernst Schimmelmann, hvilket måske til dels kan forklare, at beskrivelsen af Buchwalds virksomhed bliver temmelig forvrøvlet. Af de omtalte fabrikker havde han kun oprettet kalkværket og teglværket. Det sidste var uden større betydning, men det gælder bestemt ikke for kalkværkets vedkommende. Herfra blev der leveret den ene skibsladning kalk efter den anden. Fabrikken havde endda selv flere skibe, som udelukkende sejlede kalk i fast rutefart til København, hvor den havde eget kontor og distributionselskab. Derhjemme gav det beskæftigelse til flere hundrede mand, når man medregner alle de tørvegravere, der skulle til for at fremstille det nødvendige brændsel til brændingen. Set ud fra den hjemlige synsvinkel var kalkværket et industrieventyr uden lige; et eventyr der blegnede i 1807, og det skete ikke af de i citatet nævnte grunde, men på grund af krigen mod englænderne, som havde det fuldstændige herredømme til søs, efter at have taget den danske flåde.

Nu er rigshistoriske fremstillinger imidlertid nogle mærkelige størrelser. De tegner en række hovedlinier i rigets historie, og på disse hovedlinier lægger de

så et mere eller mindre tilfældigt fyldstof. Landsbyerne og de fleste købstæder er i denne forbindelse alt for dårligt repræsenteret. Det sker vel egentlig ikke af ond vilje fra rigshistorikerens side, men snarere i en blanding af uvidenhed samt mangel på lokalhistoriske undersøgelser, der har den fornødne kvalitet. Dog har mange rigshistorikere nok også gjort for lidt for at orientere sig i den lokalhistoriske litteratur.

Det sidste kan være tilfældet med hensyn til Gudumlunds Fabrikker. Her blev der nemlig allerede i 1893 offentliggjort en fyldig artikel i Jyske Samlinger. Artiklen opfylder bestemt ikke alle de krav, som vi i dag vil stille til en videnskabelig undersøgelse, men den giver trods alt mulighed for at udlede så mange fakta, at i alt fald østhimmerlændinge ikke kan være tilfredse med det anførte citat.

Fabrikkerne er den ene side af Buchwalds indretninger på hovedgården Gudumlund, men når jeg tidligere nævnte, at hans indretninger måske kunne have rigshistorisk interesse, var det også på grund af andre initiativer. Han var jo godsejer i den periode, hvor de store landbo-reformer så dagens lys. Han gjorde meget for at føre reformerne ud i livet, da han klart indså, at de ikke blot gavnede hans bønder, men også var til fordel for ham selv som godsejer. Han gik endda så vidt i sine bestræbelser, at han på eget initiativ gennemførte en reform, som ingen andre havde ført ud i livet.

Buchwald gjorde sine fæstebønder tiendefri, ved at han lod dem afstå et stykke jord, der i værdi nøje svarede til værdien af den tiende, som de ellers skulle aflevere. En enklere form for tiendeafløsning kan man simpelthen ikke tænke sig, og bønderne modtog da også denne reform med kyshånd, fordi den gav dem flere fordele. Det skyldtes bl.a., at Buchwald desuden knyttede tiendeafløsningen sammen med spørgsmålet om jordens udskiftning og gårdenes udflytning, idet han var villig til at overtage den jord, som lå længst borte fra de berørte

landsbyer. Da han tillige lod godsets ødegårde få deres jord i det samme område, var resultatet, at langt færre bønder end ellers behøvede at udflytte deres gårde.

På den inddragede jord lod Buchwald opføre en stor gård med nogle utraditionelle bygninger, som snart kom til at gå under navnet Tiendegården. Det kan diskuteres, om der i virkeligheden var tale om flere gårde, der om muligt skulle besættes af fæstere i et antal svarende til de inddragede ødegårde, eller om det var en nyoprettet herregård, som skulle svare tienden for alt godset under hovedgården. Det skulle snart vise sig, at flere andre godsbesiddere så med stor vrede på Buchwalds initiativ med hensyn til at modtage jord som erstatning for tienden, men på dette punkt kunne de ikke ramme ham gennem lovgivningen. Derimod var det strengt ulovligt, hvis han havde inddraget ødegårde for at danne en ny herregård.

Buchwald måtte føre en energisk kamp gennem flere år, før det endelig lykkedes ham at få lov til at bevare Tiendegården. Det er derfor klart, at eksemplet ikke kunne friste til efterlignelse, selv om andre godsejere sikkert ville have haft ligeså let ved at opnå bøndernes accept. Hvis Buchwald som menneske havde været en smule mere smidig i omgangen med sine standsfæller og de højere autoriteter, kunne hans egenhændigt gennemførte landboreform måske være kommet til at danne skole.

For den enkelte rigshistoriker, der beskæftiger sig med industrien og landbrugets reformer, må det altså være en overvejelse, om Buchwalds indretninger og initiativer fortjener at blive nævnt. For lokalhistorikeren derimod må det være en selvfølge, at de er oplagte emner til en grundig undersøgelse.

De forskellige beretninger, som har været fremdraget i dette kapitel, kan opfattes som unikke. Som eksempler er de dog ikke mere specielle, end at der i de fleste lokalsamfund kan findes noget tilsvarende. Hver by har sin unikke historie.

BETRAGT FORTIDENS SYNLIGE SPOR

Som beskrevet gennem en række eksempler i forrige kapitel har hver lokalitet sine egne unikke historier at berette, og det er vel ofte med disse som udgangspunkt, at den enkelte bliver sig sin lokalhistoriske interesse bevidst. Langt de fleste starter som lyttere og bliver derefter læsere, men der kunne jo laves et lille mellem-spil. Som regel vil det også være muligt under en eller anden form at se fysiske spor, der står i forbindelse med de mundtlige beretninger.

Lokalhistorie er nemlig ikke kun noget, vi kan læse om. Vi er omgivet af den til daglig, selv om vi måske ikke tænker så meget over det. Det gælder både i landsbyerne, i købstæderne og i hovedstaden. Dog er det ikke sikkert, at der findes bevarede spor i de større byers satellitkvarterer, hvor rækkehuse og lejligheder har taget forskud på gensplejsningens muligheder, men så må vi stille spørgsmålet: Hvor startede denne udvikling?

Det vil være naturligt at starte ved kirken, og i købstæder med flere kirker må vi selvfølgelig forsøge at finde den ældste først. Vi vil lede efter andre gamle bygninger for at se, om de er blevet bevaret netop i et bestemt område, måske i nærheden af byens torv. Det kan være gamle købmandsgårde, men det kan også være små beboelseshuse, som ligger i smalle gader.

Nogle købstæder har endda bevaret gyder så smalle, at de næsten kun kan benyttes af gående færdsel. Hvis vi i sådanne gamle kvarterer støder på gadenavne som f.eks. Garvergade, Klokkestøbergade o.s.v., så glider tankerne tilbage til de gamle håndværkerlaug, der havde monopol på at udføre deres erhverv ikke blot i købstaden,

men også for hele oplandet. Disse privilegier blev først ophævet med loven om næringsfrihed, der blev gennemført i 1857.

De fleste steder er det dog ret tilfældigt, hvad der er bevaret af fortidens bygninger, og ud fra det bevarede skal vi i alt fald være forsigtige med at sige, at sådan har hele byen set ud. Vi må regne med, at det er de stærkeste og smukkeste huse, der har fået lov at bestå.

I tidligere tid har utallige brande raseret vore byer. Med stråtage i tæt byggeri kunne hele kvarterer blive lagt i aske. Selv om husene blev genopført, har man selvfølgelig i mange tilfælde benyttet lejligheden til at regulere gaderne.

De fleste af os vil nok have vanskeligt ved at bedømme, om et hus eller nogle boligblokke er bygget i 1910 eller i 1920, men vi vil ofte kunne sige om nogle bygninger, at disse er ældre end andre, og på denne måde vil det så være muligt skridt for skridt at iagttage byens opbygning.

Hvor meget, man kan aflæse om fortiden ved at betragte de efterladte spor, afhænger i høj grad af ens egen baggrundsviden, inden man kaster sig ud i det, men man har lov til at gætte og fantasere sig frem, og man har lov til at undre sig, hvis man støder på uforståelige eller ukendte forekomster.

En simpel betragtning af fortidens synlige spor vil give større eller mindre konkret viden, men den vil under alle omstændigheder skærpe sansen for de fysiske konturer, hvor lokalhistorien foregår. Betragteren vil uvilkårligt stille en række spørgsmål, og så er vedkommende godt i gang med at anlægge en historisk synsvinkel. De nævnte spørgsmål vil almindeligvis få den mest konkrete formulering, hvis iagttagelserne bliver skrevet ned på papir.

Jeg har selv tidligere til eget brug nedskrevet nogle sider om fortidens synlige spor i mit eget lokalområde. Her følger et lille uddrag i sammenkøbt form: Min by

ligger i en lavning omgivet af skråninger til alle sider. Oppe på den højeste skråning ligger en uopdyrket hede med flere gamle bronzealderhøje. Inden for mindre end en kilometers afstand af disse finder vi resterne af både en langdysse og en mindre jættestue. Området var altså også beboet i stenalderen.

Jorden er vel sprunget i lyng og blevet til hede, fordi den er blevet udpint. Et stykke nede ad skråningen ligger kirken, og endnu længere nede ligger byens ældste huse i nærheden af gadekæret. Om området har været beboet uafbrudt siden stenalderen, kan vi ikke afgøre, men kirken har romanske træk og er nok ca. 800 år gammel.

Det nævnte byområde går i daglig tale under betegnelsen "den gamle by", og blandt flere karakteristiske træk kan nævnes, at der ikke findes en eneste forretning, skønt byen ellers er et mindre handelscentrum for flere omegnsbyer. Forretningerne ligger først og fremmest placeret omkring byens nuværende centrum, hvilket faktisk vil sige lige midt i lavningen.

Bortset fra husene i den gamle by, ser de næsten alle ud til at være bygget i dette århundrede. Efterhånden er alle byens skråninger blevet bebygget, men tydeligvis til forskellig tid. Midt gennem byen kan vi ane, at her har der nok tidligere gået en nu nedlagt jernbane. Stationsbygningen er borte, men et stort ubebygget areal leder tanken hen på, hvor den må have ligget. Det er forståeligt nok, at jernbanen er gået uden om den gamle by, men hvorfor er stationen blevet placeret 2-300 meter borte?

Jeg kunne fremdrage adskillige flere træk fra min beskrivelse, og der kunne stilles flere spørgsmål, men lad os stoppe ved netop det sidste spørgsmål, hvor der efter min bedste overbevisning absolut ikke er overlevet synlige spor i landskabet, som kan give et svar.

Jeg har forskellige muligheder for at søge hjælp, men hvorfor ikke først prøve ens egne evner som problemløser. I de fleste byer og sogne er der enten lokalhistoriske

foreninger eller lokalhistoriske arkiver, som har gjort et ihærdigt arbejde for at indsamle gamle billeder, og i en sådan billedsamling er det faktisk muligt at vandre en tur i fortiden.

Nu skal det imidlertid siges, at man bestemt ikke altid kan være så heldig som i det foreliggende tilfælde, hvor et enkelt billede kan give hele forklaringen. På dette billede kan vi se, at jernbanen er ved at blive anlagt, og at byområdet på dette tidspunkt allerede har bredt sig ud over den gamle by. Altså er det også naturligt, at stationen må placeres et stykke borte. Hvis den skulle have ligget nærmere datidens centrum, var den enten kommet i karambolage med eksisterende bygninger, eller også måtte den på grund af de omtalte skråninger slå nogle dumme sving for at komme ud af byen.

Hele lokalhistorien kan naturligvis ikke "læses" på den netop anviste facon. Den interesserede lytter og iagttager bliver også læser. Hvis der er nyere artikler og bøger, er det naturligt at starte med disse. Indeholder de en litteraturliste, er det bare at fortsætte jagen. Almindeligvis vil man på denne måde komme længere for købstædernes vedkommende, end det er tilfældet ude i landsognene.

På et eller andet tidspunkt begynder det dog at krible i den potentielle lokalhistoriker. Den nævnte metode er alt for usystematisk. Lokalhistorikeren vil kræve at vide helt eksakt, hvad der er skrevet om en bestemt lokalitet, og her er det rigtige værktøj en bibliografi. Hvis denne allerede er lavet, er det så nemt, men ellers kan man ligeså godt selv gå i gang med at lave den først som sidst.

Det er ikke nødvendigt at starte ved Adam og Eva. Alle selvstændige lokalhistoriske bøger og artikler af blot lidt ældre dato bør kunne findes i den nyeste udgave af Trap Danmark, som findes på alle biblioteker. Endvidere vil man gennem biblioteket kunne få hjælp til at finde frem til større bibliografier, som også omfatter

ens eget lokalområde.

I sådanne større bibliografier vil der typisk både være en geografisk indgangsvinkel og en emnecentreret indgangsvinkel. Den første byder sig selv. Her kan man se, hvad der specielt er udgivet vedrørende den enkelte lokalitet. Derimod kan det kræve en betydelig indsats at benytte den emnecentrerede indgangsvinkel. Her er man simpelthen nødt til at vurdere, om der kan være stof fra den pågældende lokalitet i hver enkelt artikel eller bog, og hvis man regner med, at der blot kan være den mindste chance, er man nødt til at låne værket hjem til gennemsyn.

Det lyder mere voldsomt, end det er. Med lidt øvelse lærer man snart at skimme teksten, så det i virkeligheden er en ret hurtig proces, men til gengæld skal det da også siges, at der kan være langt mellem gevinsterne. Gevinst bliver der dog. Det er i alt fald min personlige erfaring.

LOKALHISTORISK STATISTIK

De fleste historikere, og det gælder også lokalhistorikere, holder sig langt borte fra tabeller og andre former for statistik. Lokalhistoriske sognebeskrivelser går således ofte efter mønsteret, at i år det og det var der 17 gårde i sognet, og 50 år senere var antallet vokset til 19. Den omhyggelige lokalhistoriker giver måske også tallet for et par mere eller mindre tilfældigt udvalgte år i den mellemliggende periode, og der kan på samme måde siges en smule om udviklingen inden for husmandsbrugenes antal.

Disse og lignende former for statistiske angivelser, f.eks. vedrørende befolkningstallets størrelse, må vel egentlig siges at lade læseren noget i stikken. Hvis man kun ved om forskellige udviklingstræk, at de er foregået inden for en større periode, er det nemlig ikke muligt at konstatere, om de indbyrdes står i et eller andet afhængighedsforhold til hinanden. Dermed får vi mindre at vide om lokalsamfundet, end vi rent faktisk kunne få at vide.

Lokalhistorisk statistik er noget af det nemmeste at gå i gang med for den uøvede lokalhistoriker. Nok kan det kræve mange timers arbejde at opstille en tabel, men da der som regel vil være tale om simpelt sammentællingsarbejde, vil det til gengæld sjældent kræve kildekritiske overvejelser, om oplysningerne er troværdige eller ej.

Hvis der er bevaret ligningslister fra det pågældende sogn, vil der uden større besvær kunne opstilles en tabel som den, der er gengivet på næste side. Ligningslisterne angiver nemlig samtlige jordbesiddelser, fordi jorden

Jordens fordeling på gårde og husmandsbrug i Sdr. Kongerslev.

	største besid- delse	10- td. htk	9-10 td. htk	8-9 td. htk	7-8 td. htk	6-7 td. htk	5-6 td. htk	4-5 td. htk	3-4 td. htk	2-3 td. htk	1-2 td. htk	4-8 skp. htk	1-4 skp. htk	1-4 fjd. htk
1859	28-0-3	2			1		5	5	2		1	5	8	1
1861	-	3			-		4	3	-		2	3	10	2
1862	-	-			-		5	2	-		-	-	8	1
1864	-	-					-	-	1	1	1	6	-	5
1865	-	-					4	3	-	-	-	-	10	-
1867	-	-		1		1	3	2	-	2	2	-	-	11
1868	-	-		-		-	-	-	-	-	-	-	11	-
1874	-	-		-										10
1875	-	-		-			4	-	-	-	-	8	9	11
1877	-	-		-			-	-	-	-	-	-	-	12
1878	-	-		-			-	1	-	4	-	-	11	13
1883	-	-		-			-	-	-	-	-	-	-	14
1884	-	-		-			-	-	-	-	-	7	12	-
1885	-	-		-			-	-	-	-	-	8	11	16
1887	-	-		-			-	-	-	-	-	7	12	-
1888		siden mangler												17
1889	-	-		-			-	-	-	-	-	-	-	-
1890	-	-		-			-	-	-	-	-	6	14	-
1892	-	-		-			-	-	-	5	-	-	-	-
1893	-	-		-			-	-	-	-	1	9	13	-
1896	-	-		-			-	-	-	-	-	-	-	18
1898	-	-		-			-	-	-	-	-	10	-	-
1900	-	-		-			-	-	-	-	-	-	-	20
1902	25-6-2	-		-			-	-	-	-	-	-	23	21
1903	25-1-1	-		-			3	2	-	-	-	11	22	25
1904	-	-		-			-	3	-	6	-	12	25	24
1905	25-0-1	2		1			-	2	1	-	2	14	26	22
1906	24-1-2	-			1		-	-	-	5	4	15	28	23
1907	-	-				1	2	3	-	6	-	17	29	28
1908	-	-				-	-	-	-	-	-	16	-	26
1909	-	-				-	-	-	-	-	-	-	30	-
1910	21-7-2	-				-	-	-	-	5	6	19	29	25
1911	-	-					-	4	1	-	-	18	-	24
1912	21-7-1	-					-	-	-	-	-	-	-	-
1914	-	-					-	3	2	-	-	19	26	27
1915	21-4-0	-					-	-	3	3	-	-	29	26

Kilde: Ligningslisterne.

var pålignet en hartkornsskat. I denne forbindelse skal man dog være opmærksom på, at et jordstykke ikke nødvendigvis behøver at omfatte en landbrugsejendom, selv om det naturligt vil være hovedregelen ude på landet.

Den viste tabel er temmelig detaljeret. Alle landbrug over 1 td. hartkorn regnes almindeligvis som en gård, og derfor kan det i mange tilfælde forekomme at være uoverskueligt eller endda overflødigt at inddele dem i 11 grupper, men under selve udarbejdelsen af tabeller gælder der i alt fald den tommelfingerregel, at det er bedre at arbejde med for mange end for få grupperinger. Det vil således uden videre kunne lade sig gøre at reducere de 11 grupper til et hvilket som helst antal mellem 1 og 10. Derimod kan det ikke lade sig gøre at lave en mere detaljeret gruppeinddeling på baggrund af en allerede fremstillet tabel. De 11 grupper kan altså ikke udvides til 12 eller flere.

Tabellen er opstillet for samtlige år i perioden 1859-1915. Når et årstal ikke er nævnt, skyldes det blot, at der ikke er sket nettoændringer i besiddelsesforholdene i forhold til det foregående år. Det ville kort sagt have været de samme oplysninger, der skulle registreres igen.

En tabel er en metode til at systematisere nogle oplysninger. I det foreliggende tilfælde har vi fået en systematisk oversigt over gårdenes og husmandsbrugenes antal samt deres størrelse i Sdr. Kongerslev i perioden 1859-1915. Denne oversigt over udviklingen i jordens besiddelsesforhold kan være et nyttigt redskab, når det drejer sig om at forklare befolkningstallets udvikling. F.eks. leder de mange nye husmandsbrug i 1902 straks tanken hen på lovgivningen vedrørende oprettelsen af statshusmandsbrug. Denne tanke kan vi hverken få be- eller afkræftet i ligningslisterne, som er tabellens kildegrundlag, men det betyder blot, at vi så må sætte fantasien i sving for at søge andre steder.

Tabellen viser også noget om den sociale lagdeling

i samfundet, og den viser fremfor alt, at jordens besiddelsesforhold ikke overvejende har været et statisk begreb, hvor der kun sjældent blev foretaget ændringer. Nu er tabellen tilfældigvis lavet for Sdr. Kongerslev, og taget som et isoleret fænomen er den kun interessant for netop dette ene sogn, men da jeg ved samme lejlighed opstillede lignende tabeller for nabobyerne Nr. Kongerslev og Komdrup, var der mulighed for at lave sammenlignende lokalhistorie.

De tre sogne havde hver især mellem 120 og 130 t.d. hartkorn, og i tidsrummet 1841-1970 udgjorde de i fællesskab Kongerslev-Komdrup kommune. På trods af disse faktorer udviklede befolkningstallet sig vidt forskelligt i de tre sogne. En del af forklaringen på dette forhold fremgår umiddelbart af de tabeller, som jeg fik opstillet.

Tabeller er altså ikke blot en praktisk metode til at systematisere oplysninger vedrørende det enkelte lokalområde. Tabeller opstillet efter de samme principper giver også mulighed for at lave sammenlignende undersøgelser mellem forskellige lokalområder.

Hermed er ikke sagt, at den viste tabel fra Sdr. Kongerslev bør tjene som model. I den benyttede opstillingsform indeholder den i alt fald en temmelig fundamental fejl, som gør, at den ikke er ganske entydig. Flere enheder kan nemlig placeres i to forskellige grupperinger, hvilket jeg kan vise ved blot at fremdrage et enkelt eksempel. Skal en gård på nøjagtig 2 t.d. hartkorn f.eks. placeres i gruppen 1-2 t.d. hartkorn eller i gruppen 2-3 t.d. hartkorn?

Da jeg selv har lavet tabellen, kan jeg sige med sikkerhed, at hvis der er en gård med nøjagtig 2 t.d. hartkorn, så er den blevet placeret i gruppen 2-3 t.d. hartkorn, fordi det har været min mening, at tabellen skal læses som fra og med 1 t.d. hartkorn til alt som ligger under 2 t.d. hartkorn, og den næste gruppe som fra og med 2 t.d. hartkorn til alt som ligger under 3 t.d. hart-

korn o.s.v.

Jeg kender altså min egen tabel og ved, hvorledes de opstillede begreber skal læses for at være i overensstemmelse med kildematerialet, men det gør læserne ikke. Eksemplet viser, at man skal være yderst omhyggelig med sin udformning.

Og så indeholder tabellen endda et endnu værre eksempel på manglende entydighed. Hvis du ikke allerede er stødt på denne bommert, skulle du måske prøve at se på tabellen igen, inden du læser videre?

Nej, gruppen "største besiddelse" er ikke inkluderet i de 2-3 gårde, der har fra og med 10 td. hartkorn! For at jeg ikke skal stå som den rene umulius med hensyn til tabelfremstilling, skal det anføres, at den rette sammenhæng klart fremgår af teksten i den bog, hvor jeg har benyttet tabellen, men derfor burde den alligevel også kunne aflæses af selve tabellen.

Endelig skal det fremføres, at man almindeligvis regner gårde fra og med 12 td. hartkorn som proprietærgårde. Af sammenlignelige årsager kunne det derfor også have været praktisk, at tabellen tog højde for dette forhold.

Ved tabelfremstilling bør man som anført bestræbe sig på at lave entydige grupper og også gerne grupper, som refererer til almindeligt anerkendte begreber, men som læser af tabeller bør man bestemt også tage sig i agt, da det ofte er alt for nemt at drage forkerte slutninger.

Ligningslisterne refererer hvert år til jordens ejerforhold på et bestemt tidspunkt, hvilket vil sige det tidspunkt, hvor der er blevet foretaget ligning over hartkornet. Dette betyder, at den anførte tabel ikke kan tages som udtryk for ændringernes antal i årets løb, da flere ændringer jo sagtens kan ophæve hinanden. Tabellen giver kun selve nettoresultatet. Heraf følger også, at vi ikke umiddelbart kan konstatere, om det er de samme besiddelser, som fortsætter i de samme grupper år efter år.

*

Det tabelforslag, som vi indtil nu har beskæftiget os med, kan naturligvis kun laves i de sogne, hvor ligningslisterne er bevaret. Det samme forhold vil også gøre sig gældende for andre tabeller, som må fremstilles på grundlag af oplysninger, hvor kildematerialet kun er af lokal natur. Det kan f.eks. være antallet af fattiglemmer, det kan være antallet af skolemulktter, det kan være de årlige udgifter til vejvæsenet, det kan være en forenings medlemstal, og der kan tænkes en masse andre tilfælde.

Hermed er ikke sagt, at al lokalhistorie skal skrives i tabelform. Selvfølgelig skal det da slet ikke være tilfældet. Den slags læsning vil hurtigt blive forfærdelig kedelig, men hvis lokalhistorikeren vil forsøge at lave en fremstilling, der giver et rimeligt billede af udviklingen, må de relevante oplysninger nødvendigvis systematiseres under selve forskningsprocessen.

Nu nytter det dog ikke noget kun at fokusere på det "hullede" kildemateriale. Vi må ikke glemme, at visse oplysninger er bevaret så godt som komplet for hele landets vedkommende. Det gælder f.eks. oplysninger indsamlet og offentliggjort af Danmarks Statistik, heriblandt folketællingerne. Den første folketælling, hvor oplysningerne fra de enkelte sogne endnu er bevaret, blev foretaget i 1787. Siden er de blevet afholdt med forskellige mellemrum, og foruden selve befolkningstallets størrelse er der samtidig blevet registreret forskellige andre forhold. Da kriterierne for de indsamlede oplysninger har været de samme fra sogn til sogn, er der mulighed for at lave sammenlignende undersøgelser.

Jamen hvorfor sammenligne, vil nogle måske sige? Jo, dette væsentlige punkt må lokalhistorikeren bestemt ikke glemme. Lokalhistorien bliver ekstra interessant, når den kan indsættes i en større sammenhæng, da det altid vil være et nærliggende spørgsmål, om livet netop på den undersøgte plet har formet og udviklet sig efter samme mønster, som må formodes at have domineret lignende

samfundsstrukturer, eller om der kan fremvises væsentlige forskelle.

De fleste vil jo nok anse det for sjovest at kunne dokumentere atypiske resultater, ligesom mange slægtsforskere higer efter at finde en adelig ane, men lad det være slået fast med syvtommersøm, at værdien af en historisk undersøgelse ikke afhænger af, om der kan dokumenteres ventede eller uventede resultater. Værdien afhænger alene af, om forskeren har behandlet sit kildemateriale korrekt.

Befolkningstallenes udvikling er egentlig et sjovt fænomen. Her vil vi i en opstilling straks kunne se, om en by eller et sogn i en periode har haft en forholdsvis stor tilvækst eller tilbagegang, og så forlader man sædvanligvis straks tallene for at gå på jagt efter en forklaring. Det kunne dog være et forsøg værd først at give tallene en mere grundig bearbejdning. Dette vil jeg vise ved at referere til en undersøgelse vedrørende landsbyerne Sdr. Kongerslev, Nr. Kongerslev og Komdrup i tidsrummet 1860-1916, som jeg selv offentliggjorde i 1979. Her er de nøgne tal vist i tabel 1.

Tallene viser klart, at det er udviklingen i Sdr. Kongerslev og Nr. Kongerslev, der er mest interessant. I

Tabel 1. Befolkningstallets udvikling.

	Sdr. Kongerslev	Nr. Kongerslev	Komdrup	Hele Kommunen
1860	354	512	257	1123
1870	415	570	266	1251
1880	418	686	273	1377
1890	463	784	281	1528
1901	526	799	347	1672
1906	670	826	344	1840
1911	752	768	338	1858
1916	866	824	332	2022

Kilde: Statistiske Meddelelser.

de to sogne er der omtrent den samme absolutte stigning i befolkningstallet i perioden 1860-1870. I de næste 10 år sker der ikke så meget i Sdr. Kongerslev, medens der til gengæld kommer en stor befolkningstilvækst i Nr. Kongerslev. Efter 1890 skifter de to sogne roller, og især efter århundredskiftet må vi sige, at der kommer næsten en befolkningsekspllosion i Sdr. Kongerslev. I perioden 1901-06 er der en tilvækst på ikke mindre end 27%.

I et så ekstremt tilfælde kan vi umiddelbart se, at her må der være sket et eller andet specielt, men hvis forholdet havde været mindre udpræget, ville vi have haft brug for et mere omfattende sammenligningsgrundlag end nabobyerne for at kunne konstatere den usædvanlige tendens, og da vi jo også gerne vil have et mere eksakt udtryk for graden af usædvanlighed, kunne det være en nærliggende tanke at se på den tilsvarende udvikling i f.eks. alle de danske landdistrikter taget under et samt i hele Danmark.

Dette har jeg gjort i tabel 2, og for overskuelighedens skyld har jeg omregnet samtlige absolutte tal til forholdstal med 1860 sat lig med 100. Dette gør vi simpelt hen ved at multiplicere samtlige tal fra 1870 og fremefter med 100, og derefter dividere produktet med tallet

Tabel 2. Befolkningstallets udvikling omregnet til forholdstal. 1860 = 100.

	Sdr. Konger- slev	Nr. Konger slev	Komdrup	Hele Kommun- nen	Danmark	Land- dist.
1860	100	100	100	100	100	100
1870	117	111	104	111	111	109
1880	118	134	106	123	122	115
1890	131	153	109	136	135	118
1901	149	156	135	149	152	121
1906	189	161	134	164	161	127
1911	212	150	132	165	171	134
1916	245	161	129	180	182	139

Kilde: Beregnet på baggrund af Statistiske Meddelelser.

fra 1860 i den samme lodrette kolonne. Eksempelvis udregnes Sdr. Kongerslevs forholdstal for 1880 på følgende måde: $(418 \times 100):354=118$.

Der kan ikke herske tvivl om, at tallene for Sdr. Kongerslev i de første 15 år efter århundredskiftet må skyldes noget ganske specielt. Den lokale tradition hævdede på det bestemteste, at forklaringen skulle søges i åbningen af Aalborg-Hadsund Jernbanen, som fandt sted den 1. december i år 1900. Da blev Sdr. Kongerslev nemlig stationsby og opnåede dermed visse trafikale fordele i forhold til de to andre sogne.

Hypotesen var så besnærende, at ingen nogensinde havde fundet det umagen værd at lave en nærmere undersøgelse. Man havde blot slået sig til tåls med, at den passede fint ind i den generelle forklaring på stationsbyernes fremvækst i forrige århundrede, hvor byerne opstod omkring stationerne. De udegjorde knudepunkter for samfærdselen og samhandelen med købstæderne. Det var derfor naturligt, at der snart blev anlagt mejeri, gæstgivergård og købmandsgård i stationens nærhed. Der kom forskellige håndværkere, og flere steder blev der endda ligefrem anlagt mindre industrivirksomheder.

Mange stationsbyer er opstået på denne måde, men der er en udbredt tendens til uden videre at tage forklaringen for gode varer, således at den også bliver brugt i tilfælde, hvor der ikke foreligger nogen egentlig historisk undersøgelse. Vi skal især være forsigtige med denne teori, når det drejer sig om byer ved de små privatbaner. Disse blev jo netop ikke anlagt som små fugleflugtslinier, men for at betjene de eksisterende samfund, og det gælder også Aalborg-Hadsund Jernbanen.

Sdr. Kongerslev er et ældgammelt landsbysamfund, men derfor kan teorien naturligvis godt have en vis gyldighed. Byen voksede trods alt frem af ubemærketheden for at blive en af Østhimmerlands største byer, og på jernbanestrækningen mellem Aalborg og Hadsund kom den endda til at indtage førstepladsen.

Når man møder en sådan hypotese, er det fristende at gå på jagt efter argumenter, som yderligere kan synes at indikere dens rigtighed, men sådan skal man ikke spille sit krudt. Prøv i stedet for altid først at finde modargumenterne. Dette punkt må nemlig alligevel aldrig undlades i en ordentlig undersøgelse. Historikeren skal ikke søge at harmonisere sine kilder.

Hvilke kilder havde jeg så til rådighed i den pågældende situation? Ja, jeg havde jo først og fremmest selve befolkningstallenes størrelse. Når vi ser tallene i en befolkningsstatistik, glemmer vi ofte, at tallene ikke kun er tal. Det drejer sig om mennesker; om alle de mennesker, som udgjorde befolkningen i et sogn ved de pågældende folketællinger, og bevægelser fra det ene folketællingstidspunkt til det næste hænger altid sammen med tre faktorer: fødsler, dødsfald og vandringer.

Dette er naturligvis en ganske banal konstatering, men trods alt en konstatering som de fleste lokalhistorikere negligerer. Jeg gik derfor i gang med at konstruere de følgende fire tabeller, som med fordel kan konstrueres for alle sognes vedkommende.

I tabel 3 har jeg med kirkebøgerne som kilde sammentalt antallet af levendefødte børn samt antallet af dødsfald inden for hver enkelt folketællingsperiode. For at kunne sammenfatte disse oplysninger med folketællingstallene er det vigtigt at benytte folketællingsperioderne og ikke kalenderårene. Dødfødte børn er i denne forbindelse uden interesse, da de ikke påvirker befolkningstallet.

Forskellen mellem antallet af fødsler og antallet af døde betegnes som fødselsoverskuddet. I Sdr. Kongerslev var der i perioden 1860-70 146 levendefødte børn og 74 dødsfald. Det giver et fødselsoverskud på 72. Hvis vi tænker os, at sognets befolkning levede isoleret helt uden forbindelse med omverdenen, ville befolkningstallet i 1870 være lig med befolkningstallet i 1860 plus fødselsoverskuddet på de 72. I henhold til tabel 1 skulle der så i 1870 være 354 + 72 indbyggere i sognet, hvilket

Tabel 3. Faktorerne bag befolkningstallets udvikling.

	Sdr. Kongerslev				Nr. Kongerslev				Komdrup			
	lev- ende- fødte	døde	føds. over- skud	van- dring	lev- ende- fødte	døde	føds. over- skud	van- dring	lev- ende- fødte	døde	føds. over- skud	van- dring
1860-70	146	74	72	- 11	181	104	77	- 19	78	31	47	- 38
1870-80	167	74	93	+ 90	216	104	112	+ 4	62	42	20	+ 13
1880-90	206	85	121	+ 76	245	140	105	+ 7	80	49	31	+ 23
1890-01	223	110	113	- 50	274	166	108	- 93	114	65	49	+ 17
1901-06	124	46	78	+ 66	141	77	64	- 37	52	21	31	- 34
1906-11	142	51	91	+ 9	121	61	60	+ 118	47	31	16	+ 22
1911-16	144	47	97	+ 17	118	54	64	- 8	53	23	30	+ 36

Kilde: Kirkebøgerne.

De anførte tidsrum svarer ikke til kalenderåret, men til folketællingsperioderne.

vil sige 426. Fra de aktuelle folketællingstal ved vi imidlertid, at der kun var 415 indbyggere. Vore tal viser os ikke, hvor mange der brutto er flyttet til og fra sognet i perioden, men vi kan konstatere, at der må have været en nettobortvandring på 11 personer.

I perioden 1901-06 havde Sdr. Kongerslev en nettotilvandring på 66 personer, hvilket ikke kan tjene som argument for at forkaste jernbanehypotesen. Isoleret betragtet må vi endda sige tværtimod.

I sidste halvdel af forrige århundrede var der en betydelig tilvandring til købstæderne og hovedstaden fra landdistrikterne, men det vil næppe lønne sig at lave sammenlignende betragtninger mellem de enkelte landsogne og gennemsnittet for landdistrikterne som helhed, da bl.a. jordfordelingen og dermed også sognets mulighed for at kunne brødføde befolkningen kunne svinge meget fra sogn til sogn.

Derimod har jeg i tabel 4 lavet en sammenlignende undersøgelse over fødselsoverskuddets gennemsnitlige størrelse. Som sædvanligt i den slags undersøgelser har jeg brugt 10.000 indbyggere som fællesnævner, og jeg har beregnet det årlige gennemsnit, da jeg på denne måde har kunnet tage højde for, at de behandlede folketæl-

Tabel 4.
Fødselsoverskuddenes gennemsnitlige årlige størrelse pr. 10.000 indbyggere.

	Sdr. Kongerslev	Nr. Kongerslev	Komdrup	Landdi- strikterne	Hele Danmark
1860-70	187	143	179	114	110
1870-80	223	178	74	125	120
1880-90	275	143	112	131	134
1890-01	208	124	142	101	126
1901-06	261	157	179	148	142
1906-11	256	151	94	162	151
1911-16	240	160	179	146	128

Kilde: For de tre sogne er benyttet tabel 3.
For landdistrikterne samt for hele Danmark er benyttet
Statistisk Årbog 1916 og Jørgen Pedersen:
Arbejdslønnen i Danmark (København 1930) side 230.

lingsperioder er af forskellig længde.

Med perioden 1860-70 som eksempel når vi frem til tallene på følgende måde for Sdr. Kongerslevs vedkommende: Vi multiplicerer fødselsoverskuddet, der er på 72 med 10.000. Det fremkomne produkt divideres med gennemsnittet af befolkningstallene i 1860 og 1870, hvilket vil sige $(354+415):2$. Det fremkomne resultat divideres herefter med 10, fordi det drejer sig om en 10-årig periode.

Tabellen viser klart, at Sdr. Kongerslev adskiller sig markant ikke blot fra de to større sammenligningsområder, men også fra de to nabosogne. Intet af disse har på noget tidspunkt så stort et fødselsoverskud, som selv når det er lavest i Sdr. Kongerslev. I Nr. Kongerslev er der dog også perioder med så store afvigelser, at man gerne vil have en nærmere forklaring. Derimod behøver vi måske ikke at fæstne os så meget ved de forholdsvis store udsving i Komdrup. Her er de absolutte befolkningstal så små (jvf. tabel 1), at vi ville få et helt andet billede, hvis vi blot kunne overføre nogle ganske enkelte fødsler og dødsfald til naboperioderne.

Når fødselsoverskuddet kan vise så voldsomme afvigelser, som det er tilfældet i tabel 4, må vi igen gå tilbage til de to bestanddele: Antallet af levendefødte og antallet af dødsfald. For at få sammenlignelige resultater vil vi nu benytte begreberne fødselspromiller og dødelighedspromiller. Disse er i tabel 5 udregnet på følgende måde, når vi benytter Sdr. Kongerslev i perioden 1860-70 som eksempel: Vi multiplicerer antal levendefødte, der er på 146 med 1000. Det fremkomne produkt divideres med gennemsnittet af befolkningstallene i 1860 og 1870, hvilket vil sige $(354+415):2$. Det fremkomne resultat divideres herefter med 10, fordi det drejer sig om en 10-årig periode. Dødelighedspromillerne udregnes efter det samme princip.

Taget over en længere periode må vi forvente, at dødelighedspromillerne vil svinge omkring gennemsnittet, da det jo nu engang er sådan, at alle skal dø på et eller

Tabel 5.
De gennemsnitlige årlige fødsels- og dødelighedspromiller

	Sdr. Kongerslev		Nr. Kongerslev		Komdrup		Danmark	
	født pro.	død pro.	født pro.	død pro.	født pro.	død pro.	født pro.	død pro.
1860-70	38,0	19,3	33,5	19,2	29,8	11,9	28,2	20,0
1870-80	40,1	17,8	34,4	16,6	23,0	15,6	28,0	19,2
1880-90	46,8	19,3	33,3	19,0	28,9	17,7	28,8	18,6
1890-01	41,0	20,2	31,5	19,1	33,0	18,8	29,0	17,4
1901-06	41,5	15,4	34,7	19,0	30,1	12,2	26,8	14,8
1906-11	39,9	14,3	30,4	15,3	27,6	18,2	28,8	13,7
1911-16	35,6	11,6	29,6	13,6	31,6	13,7	25,7	12,9

Kilde: For de tre sogne er benyttet tabel 3.

De øvrige tal er enten taget direkte eller også beregnet ud fra Jens Warming: Haandbog i Danmarks statistik (København 1913) side 51 og 67. Efter 1906 er kilden dog Statistisk Tabelværk.

andet tidspunkt. I tabel 5 ser vi kun en enkelt markant afvigelse fra landsgennemsnittet, og det er i Komdrup i perioden 1860-70. Da dødelighedspromillen også er lav i den følgende snes år, kunne det tyde på, at der i de foregående år har været en tilsvarende høj dødelighed, så der er sket en ændring i befolkningens aldersmæssige sammensætning, således at de yngre aldersklasser er kommet til at dominere.

Har sognet måske været ramt af en epidemi? Gjorde kole-raen, der rasede så mange steder i 1850'erne, måske også sit indhug i Komdrup? Jeg har aldrig fået undersøgt sagen, men når man som lokalhistoriker møder markante afvigelser i dødelighedspromillerne, vil det ellers være nærliggende at studere kirkebøgerne, da disse ved døds-fald ofte anfører dødsårsagen, og især hvis den skyldes ekstraordinære omstændigheder.

Det mest spændende i tabel 5 er dog fødselspromillerne. Sdr. Kongerslev har i hele undersøgelsesperioden en fødselspromille, der ligger betydeligt over landsgennemsnittet, og den er også meget større end i de to andre sogne. Årsagerne hertil kan være ganske spændende, men det er konsekvenserne bestemt også, når vi erindrer os den gamle

hypotese om jernbanens betydning for befolkningstilvæksten.

Når fødselspromillen altid har været høj, og når den ikke stiger med jernbanens komme, så synes disse to faktorer ikke at have nogen forbindelse med hinanden. Konklusionen kan kun ende med at blive, at en del af de forskellige perioders befolkningstilvækst skal forklares ved de usædvanlige fødselspromiller.

I tabel 6 har vi endnu engang opstillet de tre sognes faktiske befolkningstal på de respektive folketællings-tidspunkter, og som sammenligningsgrundlag har vi opstillet de teoretiske befolkningstal, der ville have været, hvis fødsels- og dødelighedspromillerne havde svaret til landsgennemsnittet siden den foregående tælling, og vandringerne havde været de samme. Da tallene er beregnet på baggrund af tabel 1, 3 og 5 efter de tidligere viste principper, er der ingen grund til at gentage disse.

Efter den nævnte fremgangsmåde kan de teoretiske tal naturligvis ikke læses som lodrette kolonner, idet de så bliver meningsløse. De teoretiske tal hænger alene

Tabel 6.
De faktiske befolkningstal contra de teoretiske befolkningstal, hvis fødsels- og dødelighedspromillerne havde fulgt landsgennemsnittet.

	Sdr. Kongerslev		Nr. Kongerslev		Komdrup	
	faktisk	teoretisk	faktisk	teoretisk	faktisk	teoretisk
1860	354		512		257	
1870	415	374	570	537	266	241
1880	418	362	686	630	273	276
1890	463	387	784	754	281	279
1901	526	476	799	792	347	338
1906	670	628	826	811	344	334
1911	752	714	768	768	338	348
1916	866	821	824	811	332	323

Kilde: Beregnet på baggrund af tabel 1, 3 og 5.

Der gøres opmærksom på, at de teoretiske tal ikke kan læses lodret, idet de så bliver meningsløse. De hænger alene sammen med de tilsvarende faktiske tal.

sammen med de tilsvarende faktiske tal.

Tabel 6 viser i forbindelse med de øvrige tabeller en masse sjove ting. Bl.a. ville Sdr. Kongerslev have haft en direkte tilbagegang i befolkningstallet i årene 1870-90, hvis det ikke havde været på grund af det unormalt store fødselsoverskud. Den store befolkningstilvækst i perioden 1901-06 ville have været reduceret med næsten en tredjedel, og så har vi trods alt fået forklaret en hel del af den såkaldte befolkningsekspllosion. Tilvæksten videre frem til 1916 ville ligeledes have været langt mindre, og også for Nr. Kongerslevs vedkommende kunne der peges på et par interessante træk.

Lad os lige her kaste blikket kort tilbage på tabellen over jordfordelingen i Sdr. Kongerslev. Nærmere undersøgelser viste, at der vitterligt blev oprettet mange nye statshusmandsbrug i årene efter århundredskiftet. De nye jordbesiddere var lokale småkårsfamilier, som i alt fald for manges vedkommende tidligere havde siddet til leje. Hermed blev der en række ledige lejligheder.

Det er da troligt, at det var den nyåbnede jernbane, som udøvede den psykologiske tiltrækningskraft, der skabte en nettotilvandring til sognet, men det var altså ikke jernbanens skyld, at der var blevet ledige lejligheder, så fremmede havde mulighed for at realisere deres ønske om at slå sig ned i sognet, og det var heller ikke jernbanens skyld, at de lokale håndværkere og dermed resten af lokalsamfundet fik en økonomisk indsprøjtning. Det var først og fremmest de nye statshusmandsbrug, som satte gang i udviklingen.

De anførte tabeller over befolkningsstatistikken kan laves for næsten alle sogne i Danmark, og de kan laves fra 1787 og frem til omkring århundredskiftet. De eneste undtagelser er de enkelte sogne, hvor kirkebøgerne er gået tabt. Når oplysningerne ikke kan føres frem til nutiden, skyldes det ikke manglende kildemateriale, men kun at kirkebøgerne er behæftet med visse klausuler med hensyn til tilgængelighed.

For disse undersøgelser gælder der endvidere det store plus, at alle umiddelbart har adgang til materialet. Oplysningerne fra Danmarks Statistik er offentliggjort i trykte publikationer, og der er fri adgang til at gennemgå kirkebøgerne på vore landsarkiver. Desuden har mange lokalhistoriske arkiver anskaffet kopier af de lokale kirkebøger.

*

Gennemsnitsberegninger er et velkendt fænomen i al statistik, og det bliver nok også brugt langt hyppigere, end det egentlig burde. Mange lider nemlig af den fejlagtige opfattelse, at begrebet gennemsnit kan sættes lig med det "almindeligste". Hvis 10 mand har 100 kr. tilsammen, så har de i gennemsnit 10 kr., og så er det vi nemt går videre og siger, at de fleste af dem formodentlig har omkring 10 kr. Denne slutning er imidlertid det rene gætteri. Ni af mændene har måske bare en enkelt krone, medens den tiende har 91.

Gennemsnit fortæller altså kun, hvor meget der kan blive til hver, hvis vi tænker os den teoretiske situation, at alle deler lige. I praksis vil det dog ofte være sådan, at flertallet virkelig kan placeres omkring gennemsnittet, men det ligger som sagt ikke i selve begrebet. Hvis man som lokalhistoriker vil præsentere den typiske repræsentant, når det drejer sig om noget måleligt, kan det i stedet for være nærliggende at vælge en meridianberegning. Meridianen er simpelthen den enhed, der har lige mange elementer til hver side.

Her lavede jeg selv engang på baggrund af kirkebøgerne nogle undersøgelser over brudenes og brudgommenes aldersmæssige fordeling gennem tiden i forskellige sogne. I nogle femårige perioder var brudenes aldersmæssige fordeling i et af sognene således:

Periode A. 28 brude. Nr. 14 og 15 var begge 24 år.

Periode B. 18 brude. Nr. 9 og 10 var begge 23 år.

Periode C. 25 brude. Nr. 13 var 25 år.

Periode D. 44 brude. Nr. 22 og 23 var 22 og 23 år.

Periode E. 24 brude. Nr. 12 og 13 var 25 og 26 år.

Periode F. 29 brude. Nr. 15 var 21 år.

I periode F var der altså 14 brude, der var yngre end brud nr. 15, og 14 der var ældre. Hvis vi havde lavet en simpel gennemsnitsberegning, var vi derimod nået frem til en gennemsnitsalder på 23 år for samtlige brude. Havde der i perioden tilfældigvis været yderligere to ældre brude på hver 60 år, hvad der ganske vist ville have været usædvanligt, men dog ikke utænkligt, ville gennemsnitsalderen være steget til 25 år. I så fald ville gennemsnitsbegrebet have været det rene nonsens. En enkelt af brudene var netop 25 år, 6 ville have været ældre og 24 yngre. Også i dette tilfælde ville meridianen have været 21 år.

Altså, pas på med gennemsnitsberegninger!

*

Som afslutning på dette kapitel vil jeg berette en lille historie, som ved første øjekast ikke har noget med statistik at gøre.

Den 18. februar 1854 blev den 33-årige pige Maren Madsdatter fra St. Brøndum gift med den tre år yngre ungarlars Lars Eskildsen. Det indgåede ægteskab skyldtes muligvis ikke den helt store kærlighed. Brud og brudgom kom i alt fald fra nogenlunde det samme sociale lag i samfundet, og da de samtidig kom fra den samme lille landsby, kunne de egentlig godt have giftet sig i en yngre alder. Maren var jo faktisk nået ret langt op i årene, hvis hun skulle føde Lars en større børneflokk.

Børn var måske netop grunden til giftermålet. Mindre end tre måneder efter vielsen fødte Maren nemlig en datter. På det tidspunkt var Lars imidlertid allerede død. Kirkebogen angiver ikke dødsårsagen, og vi ved ikke,

om han allerede var syg ved brylluppet. Det indgåede bryllup havde dog nok ikke været helt onsonst. Maren fik et ægtefødt barn i stedet for en horeunge. Hun var stadigvæk en respektabel kvinde, men hold nu tungen lige i munden. Samme år blev Maren gift endnu engang. Hun var altså 33 år gammel, og inden for ti måneder blev hun gift, enke, moder og gift igen.

70 år før disse begivenheder blev der indgået ægteskab mellem Mette Marie Thomasdatter og Rasmus Christensen, begge fra Øster Hurup. Mette Marie og Rasmus var gift i et par år, inden der kom småfolk til huse, og derfor tør vi vel også håbe, at de elskede hinanden. De fik tre børn sammen, men så døde Rasmus, og nu kommer vi til historiens kerne. Kun fire måneder senere blev Mette Marie gift med en ny mand.

Begge historier foregår i Himmerland, men i to forskellige byer, og de to familier har ikke noget med hinanden at gøre. Jeg har kun fundet frem til dem, fordi de begge optræder i min anetavle. I den foreliggende form drejer det sig altså kun om personalhistorie og ikke lokalhistorie. De to beretninger indeholder dog et problem, som det kunne være lokalhistorisk interessant at undersøge i alle sogne.

Var det almindeligt, at kvinder fra småkærshjem hurtigt valgte at træde ud af enkestanden for at få sig en ny forsørger? Dette spørgsmål kan undersøges i kirkebøgerne. Hvis noget sådant kun sker med års mellemrum, er det naturligvis ikke lokalhistorisk interessant, men hvis det sker igen og igen, så der ligefrem kan føres statistik over den hyppighed, hvormed kvinderne benytter sig af denne mulighed for at undgå fattigvæsenet, så får vi pludselig noget at vide om fortiden, som de mere beskrivende kilder forbigår i tavshed.

Ved at undersøge vielserne kan vi også få en hel del at vide om befolkningens mobilitet i tidligere tid. Det gælder ikke blot den geografiske mobilitet, som det ellers kan være interessant nok at få beskrevet, men også

den sociale mobilitet.

Hvor ofte og hvordan foregik springene mellem de forskellige samfundsklasser? Blev håndværkerens søn også håndværker, og hvordan var forholdet mellem gårdmændene og husmændene. Den tidligere omtalte Lars Eskildsens farfar var vel ikke et typisk eksempel, men vel heller ikke et helt særtilfælde.

Denne husmandssøn, der blev født i 1739, giftede sig med en ni år ældre gårdmandsenke, og da han (endelig!) blev enkemand næsten 50 år gammel, giftede han sig straks med gårdens unge tjenestepige, der var datter af en smed. Ud fra et materielt synspunkt gjorde de det godt de to, men det gik til gengæld skidt for deres søn Eskild. Han døde i fattighuset.

Et enkelt eksempel er som foran nævnt ikke meget bevendt set ud fra en lokalhistorisk synsvinkel, men hvis det indgår i et bestemt mønster, kan vi uddrage en masse om lokalområdets fortid.

DE KOMMUNALE FORHANDLINGS PROTOKOLLER

For nogle år siden foreslog jeg et af vore større historiske selskaber at udgive en bog med uddrag fra forskellige sogneforstanderskabers forhandlingsprotokoller. Her fik jeg imidlertid det svar fra formanden, at selskabet ikke var interesseret i at deltage i et sådant projekt. Han havde nemlig selv studeret flere af den slags protokoller, og efter hans opfattelse stod der blot det samme i dem alle sammen. Denne udtalelse kom fra en faghistoriker.

Jeg fik aldrig gjort mere ved sagen, men udtalelsen har ærgret mig mange gange i de forløbne år, og det har ligeledes ærgret mig, at så få lokalhistorikere gør brug af dette enestående kildemateriale, der bedre end noget andet belyser forholdene ude på landet fra 1841 og fremefter. Naturligvis er det i hovedtræk de samme problemer, der bliver behandlet i alle kommuner, men det væsentlige er jo, om problemerne bliver behandlet og løst på samme måde fra sted til sted.

Selv har jeg haft mulighed for at skrive flere lokalhistoriske bøger med udgangspunkt i ældre kommunale arkivalier. Jeg har således et nøje kendskab til forhandlingsprotokollerne i de kommuner, der i 1970 blev slået sammen til Sejlflod kommune. Det vil sige Kongerslev-Komdrup kommune, Mou kommune, Gudum-Lillevorde kommune, Storvorde kommune og Sejlflod kommune. I den første af disse var der tre byer, i hver af de to næste var der fire byer, og endelig udgjorde de to sidste kommuner hver kun en enkelt by.

Kun i Kongerslev-Komdrup kommune er samtlige forhandlingsprotokoller bevaret, men lakunerne i de andre er

dog ikke større, end at der kan laves en masse sammenlignende undersøgelser. For at tage et lille isoleret eksempel kan vi starte med at se på, hvordan sogneforstanderskaberne i de tre store kommuner håndterede situationen, da de i 1848 fik besked på at træffe de nødvendige forholdsregler for at beskytte beboerne mod den indiske kolera.

Sogneforstanderskabet i Gudum-Lillevorde kommune besluttede at udsætte spørgsmålet indtil videre. Dette kan opfattes som ligegyldighed, men selv ville sogneforstanderne nok snarere kalde det for realisme, da koleraen endnu ikke var kommet nord for Ejderen, og for øvrigt havde danskerne på dette tidspunkt kunnet frygte en koleraepidemi i næsten en snes år. Dog kan det ikke bortforklares, at sogneforstanderskabet i Gudum-Lillevorde kommune sad et påbud overhørigt.

I Kongerslev-Komdrup kommune var sogneforstanderskabets blod nemmere at bringe i kog. Her blev det bestemt "efter behørig diskussion, at hvis bemeldte smitte skulle hjemsøge os, som Gud forbyde, så ville fattighuset i Sdr. Kongerslev afgive fornødent lokale, siden al plads for tiden der ikke var besat." Det ville efter sogneforstanderskabets mening også være muligt at finde passende lokaler i både Nr. Kongerslev og Komdrup. I tilfælde af koleraens komme skulle der simpelthen oprettes en række små sygestuer, hvor patienterne kunne få en behandling, der svarede til de givne forskrifter.

I Mou kommune fulgte sogneforstanderskabet ikke blot den lydige linie, men en mere eftertænsom linie. Hvor man i Kongerslev-Komdrup kommune rustede sig til at behandle sygdommen, satsede man her på at forhindre, at den overhovedet kom i udbrud. Kampmidlet hed i denne forbindelse hygiejne. Der blev valgt en person i hver af kommunens byer, som skulle holde opsyn med, at husene indvendigt blev holdt forsvarligt rene.

Lad os prøve at sammenligne et par andre eksempler fra 1848. I den første måneds tid efter krigsudbruddet

i marts blev der holdt et enkelt ekstraordinært sogneforstanderskabsmøde i Gudum-Lillevorde kommune, medens der blev holdt tre i Kongerslev-Komdrup kommune og fire i Mou kommune.

Som følge af hærens manglende krigsberedskab blev der i april udsendt en opfordring til alle kommuner om at stille en hest med lansedrager. Sogneforstanderne i Gudum-Lillevorde kommune tilsluttede sig tanken, men besluttede alligevel, at der skulle holdes et folkemøde om sagen. I Kongerslev-Komdrup kommune blev det overladt tre af sogneforstanderne at sørge for det fornødne efter bedste konduite, men hurtigst gik det i Mou kommune, hvor en godsejer straks tilbød at stille hesten til rådighed, og sogneforstanderskabet blev ligeså hurtigt enige om at rette henvendelse til en person, de anså for at være et egnet emne som lansedrager, og selvfølgelig skulle vedkommendes familie understøttes af kommunkassen.

I de nævnte eksempler virker sogneforstanderskabet i Gudum-Lillevorde kommune mere passivt end sogneforstanderskaberne i de to andre kommuner, og der kunne nævnes flere punkter, der peger i samme retning. Det må dog erkendes, at der som regel vil være en vis usikkerhed ved den slags fortolkninger, da forhandlingsprotokollerne kan være ført med forskellig omhyggelighed. Derfor vil det være rart, hvis man også kan bygge sine fortolkninger på mere kvantitative kriterier, som f.eks. i følgende tabel:

	ANTAL MØDER									
	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	
Gudum-										
Lillevorde	7	7	7	9	6	5	11	mangler		
Kongerslev-										
Komdrup	10	9	6	8	9	9	21	9	12	
Mou	11	10	8	11	9	10	17	11	11	

(kilde: Forhandlingsprotokollerne)

Tallene i den anførte tabel er et resultat af en ganske simpel sammentælling af de afholdte sogneforstanderskabsmøder. De støtter konklusionen, som netop blev draget med hensyn til sogneforstanderskabet i Gudum-Lillevorde kommune. Vi ville nå yderligere et skridt videre i samme retning, hvis vi lavede en lignende sammentælling af det behandlede antal punkter pr. møde.

*

På baggrund af forhandlingsprotokollerne kunne der skrives en smule mere om den lokale angst for koleraen, som senere krævede mange danske dødsfald. Om Treårskrigen 1848-50 kan der gives en fyldig beskrivelse, som for folk med kendskab til det omhandlede lokalområde vil udgøre et væsentligt supplement til rigshistorien. Nok udkæmpes krig på slagmarken, men den berører jo også på forskellig vis civilbefolkningen i de krigsførende lande.

Ved brug af forhandlingsprotokoller fra flere kommuner kan der som vist laves sammenlignende undersøgelser, men det er ligeså vigtigt, at der for mange aspekters vedkommende kan laves en sammenhængende beskrivelse af forholdene i bare en enkelt kommune. Det vil jeg vise ved at fremdrage et fyldigt eksempel fra en af mine egne bøger, hvor jeg beskriver Sogneforstanderskabets/sognerådets kamp mod hjemmebrænderi, smugkrovirksomhed, købmændenes ret til at forhandle og udskænke brændevin samt endelig de legale restaurationsvirksomheder, der blev etableret i begyndelsen af dette århundrede:

"I ældre tid var det meget almindeligt selv at fremstille sit brændevin. Denne virksomhed ønskede statsmagten stoppet. Det skete bl.a. gennem et cirkulære, der blev udsendt til landets sogneforstanderskaber i 1843. Igennem dette fik befolkningen frit lejde til at aflevere deres ulovlige brændevinsredskaber.

Ligesom andre steder benyttede sogneforstanderskabet i Kongerslev-Komdrup kommune denne anledning til at give beboerne en formaning om at holde sig fra smugbrænderi. Om det hjalp noget, var så en anden sag. Senere på året kom der en ny anmodning til sogneforstanderskabet, denne gang om at yde politiet den størst mulige hjælp til at få hjemmebrænderiet helt afskaffet, og selvfølgelig ville man da hjælpe. "Sogneforstanderskabet besluttede enstemmigt at vise fremdeles den samme iver, som det altid har været besjælet af." Nu behøver hjemmebrænderi og smugkrovs virksomhed ganske vist ikke at være to alen ud af det samme stykke. Dog har der utvivlsomt været en vis sammenhæng. Man kan endda tænke sig, at en eventuel aflevering af redskaberne har været med til at give smugkroværterne ekstra vind i sejlene. På denne tid kunne der nemlig ikke købes spiritus på legal vis ude i sogne-
ne.

Det er under alle omstændigheder en kendsgerning, at smugkroerne ikke lod sig stoppe af de trufne foranstaltninger. I 1845 modtog sogneforstanderskabet flere klager over uorden i kommunen forårsaget af ulovligt krohold. På grund af disse henvendelser blev det nu besluttet, at en komite bestående af fire sogneforstandere skulle ordne sagen en gang for alle.

Komiteen gik straks i aktion, og her var der ingen vaklen i geledet. Man opsøgte simpelthen kommunens tre smugkroer efter tur, to i Nr. Kongerslev og en i Sdr. Kongerslev. Disse besøg havde karakter af regulære korstog, hvor der bestemt ikke blev sparet på krudtet. Der blev holdt alvorfulde taler til de pågældende personers bedre jeg.

Det første besøg gjaldt et gårdejerægtepar i Nr. Kongerslev, som fik en ordentlig reprimande. De måtte da kunne forstå, at de med deres ansvarsløse ulovligheder forårsagede en masse sorger og bekymringer hos andre mennesker. Vi kan næsten fornemme, hvorledes "kromutter og krofatter" har stået med nedslåede øjne fulde af ang-

er, men i deres sted kunne det nok også betale sig at optræde ydmygt. De slap med en advarsel. Til gengæld lovede de så også ved deres ære og samvittighed at ophøre med ulovlighederne.

Forløbet var det samme hos de to øvrige smugkroværter. Om "synderen" fra Sdr. Kongerslev gør der sig endda det specielle forhold gældende, at han kun godt et års tid i forvejen havde fået sogneforstanderskabets anbefaling til at drive skrædderprofession. Den havde han formentlig ikke fået, hvis man havde haft blot den mindste mistanke om, at han kunne finde på den slags narrestreger.

Med disse husbesøg fik sogneforstanderskabet muligvis sat en midlertidig stopper for brændevinsdjævelen. Det kan også tænkes, at befolkningen nu blot var blevet klar over, at de skulle gå lidt mere stille med dørene.

Nogle år senere, i begyndelsen af 1850'erne, var det dog galt igen. Vi møder da først en gårdmand, der drev ulovligt brændevinssalg, og han må have været en forhærdet sjæl. Bare femten måneder efter den første anmeldelse var han minsandten atter på spil. Ved sidstnævnte lejlighed var der tillige en husmandskone, der blev anmeldt for at drive smugkrovirksomhed og andre ugerninger, bl.a. kortspil.

Sogneforstanderskabet slog nu ind på en langt hårdere kurs over for det muntre liv. Den løftede pegefinger har vel ej just været særlig behagelig, men dog en sanktion uden følger. Når lovløsheden ikke kunne klares med det gode, måtte der tages skrapere midler i brug. Det endte med, at de implicerede parter blev stillet for en politiret.

Efter disse eksempler møder vi kun enkelte tilfælde, der kan betegnes som decideret smugkrovirksomhed. Bevidstheden om, at politiet kunne blive blandet ind i sagen, udøvede vel sagtens en vis præventiv virkning. Endelig kom der også en ny lov i 1870, som liberaliserede spiritussalget.

Sogneforstanderskabet i Kongerslev-Komdrup kommune

indtog i det hele taget en afvisende holdning over for spiritus, og det foregik da også med succes i mange år. I 1862 kunne man således meddele Amtstuen, "At i Sdr. Kongerslev forstanderskabsdistrikt findes ingen næringsdrivende, der har erhvervet rettighed til at forhandle eller udskænke brændevin."

I samme forbindelse må vi dog retfærdigvis konstatere, at sogneforstanderskabets modvilje imod at udstede den slags tilladelser ikke havde befolkningens fulde opbakning. Hvis der ikke havde været købere til spiritus, ville der næppe nogle måneder tidligere have været kommet et andragende fra høkeren i Nr. Kongerslev om "at have brændevinsudsalg i større og mindre partier."

Sogneforstanderskabet sagde klart nej til at anbefale andragendet, og det samme var tilfældet i 1867, da den samme høker indsendte et tilsvarende andragende. "Forstanderskabet finder ikke nogen anledning til at anbefale ansøgningen om tilladelse til ud salg af brændevin i større og mindre partier."

Kun fire år senere, i 1871, fik sognerådet imidlertid et alvorligt skud for boven i brændevinsspørgsmålet. Da kom der et ualmindelig hvast brev fra herredsfogden, hvori denne kort og godt meddelte, at han i henhold til den nævnte nye lov fra 1870 ikke havde mulighed for "at nægte næringsbevis til brændevinshandel, når det begæres af en købmand eller detaillist på landet." Af samme årsag kunne sognerådet for fremtiden også godt spare sig at indsende betænkninger, når der skulle udstedes den slags tilladelser, da der alligevel ikke ville blive taget hensyn til dem.

At sognerådet virkelig har opfattet den omtalte lov som et slag for boven, kan der næppe herske tvivl om. I samme referat fremgår det nemlig, at sognerådet skriftligt havde forsøgt at give en anden fortolkning af teksten, men det gik altså bare ikke.

Selv om der i de følgende år blev udstedt flere næringsbeviser, gik det måske alligel ikke så galt, som

sognerådet havde frygtet. Udsalgsstedernes antal regule- rede så at sige sig selv. Fra slutningen af 1870'erne var der nemlig flere, der igen frasagde sig den opnåede ret. I 1881 blev det således oplyst, at der kun var to brændevinshandlere i kommunen. En i Sdr. Kongerslev og en i Nr. Kongerslev.

De mange frasingelser betyder ikke nødvendigvis, at der kun blev solgt en beskedent mængde brændevin. Forkla- ringen ligger snarere i den afgift, som den enkelte bræn- devinshandler skulle svare. I begyndelsen af 1880'erne var den årlige afgift helt oppe på 200 kr., og det var mange penge efter tidens forhold. Der skulle sælges ad- skillige potter, for at det kunne svare sig.

Ind imellem kan man dog også få det indtryk, at nogle af frasingelserne blot har været foretaget på skrømt. I 1883 var der således en i Sdr. Kongerslev, der anmodede om at få tilbagebetalt sin allerede erlagte afgift for årene 1881-82. Sognerådet lod sagen gå videre til Stift- amtet, men da resultatet var negativt for ansøgeren, sætter det jo visse tanker i sving. Ville vedkommende have indbetalt den høje afgift to år i træk, hvis han virkelig ikke solgte brændevin?

Selv om sognerådet havde ydet en behjertet indsats for at bekæmpe den liberale spirituslovgivning i 1870, så betød den dog nok alligevel, at man trods alt fik lidt mere styr på alkoholproblemet. Hvis smugkroerne fortsat skulle blomstre, kunne drivkraften ikke mere alene være trangen til selve drikkeriet; så måtte det være trangen til selskabelighed, der blev sat i højsædet.

Skønt vi ikke kender omfanget, har der utvivlsomt fun- det en del udskænkning sted hos nogle af de brændevins- sælgende købmænd, og i et enkelt tilfælde kan det da også tyde på, at der har været drevet en vis smugkrovirk- somhed i privaten. I 1878 var der i alt fald en kone, der langede alvorligt ud efter en købmand i Sdr. Konger- slev.

Hun påstod, at der "drives svireri både nat og dag

efter en stor målestok, hvilket medfører ubehageligheder i flere familier og iblandt ungdommen." Som en afsluttende svada siger hun om forholdene, at de ikke kan sammenlignes "med en rig mand som har råd til at øde i huset nat og dag og drikke rene snaps i dusinvis."

Specielt den sidste forvirrede del af citatet kunne tyde på, at konen ikke har været helt velforvaret. Det må også have været sognerådets vurdering, da dette ikke ville tage sig af sagen. Mon kvindemennesket bare havde et horn i siden på den stakkels købmand.

Jernbanen blev åbnet i år 1900, men forinden gik der naturligvis et par år med selve anlægsarbejdet, og allerede i denne periode begyndte der at komme andragender fra folk med små restauratørdrømme i maven. Sognerådet i Kongerslev-Komdrup kommune måtte tage stilling til det første andragende om at drive gæstgiveri i Sdr. Kongerslev i 1898. Svaret var ikke særlig fremskridtsvenligt. "Sognerådet finder ingen anledning til foreløbig at anbefale et gæstgiveri."

Det følgende år kom der ikke mindre end fire forskellige ansøgninger om at drive restaurationsvirksomhed i Sdr. Kongerslev, og nu resignerede sognerådet over for de nye tider. I første omgang blev der dog kun givet en enkelt anbefaling, og det var til snedker Marinus Svendsen fra Aalborg, som ville opføre en ny gæstgivergård. Anbefalingen blev imidlertid bare givet med seks af sognerådets elleve stemmer. De fem øvrige stemte for at anbefale et andragende fra en slagter i Nr. Kongerslev. Alle stemte altså for et af de to andragender, og det tør jo nok siges at være en markant ændring i forhold til 1898-beslutningen.

Gæstgivergården blev opført, og efter ligningslisterne at dømme ser det ud til, at gæstgiveren har tjent gode penge. Det er sandsynligvis dette forhold, der har ansporet den lokale bager til at åbne et konditori i 1905. Konditorivirksomhed i en lille by med blot nogle få hund-

drede indbyggere lyder næsten som en vittighed, og bageren var da tilsyneladende også klar over, at der skulle benyttes helt andre midler for at tiltrække kunderne.

I første omgang lød hans andragende på bevilling til konditori uden udskænkning af spiritus. Det blev anbefalet uden videre, men enten er protokollatet ufuldstændigt, eller også var der en eller anden form for lusk med i spillet. I Stiftamtets bevilling hed det nemlig, at såfremt der blev udskænket øl enten mod eller uden betaling, ville bevillingen blive kasseret. Mon ikke det i virkeligheden var en ølstue snarere end et konditori, den gode bager havde planlagt?

Så måtte der gøres noget andet for at tiltrække kunderne. Den nybagte konditor fik opstillet et billardbord, men hvor meget betød et spil billard, når der skulle konkurreres med gæstgiveren? Sikkert ikke ret meget, for på dette tidspunkt havde denne allerede haft spiritusbevilling i nogle år. Resultatet blev i alt fald, at konditoren gik fallit i løbet af forholdsvis kort tid.

Gæstgivergården fik snart en ny konkurrent. I 1909 blev der givet tilladelse til en slagter i Nr. Kongerslev om at drive afholdsrestaurant i en ejendom, han havde nede i Sdr. Kongerslev, og her kan vi godt bemærke, at 10 af sognerådets 11 medlemmer stemte for andragendet. Det kan måske opfattes som en slags krigserklæring mod gæstgivergårdens udskænkning af spiritus, men det kan selvfølgelig også blot hænge sammen med, at slagteren var en af kommunens ansete mænd.

Afholdshotellet kom i gang i 1910. Egentlig må det vel siges at have været et voveligt foretagende at lave hotel nr. 2, når vi betragter det forholdsvis spinkle befolkningsgrundlag, men i samme åndedrag skal det dog siges, at afholdshotellet fortsatte sin drift frem til midten af 1920'erne. Når det så alligevel endte med at blive lukket, kan vi kun gisne om årsagerne, og her må det være nærliggende atter at skyde på de ulige konkur-

rencevilkår i forhold til den spiritusudskænkende gæstgivergård.

Selv om Sdr. Kongerslev var blevet til en restaurationsby, havde sognerådet bestemt ikke opgivet sin rolle som moralens vogter. Lasterne skulle ikke have lov til at fortsætte hele natten igennem. I 1913 forkastede sognerådsmedlemmerne således et andragende fra gæstgiveren om at udvide åbningstiden fra klokken 22 til klokken 23, men det var en hårfin afgørelse. Andragendet faldt kun på grund af stemmelighed.

Hvorfor så ikke prøve igen? Tre måneder senere sendte gæstgiveren et nyt andragende, og denne gang søgte han at styrke sin sag ved at henvise til togtiderne. Når det sidste tog om aftenen først kom til Kongerslev klokken 22.08, ville det da være rimeligt at udvide åbningstiden til klokken 23, men sognerådet stod fast på det allerede vedtagne standpunkt.

Nu bliver vi imidlertid vidner til en lille pudsighed. Efter yderligere et par måneder kom der nemlig endnu et andragende. Denne gang var det fra en del af beboerne, som anmodede om, at gæstgivergården og afholdshotellet i det mindste måtte have lov til at holde åbent til et kvarter efter det sidste togs ankomst.

Hvem af beboerne skulle have lyst til at gå ind omkring gæstgivergården for at sluge aftenkaffen på et kvarter, når de en sjælden gang benyttede dagens sidste tog? Det bedste gæt vil utvivlsomt være, at andragendet var afsendt af stamkunderne på gæstgiverens opfordring."

Det er tydeligt ud fra denne fyldige fremstilling, at sognerådet i Kongerslev-Komdrup kommune har optrådt som moralens vogtere, og vi kan vel egentlig ikke sige, at der er skiftet linie i den beskrevne periode, skønt den dækker ca. 70 år. Skulle vi forvente at kunne finde lignende holdninger hos andre sogneråd i andre kommuner?

Umiddelbart vil svaret måske synes at skulle være et ubetinget ja, da sognerådene jo som regel har bestået

af modne mænd, der var indstillet på at opretholde ro og orden. Vi skal imidlertid altid passe på ikke at pådutte fortiden vore egne værdinormer. Derfor er svaret ikke så forudsigeligt endda.

I Gudum-Lillevorde kommune synes de folkevalgte slet ikke at have interesseret sig for den illegale brændvinsdjævel. En tår brændevin havde vel altid været accepteret, og hvorfor så lave om på det? Der nævnes ikke et ord om smugkroer i forhandlingsprotokollerne, men det er dog godtgjort gennem interviews, at de i alt fald fandtes før århundredskiftet og derfor sandsynligvis også i endnu ældre tid.

I Mou kommune giver forhandlingsprotokollerne fra begyndelsen af 1840'erne umiddelbart indtryk af mindst den samme iver hos sogneforstanderskabet, som vi har konstateret i Kongerslev-Komdrup kommune, men så ser vi pludselig, at denne iver nok alene kan tillægges den protokolførende formand, idet han ved et møde meddeler sine kollegaer, at han egenhændigt har anmeldt en lokal smugkrovært. Han betoner endog, at han netop ikke har foretaget dette skridt på sogneforstanderskabets vegne, "da sager af den natur hidtil ikke havde fundet nogen interesse i forstanderskabets møder."

I den følgende tid spillede sogneforstanderskabet tilsyneladende med på formandens melodi, men da han et par år senere forlod sognet, kan det nok være, at piben fik en anden lyd. Herefter anbefalede man på det varmeste alle ansøgninger, der vedrørte bevillinger til krohold eller brændevinshandel. I 1855 var der f.eks. en ansøger, der ønskede bevilling til krohold og høkerhandel, og den anbefaling, som blev givet ved denne lejlighed, er slet ikke speciel i forhold til andre anbefalinger:

"Forstanderskabet kan ej anbefale nærværende ansøgning, da en handel er etableret i Mou by, som agtes udvidet til 1. maj, når den pågældende erholder en rummeligere bopæl. Derimod var det ønskeligt, at kroholdet bevilgedes, og således at det tillades vedkommende tillige at

måtte udsælge brændevin i pægl- og pottevis til sognets beboere."

Hvorledes har sogneforstanderskaberne/sognerådene i landets øvrige kommuner stillet sig i deres syn på brændevinen? Har man ført den passive linie som i Gudum-Lillevorde kommune, har man forsøgt at bekæmpe brændevinen som i Kongerslev-Komdrup kommune, eller har man som i Mou kommune tværtimod forsøgt at fremme brændevinssalget? Endelig kan det jo også tænkes, at man i nogle kommuner har svinget fra den ene retning til den anden, eftersom der er sket udskiftninger i sognerådet.

Alle, der går i gang med at undersøge dette forhold i sin egen kommune, skal være klar over, at en beskrivelse som den fra Kongerslev-Komdrup kommune ikke kan klares på et par dage eller tre. Det kræver gennemgang af mange hundrede håndskrevne protokolsider, og i de første årtier er siderne endda skrevet med gotiske bogstaver. De kommunale forhandlingsprotokoller er for at sige det mildt et besværligt kildemateriale, hvis man ønsker at undersøge specifikke forhold, der ikke er tidsbegrænsede som f.eks. Treårskrigen 1848-50.

Forhandlingsprotokollerne må derfor især anbefales til de lokalhistorikere, som ønsker at lave mere omfattende undersøgelser vedrørende de tre store kommunale væsener: fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen. Andre undersøgelser kan naturligvis laves i den samme forbindelse, og det er da også netop på denne måde, at jeg selv har indsamlet stof til at belyse brændevinsspørgsmålet. Hvis jeg ikke skulle støde på oplysninger i denne retning overhovedet, hvad der rent faktisk var tilfældet i protokollerne fra Gudum-Lillevorde kommune, ville der alligevel ikke være tale om spildt arbejde.

Umiddelbart kan vejvæsenet måske lyde en smule kedeligt, men her viser mine personlige erfaringer, at dette væsen skal man som lokalhistoriker bestemt ikke springe over. Her kan lokale modsætninger nemlig som intet andet sted springe ud i lys lue. Jeg tror dog nok, at disse

stridigheder som regel vil være af så lokal art, at der kun vanskeligt kan laves sammenlignende undersøgelser i lighed med det beskrevne brændevinsspørgsmål.

Modsat er fattigvæsenet et oplagt emne, når det drejer sig om sammenlignende undersøgelser. I Gudum-Lillevorde kommune var det almindeligt i 1840'erne, at der hvert år blev foretaget en offentlig licitation over kommunens fattiglemmer. Denne licitation blev foretaget over lemmerne enkeltvis, og de blev herefter tilstået den, som ville give dem ophold og ellers sørge for deres fornødenheder for den laveste pris. De, der kunne arbejde, blev naturligvis afsat til en billigere pris end den sengeliggende olding, som ikke engang kunne rejse sig for at spise, men skulle have maden bragt. Denne form for fattigforsørgelse kræver et organiseret fattigvæsen, hvor beboernes andel af fællesudgifterne skal besørges gennem skatteligning.

På samme tid foregik fattigforsørgelsen i Mou kommune fortrinsvis efter det samme mønster, men frem til midten af 1850'erne møder vi her samtidig den gamle omgangsordning, hvor de nødstedte skulle have kost og logi på omgang blandt sognets gårdmænd. Dette er altså et udtryk for en mere primitiv form for fattigvæsen, som ikke kræver skatteligning, da udgifterne, som alene er en naturliepræstation, jo simpelthen ydes på skift.

Fattigvæsenet kunne også benytte sig af mere raffinerede metoder. Jeg kunne nævne eksempler på, at fattigvæsenet bevidst holdt den ene småkårsfamilie over fattiggrænsen ved at benytte den som plejefamilie for den anden.

Vanføre drenge blev ofte sat i skrædderlære eller skomagelære på fattigvæsenets bekostning. Det var en klog disposition, da de så måske ville have mulighed for at klare sig selv som voksne.

Efterhånden lod de større kommuner oprette fattiggårde for dem, der var under permanent fattigforsørgelse. Så kunne fattiglemmerne arbejde for føden. Her kunne man

også huse forældreløse børn, og som regel kom de vel desuden til at optræde som opbevaringsanstalter for de lokale drukkenbolte. Hvis man kunne styre dem på denne måde, var det billigere end at sende dem på en tvangsarbejdsanstalt.

Fattiggårdene er i en senere tid blevet betegnet som fortidens skamletter, og jeg kunne da også sagtens nævne uheldige forhold på baggrund af de forhandlingsprotokoller, som jeg har haft lejlighed til at gennemgå, men bestemt også eksempler på det modsatte, og det gælder selvfølgelig især, når vi sammenligner med de forhold, som de kom til at erstatte.

Endelig er der skolevæsenet tilbage. Her vil der almindeligvis være en masse oplysninger at hente i forhandlingsprotokollerne. I de fleste sogne skulle der med års mellemrum bygges en ny skole, fordi børnetallet steg. Disse store udgifter var sjældent sognerådets livret. Ofte forsøgte man sig med forskellige krumspring for at forhale disse ubehageligheder i nogle år. Det kan være ganske spændende læsning.

I mange sogne var der udflytterkolonier, som fik deres egne skoler. Det skete i nogle tilfælde af hensyn til børnenes tarv, men samtidig var det undertiden også en billigere løsning at leje en skolestue og ansætte en lærerinde end at skulle udvide kommuneskolen inde i byen, og måske skulle der så også oprettes et fast andenlærerembede.

Vi kan almindeligvis følge lærernes lønninger, bevilninger til indkøb af materialer og en hel masse andre ting såsom varigheden af den daglige skolegang, skoleforsømmelser m.m.

*

Der kunne naturligvis skrives meget mere om de tre store kommunale væsener, end der her er anført, idet forhandlingsprotokollerne giver en stadig strøm af medde-

lelser. For at sætte dette en smule i perspektiv kan jeg oplyse, at brændevinsspørgsmålet, som er refereret i dette kapitel, er hentet fra et værk om Sejlflod kommunes historie, som jeg fik udgivet i 1982, og i dette værk brugte jeg ti gange så meget plads til at beskrive de tre store væsener.

Om denne fordeling så kan betegnes som rimelig eller ej kan selvfølgelig diskuteres, men hvis fordelingen skulle stå i forhold til emnernes omtale i forhandlingsprotokollerne, skulle de tre væsener have haft endnu mere plads. Hertil kommer desuden, at der specielt vedrørende skolevæsenet og fattigvæsenet findes mange andre protokoller, der også kan benyttes som kildemateriale. Her er det dog min erfaring, at det er meget forskelligt, hvad der er bevaret fra kommune til kommune.

Afslutningsvis vil jer gerne understrege, at efter min opfattelse er de kommunale forhandlingsprotokoller både det mest interessante og det mest vægtige kildemateriale, hvis man vil skrive en eller anden form for sognehistorie, og det samme gør sig også gældende, hvis man vil lave sammenlignende lokalhistoriske undersøgelser.

Forhandlingsprotokollerne er bestemt ikke neutralt kildemateriale. I forrige århundrede er det den økonomiske og sociale overklasse, der kommer til orde. Selv i dag, hvor alle formelt er lige, kan vi ikke opfatte kommunalbestyrelsesmedlemmerne som et repræsentativt udsnit af den danske befolkning. Når lokalhistorikeren blot tager højde for denne skævhed i materialets natur, er der i massevis af værdifulde oplysninger at hente.

ERINDRINGER

Lokalhistorikeren vil ofte komme ud for, at der mangler tilgængeligt kildemateriale til belysning af et eller andet lokalhistorisk spørgsmål. Protokoller, der er gået til grunde, kan f.eks. ikke genskabes, men ved hjælp af den menneskelige erindring vil det i mange tilfælde være muligt at rekonstruere nogle af de oplysninger, som man ville kunne have forventet at finde i protokollerne. Her vil mulighederne naturligvis være større, jo nærmere den forsvundne protokol befinder sig nutiden.

I de fleste lokalområder vil vi kunne finde personer, der kan huske 80-90 år tilbage i tiden, men hvis vi er på jagt efter specielle oplysninger, vil det mange gange kun være muligt at få nogle ret vage spor. Som belæg for denne påstand kan jeg henvide til et eksempel fra 1984, hvor jeg som medlem af en arbejdsgruppe bestående af syv medlemmer var med til at skrive et 50 års jubilæumsskrift for en lokal idrætsforening.

Da vi startede projektet, var vi i den kedelige situation, at foreningens første forhandlingsprotokol manglede i et ellers forholdsvis omfattende arkiv. For at beskrive foreningens grundlæggelse i 1935 og udviklingen de følgende år, var vi altså nødt til at satse på andet kildemateriale. Vi fandt hurtigt ud af, at aviserne i 1930'erne og 40'erne ikke interesserede sig for landsbysport, og derfor bestod vor eneste reelle mulighed i at lave et eller flere lokalhistoriske interviews.

Arbejdsgruppen havde på mange måder en ideel sammensætning. Et enkelt af medlemmerne havde fulgt foreningen siden starten i 1935, og fem af vi andre var startet med at komme i foreningen som børn, hvilket for de fleste

af os ville sige i midten af 1950'erne. To af os var faguddannede historikere, og vi havde alle på forskellige tidspunkter været aktive medarbejdere ved foreningens klubblad. Endelig skal det også nævnes, at vi med vor lokale baggrund selvfølgelig kendte alle i byen, der kunne have haft forbindelse med den lokale idræt, før vi selv blev engageret.

Vi vidste kort sagt, hvor vi skulle spørge os for, og da klubbladet tidligere havde bragt adskillige interviews med gamle medlemmer, ville vi nu lave et ambitiøst projekt, hvor foreningens historie og især dens start blev beskrevet en gang for alle. På trods af denne ambition måtte vi alligevel erkende, at vi ikke kunne gå ud for at interviewe alle, der tidligere havde haft noget med foreningen at gøre. Så mange timer havde ingen af os til rådighed, da det hele skulle foregå i fritiden.

I stedet for besluttede vi os til at invitere en række udvalgte ældre medlemmer til nogle ret uformelle møder, hvor arbejdsgruppen samledes med 5-8 stykker af dem ad gangen i klubhuset til en kop kaffe, en øl og nogle stykker smørrebrød. Alle var glade for at blive indbudt, og alle var glade for at fortælle.

Der var flere svagheder ved denne mødeform. For det første opgav vi på forhånd at bruge en båndoptager. En båndoptager er nemlig ikke meget værd, når flere undertiden taler i munden på hinanden. I stedet for nedskrev flere af os samtidig notater, det bedste vi havde lært. På denne måde havde vi bagefter et sammenligningsgrundlag, så vi kunne undgå alvorlige mangler og fejltagelser. Hvis vore notater ikke stemte overens, kunne vi bare senere forfølge spørgsmålene igen.

For det andet er stormøder under uformelle former heller ikke særligt effektive, da det ikke kan undgås, at der ofte opstår flere samtaler ved bordet samtidig, og at der også opstår samtaler med uvedkommende indhold. I arbejdsgruppen havde vi naturligvis på forhånd opstillet en række spørgsmål, som vi gerne ville have belyst,

og det var derfor vor fælles opgave hele tiden at føre deltagerne tilbage til emnet. Møder med kun et par interviewofre ad gangen og samtidig kun med deltagelse af et par medlemmer fra arbejdsgruppen havde nok været mere effektive.

Endelig er det ved den slags store møder altid de mest dominerende personligheder, der får sagt mest, men det behøver jo ikke at betyde, at det også er de mest talende, der kan huske bedst og mest. Vi oplevede flere gange, at nogle efter mødets opbrud kom hen for at fortælle noget, som de ikke var kommet igennem med under selve mødet, eller at de ringede til os bagefter.

Skønt vi nu kan konstatere som en efterrationalisering, at ingen af os havde evnen til effektivt at styre de store møder, så skal vi bestemt ikke forklejne det forhold, at vi fik en masse værdifulde oplysninger, som ikke kunne læses i forhandlingsprotokollerne. Her skal det indskydes, at det på trods af alle forventninger alligevel lykkedes os at finde frem til den forsvundne protokol, og det skete heldigvis inden mødernes afholdelse. Hermed behøvede vi ikke at skulle bruge møderne til at indkredse den indbyrdes kronologi for en række faktiske begivenheder. Vi kunne i stedet for koncentrere os om at få uddybet baggrunden for forskellige beslutninger. På denne måde kunne de mundtlige oplysninger endvidere være med til at hindre alvorlige fejlfortolkninger af protokollernes tekst. Lad mig blot give et enkelt eksempel på dette.

For den nystartede idrætsforening var det væsentligt at erhverve jord til en fodboldbane. Her måtte man i starten nøjes med at leje sig ind på den foretrukne plads, men da foreningen havde fået nogle penge i kassen, fandt man sammen med ejeren frem til en passende salgspris. Inden der blev skrevet papirer, løb ejeren imidlertid fra sit ord. I følge forhandlingsprotokollen havde bestyrelsen herefter kik på andre egnede pladser.

Ikke en eneste af vore mange mødedeltagere, heriblandt

flere af de gamle bestyrelsesmedlemmer, ville acceptere dette referat. Foreningen havde hele tiden villet have netop det pågældende jordstykke, og alle var enige om, at ejerens annullering af handelen kun havde været et forsøg på at få en højere pris. De vidste jo alle, både dengang og nu, at ejerens økonomi havde været i en sådan forfatning, at han ikke kunne afslå at sælge. Hvis bestyrelsen dengang havde talt om at købe en anden plads, havde det kun været spilfægteri for at presse en afgørelse hurtigere igennem.

Almindeligvis er det ellers ikke nemt for en historiker at tilsidesætte et samtidigt protokollat til fordel for 50 år yngre oplysninger, der kun er blevet overleveret i den menneskelige erindring. Det er da også noget, man må være forsigtig med at gøre, men mange såkaldt samtidige oplysninger beror jo i sidste ende også på den menneskelige erindring. Det gælder f.eks. forhandlingsprotokoller, der ofte først bliver nedskrevet af sekretæren efter mødet. Skønt bestyrelsen senere underskriver protokollatet, er dette ikke en garanti for, at alle væsentlige drøftelser er kommet med, og sekretæren kan da også nemt komme til at skrive noget sludder, uden at der senere bliver protesteret.

Det samme gælder avisreferater. Især hvis journalisten eller referenten ikke selv har overværet det beskrevne, kan der nemt opstå misforståelser i formidlingssituationen. Vi har vel alle oplevet at læse om et eller andet, som vi selv har overværet, men som vi kun vanskeligt kan genkende i det senere referat.

Den menneskelige erindring skal altså ikke umiddelbart tilsidesættes som kildemateriale, fordi oplysningerne eventuelt strider mod andre former for kildemateriale. Den menneskelige erindring skal derimod udsættes for den samme kildekritiske prøvelse som alle andre historiske kilder. Er der tale om et førstehandsvidne eller et andenhandsvidne? Hvilken rolle spillede erindringsbesidderen selv i det erindrede? Kan erindringsbesidderen

have grund til at ville pynte på de faktiske begivenheder? Hvorledes opfatter man ellers erindringsbesidderens troværdighed?

Men lad os nu kort vende tilbage til det omtalte projekt. Alle de indbudte var positive overfor at få foreningens historie beskrevet, og i deres iver for at hjælpe havde flere fundet et eller andet i deres gemmer, som kunne føje nye brikker til billedet. Bl.a. dukkede der en smule materiale frem fra en tidligere idrætsforening, som var gået nedenunder og hjem. F.eks. var der en medlemsbog for årene 1930-34, hvor vi kunne se, at fodboldspillet allerede dengang havde vundet god tilslutning i byen.

Vi kom også i besiddelse af flere gamle billeder af lokale fodboldhold, som med stor sikkerhed kunne bestemmes til at være fra 1920'erne, men om disse hold skulle henføres til den hedengangne forening eller til en endnu ældre forgænger, lykkedes det os ikke at få klarlagt. I dette tilfælde var den menneskelige erindring simpelt hen kommet til kort, når vi forsøgte at klarlægge specifikke detaljer, der lå 60 år tilbage i tiden.

*

Nogle år tidligere havde jeg lavet en anden lokalhistorisk bog, som næsten udelukkende byggede på interviews. Jeg havde været med til at stifte en lokalhistorisk forening, der dækkede hele Sejlflod kommune. Vi mente i bestyrelsen, at en bogudgivelse kunne hjælpe med til at give foreningen vind i sejlene. Det hurtigste ville så være at lave en lille bog med et kapitel fra hver af kommunens 13 byer og at lade disse kapitler bygge på interviews med ældre mennesker.

Denne bog kan kun betegnes som en salgsmæssig succes. Den faldt simpelthen i læsernes smag. Fra et almindeligt historisk synspunkt indeholder den dog en række svagheder, der absolut ikke indbyder til efterligning. For

det første bygger den som nævnt på et ensidigt kildemateriale, og for det andet har jeg kun i beskedent omfang forsøgt at kontrollere de meddelte oplysninger. Jeg oplyser således frejdigt i forordet, at specielt årstal og andre former for talangivelser skal tages med et vist forbehold.

Alene de to nævnte punkter viser, at bogen ikke bygger på det, vi kan kalde for lokalhistorisk forskning. Det ville være mere rigtigt at kalde det en slags lokalhistorisk journalistik. For det tredje må jeg også indrømme, at jeg ikke har søgt at fremdrage typiske træk fra dagligdagen i de 13 landsbyer, træk der gik igen i dem alle. Jeg har derimod for hver enkelt by søgt at "drage begivenheder frem fra fortiden, som er ganske unikke i forhold til de øvrige byer i Sejlflod kommune."

I historien søger man som tidligere nævnt normalt det unikke, men i lokalhistorien skal man trods alt passe på, at jagten efter det unikke ikke udarter til en jagt efter det kuriøse. Ellers vil det nemt resultere i nogle proportionsforvrængninger, således at hunden med de to hoveder får en mere detaljeret beskrivelse end forholdet mellem de forskellige samfundsklasser.

Endelig vil jeg nævne som det sidste svage punkt, at jeg overhovedet ikke havde forberedt de enkelte interviews på forhånd. I mange tilfælde tillod jeg mig endog at dukke op hos mine ofre uden i forvejen at have en aftale. Hertil skal endda tilføjes, at de fleste sikkert aldrig havde hørt om min eksistens.

Det kan vel ikke undre nogen, at et par af mine interviews under disse omstændigheder løb helt ud i sandet, men i langt de fleste tilfælde gik det godt, og det vil jeg mene skyldes fire forskellige forhold. Jeg havde for det første et bredt kendskab til hele kommunen i forvejen. For det andet opsøgte jeg kun personer, jeg var blevet anbefalet som gode fortællere. For det tredje sørgede jeg for hurtigst muligt på en naturlig måde at få fortalt en hel masse om min egen lokale baggrund,

så jeg straks blev accepteret som en af deres egne. Det giver tryghed at have fælles bekendte. For det fjerde fik jeg også straks sagt, at de naturligvis fik lov til at læse det skrevne, inden det blev udgivet, og hvis de ikke var tilfredse, ville jeg ikke sætte deres oplysninger på tryk.

Jeg brugte ikke båndoptager under nogle af disse interviews, men nøjedes med at skrive ned, det bedste jeg havde lært. Der kan siges meget godt om båndoptageren som hjælpemiddel, men det er altså min erfaring, at mange vil opfatte den som en kunstig tilhører, som gør det nødvendigt at være på vagt for ikke at sige noget uheldigt. Under en almindelig samtale er det nemmere at sige bagefter, at det og det vil man ikke så gerne se på tryk.

Den slags diskretion skal man som lokalhistoriker respektere, og jeg synes i øvrigt ikke, at en lokalhistoriker under nogen omstændigheder skal viderebringe oplysninger, der kan virke sårende, selv om de måske er aldrig så historisk korrekte. Dels vil det nemlig ofte komme til at ramme uskyldige, dels vil det nemt senere give bagslag, så man ikke meddeles andre oplysninger, som man ellers ville have fået.

Da jeg lavede bogen, opfattede jeg den ikke som ret meget mere end en appetitvækker, som først og fremmest skulle give andre lyst til at tage tråden op i de enkelte byer. Jeg havde slet ikke i tankerne, at de små kapitler kunne komme til at indeholde oplysninger, som det faktisk var sidste udkald for at få bevaret. Allerede inden bogen forelå på tryk, var en af mine meddelere død, og hun havde kunnet fortælle mig følgende spændende historie:

I år 1900 var der henholdsvis en skræddersvend og en skomagersvend i Skørping, som begge nærrede et brændende ønske om at blive selvstændige. Ingen af dem kunne dog få sig til at konkurrere med deres mestre, og derfor travede de til Sdr. Kongerslev. Det var en ret stor landsby, hvor den kommende jernbane måske ville sætte ekstra liv i kludene. Sådan var det jo gået nogle år i forvejen,

da der var blevet opført station i Skørping.

Da svendene var gifte familiefædre, skulle de have lejligheder at bo i, men på dette tidspunkt var der ingen ledige i Sdr. Kongerslev. Nå, de to unge håndværkere ville nu være selvstændige, og derfor travede de videre til Gudumholm. Her havde de heldet med sig. De fandt hver sin ledige lejlighed, og så kunne de ellers trave tilbage til skørping for at forberede familiens afrejse.

Og hvorfor er denne historie så interessant? Jo, det er den, for vi har jo tidligere været inde på, at Sdr. Kongerslev i følge den lokale tradition voksede sig stor i årene efter århundredskiftet, fordi den da blev stationsby. Gennem mine befolkningsstudier havde jeg påvist, at jernbanen i alt fald ikke kunne tildeles hovedforklaringen, og nu blev jeg ganske uventet meddelt en beretning, som var en støtte for mine iagttagelser og ræsonnementer. Nok havde jernbanen en psykologisk tiltrækningskraft, men derfor var det alligevel ikke den, der skabte de praktiske muligheder for befolkningstilvæksten.

Som et andet eksempel på bogens blivende værdi, vil jeg gengive en beretning fra Sejlflod, hvor man den 19. marts 1892 kunne læse følgende brandreportage i Aalborg Amtstidende:

"I går eftermiddags opkom en stor ildebrand i Sejlflod, ca. 2 1/2 mil øst for Aalborg.

Ilden opkom først i en stak i nærheden af gårdejer Rasmus Nielsens gård. Årsagen var den altfor sædvanlige: Børns legen med tændstikker. Nogle drenge havde strøget tændstikker ved stakken, og den var derved blevet antændt.

Fra stakken forplantedes ilden hurtigt til Rasmus Nielsens gård. Derfra gik den videre, og i løbet af eftermiddagen fortæredes 4 gårde, 3 boelssteder og 2 huse af ilden.

Det er næsten en halv by lagt i aske. De nedbrændte gårde tilhørte Rasmus Nielsen, P. Chr. Nielsen, N.Krogh og P. Støj.

De havde alle assureret, de 3 i Den Almindelige Brandforsikring, 1 i Wistofts.

Også boelsmændene og husmændene havde assureret, med undtagelse af en.

Da ilden opkom ved dagen, skete der ingen ulykker.

Ingen mennesker kom til skade; af kreaturer indebrændte en gammel hest, ellers intet.

Skaden kan anslås til noget over 100.000 kr.

I den ene gård indebrændte 3000 kr. i kontante penge."

Jeg mødte den ene af skarnsknægtene fra 1892 i 1980. Han var kun fem år gammel, da han sammen med et par jævnaldrende legekammerater udførte sin store bedrift. Ved den lejlighed stod der bestemt ikke tærsk på programmet, for som han til min store overraskelse kunne fortælle, "det er jo det bedste stykke arbejde, vi nogensinde har gjort."

Jo, de fleste af de berørte familier var nærmest henvykte over at få husene brændt af. Det var nemlig noget gammelt skidt, hvor der ikke engang var vinduer i udhusede. I løbet af en overskuelig fremtid ville det alligevel have været nødvendigt at jævne det hele med jorden. Nu blev det først og fremmest brandforsikringen og ikke de private tegnebøger, der kom til at betale gildet.

Jeg kunne nævne adskillige flere af den slags bevaringsværdige historier, som det formodentlig ikke ville være muligt at genskabe i dag nu blot ni år senere, hvis jeg ikke havde foretaget disse ustrukturerede interviews. Dermed er dog ikke sagt, at en bedre forberedelse ikke ville have givet et endnu bedre resultat, men hvordan forbereder man egentlig en serie lokalhistoriske interviews?

Som regel, og det har jeg da også selv gjort senere i et stort projekt, vil man udarbejde en spørgeliste, hvor man beder den interviewede fortælle om sine livsvilkår fra barndommen og fremefter. Vi vil gerne vide, hvorledes forskellige højtider blev fejret, vi vil vide

noget om fritid og arbejde, arbejdsdeling og arbejdsprocesser, og der kunne nævnes endnu mere.

En god spørgeliste er bestemt et nyttigt værktøj, men hvis det ikke netop drejer sig om en storstilet undersøgelse, hvor man ønsker at kunne drage nogle generelle konklusioner på baggrund af lukkede spørgsmål, der typisk kan besvares med enten et ja eller et nej, skal interviewerens passe på ikke at blive fanget af sin egen liste.

Lad under alle omstændigheder være med at søge spørgsmålene besvaret i din egen rækkefølge, forstået på den måde at du hele tiden søger tilbage til det første af de endnu ikke besvarede spørgsmål, hver gang der bliver en pause. Det vigtigste er at få skabt en naturlig samtale, så der opstår en behagelig atmosfære. Som regel vil man hurtigt opdage, hvis man kommer ind på et emne, der har den interviewedes særlige interesse. Her er der især mulighed for at få gravet interessante oplysninger frem, og jo mere man kender til forholdene i forvejen, jo større mulighed er der for at stille begavede spørgsmål.

Man møder undertiden den myte, at interviewere uden større lokalkendskab og uden særlig baggrundsviden skulle være i stand til at lave de bedste interviews. Forklaringen skulle være, at vedkommende, der er uhildet af den gængse viden, uvilkårligt vil komme til at stille spørgsmål, der åbner op for nye vinkler. Mine erfaringer siger i alt fald, at det er det rene vrøvl! Baggrundsviden er den bedste ballast. Ofte vil interviewerens endda kunne få flere oplysninger ud af sit offer ved at have en sagkyndig bisidder.

Hvis interviewerens og den interviewede ikke har et nært personligt kendskab, vil en fælles bekendts tilstedeværelse i mange tilfælde kunne være med til at give samtalen et forøget udbytte. Det oplevede jeg selv ved udarbejdelsen af den omtalte bog i 1980, hvor jeg i et par tilfælde var så heldig at kunne få assistance af min egen bedstefar. Uden min bedstefars hjælp havde jeg

sikkert ikke fået brandstifteren fra 1892 til at ryste op med sin beretning.

Hvis et interview bliver lavet i notatform, bør det sammenskrives umiddelbart efter, så den interviewede kan få mulighed for at læse sin egen historie. Det giver både mulighed for at få rettet misforståelser og for at få lavet tilføjelser. Ved en båndoptagelse er der selvfølgelig ikke det samme behov med hensyn til misforståelserne, men for tilføjelserne gælder der det samme forhold. Her kan man enten vælge at lade den interviewede høre båndet eller at lade vedkommende læse en afskrift. Det vil endda nok være en fordel at benytte begge fremgangsmåder, da nogle opfatter bedre gennem øjet end øret og omvendt.

Nogle optager interviews på bånd blot for at gemme dem til senere brug; måske endda blot for at andre eventuelt kan bruge dem i en ubestemt fremtid. Man skal bestemt ikke kimse ad sådanne initiativer, men vi kan dog håbe på, at interviewereren så ikke også arkiverer den viden, som er blevet indtalt på båndet. Hvert interview skulle nemlig helst give anledning til nye spørgsmål på spørgelisten. Selv om et eller andet synes at have fået en dækkende beskrivelse, vil det ud fra et kildekritisk synspunkt være af stor betydning også at få det belyst fra andre sider.

Mange amatørhistorikere glemmer desværre den kritiske sans, hvis de støder på det, man kunne kalde for en god historie. Lad mig til skræk og advarsel kun give et enkelt eksempel. I 1984 bearbejdede jeg selv et båndet interview, hvor jeg med vilje kasserede en sekvens, som en anden senere greb med begejstring for at bruge den som sin hovedhistorie i en lille artikel i den lokale ugeavis. Forfatteren brugte år 1900 som sit udgangspunkt:

"Husfæsterne trodsede herskabet, og gik fra Sønder Kongerslev til Bælum Kro, hvor der var valg, ved almindelig håndsoprækning. Det blev ikke holdt på kroen, nej udenfor kroen, på gaden, så ingen kunne putte sig. Her-

skabet satte hårdt på hårdt. "Hvis I stemmer det rigtige, så kan I få kørende til Bælum, hvis ikke må I gå." De valgte at gå, og venstre kom til magten, også i år 1900."

I år 1900 var der slet ikke valg, og venstre kom heller ikke til magten i år 1900, men i 1901. Vi må derfor tro, at beskrivelsen refererer til valget i sidstnævnte år. På landsplan var der slet ikke tvivl om, at venstre ville få et enormt flertal i Folketinget i forhold til højre. Det havde været tilfældet i mange år. Systemskiftet i 1901 havde derfor intet at gøre med valget i Bælumkredsen. Her stod valget for øvrigt mellem to venstremænd, som blot tilhørte forskellige fraktioner.

Valget fandt ikke sted på gaden, men på torvet foran kroen. Kroen kunne simpelthen ikke rumme så mange mennesker, så det udendørs valg havde ikke noget at gøre med at putte sig. I 1901 var der heller ikke som skrevet valg ved håndsoprækning. Året før var der gennem lovgivningen blevet indført hemmelig afstemning, og desuden var stemmesedlen blevet indført allerede i 1894. Muligheden for skriftlig afstemning havde dog været til stede helt tilbage ved valget til den grundlovgivende rigsfor-samling i 1848.

Der kunne nævnes endnu flere kritikpunkter mod de få citerede linier, men lad mig alligevel stoppe her. Artikelskriveren kender ikke den mest almindelige danmarkshistorie; artikelskriveren kender ikke den lokalhistorie, der er skrevet om Bælumkredsen; artikelskriveren bringer oplysningerne uden forbehold, skønt den interviewede kun var et barn i 1901. Det sidste betyder, at han kun kan være et andenhandsvidne til i alt fald nogle af be-givenhederne.

Denne konstatering er ikke det samme som at sige, at beretningen så også skulle kasseres, for selv om den i det foreliggende optræder som fejl på fejl, giver den trods alt det klare signal, at overklassen tidligere forsøgte sig med valgtryk mod underklassen. Ud fra en kildekritisk vurdering har vidneudsagnet ganske vist

ikke den store sandhedsværdi, men den giver et spor, som det kunne være interessant at arbejde videre med. Hvis den nævnte amatørhistoriker ville bruge den "gode" historie, skulle det altså have været som inspirationskilde til at lede efter andre eksempler på valgtryk i Bælumkredsen omkring århundredskiftet eller tidligere.

*

Ved notatteknikken vil det som regel kun være interviewerens selv, der kan benytte de indhøstede oplysninger, og derfor vil interviewerens også næsten pr. automatik forfølge sine spørgsmål på en sådan måde, at de opnåede svar kan benyttes til det ønskede formål. Intervieweren kan jo straks se i sine notater, om dette kan lade sig gøre.

Det er straks vanskeligere, hvis interviewet kun optages på bånd, uden at der samtidig laves notater. For en båndet optagelse gælder der som sagt endvidere det særlige forhold, at den også kan benyttes af andre end interviewerens. Ofte vil det dog være andre aspekter, som interesserer den næste bruger, og derfor vil båndets værdi i dette tilfælde afhænge af, om der også her kan hentes tilstrækkeligt konkrete svar.

Jeg vil i det følgende opstille nogle retningslinier, som man kan forsøge at gå frem efter, selv om enhver interviewer hurtigt vil opdage, at det som regel vil være nødvendigt at indgå visse kompromisser i praksis. Det nytter nemlig ikke noget at tilstræbe det ideelle interview, hvis den interviewede bliver træt af det hele.

Når en senere lokalhistoriker skal bruge svaret, vil det være helt afgørende at kunne konstatere:

1. Hvem giver svaret?
2. Hvor foregår svaret?
3. Hvornår foregår svaret?
4. Hvad er svaret?

1. HVEM GIVER SVARET?

- For at vi kan være sikre på fortællerens identitet, bør optagelsen indeholde vedkommendes navn, adresse, fødselsår og fødested.
- Det er væsentligt at kende fortællerens sociale tilhørsforhold.
- For at kunne vurdere svarene vil det i mange tilfælde også være rart at kende interviewerens identitet.
- Det bør oplyses, hvornår interviewet har fundet sted, og om det skyldes en bestemt anledning.
- Det bør klart fremgå, hvilken rolle fortælleren selv spiller i sin beretning. Optræder fortælleren som aktør eller som tilskuer til det fortalte.
- Det skal kunne afgøres, om fortælleren optræder som førstehandsvidne eller som andenhandsvidne, og om oplysningerne i det sidste tilfælde er gået gennem flere led.

2. HVOR FOREGÅR SVARET?

- Det er vigtigt at få angivet, i hvilket lokalsamfund det fortalte foregår.
- Hvis fortælleren har opholdt sig forskellige steder, skal vi kunne anføre den geografiske placering for samtlige svar. Eksempelvis behøver forskellige skikke jo ikke at være foregået efter det samme mønster overalt.
- Stedangivelser inden for lokalsamfundet skal meddeles på en måde, som nutiden kan forstå.
- Det er vigtigt at få oplyst, om det fortalte foregik i et bestemt miljø.

3. HVORNÅR FOREGÅR SVARET?

- Forsøg altid at angive kronologien så nøjagtig, som det kan lade sig gøre. Men angiv aldrig et tidspunkt for sikkert, hvis der blot er den mindste tvivl. Meddel derimod tvivlen og gerne årsagen til denne.
- Når der er tvivl om et årstal eller et tidspunkt på

året, kan begivenheden ofte relateres til en anden begivenhed som foregående før, samtidig med eller senere end denne.

4. HVAD ER SVARET?

- Sørg for at få alle væsentlige detaljer med. Det gælder f.eks. de enkelte arbejdsprocesser og deres varighed, hvis det drejer sig om et stykke arbejde.
- Strøb efter at få nøjagtige udtryk. Dækker begrebet mange kører f.eks. 5, 15 eller 50? Dækker begrebet et forfaldent hus f.eks. over et hus, som er nær ved at falde sammen, eller trænger det kun til en gang kalk? Hvis nogen boede så langt ude på landet, at der var langt mellem bilerne, kom der så en eller ti om dagen, eller kom der kun en hver anden måned?
- Fortælleren må ikke lyve om eller pynte på det fortalte. En interviewer skal derfor aldrig presse fortælleren til at grave i et emne, hvor det fremgår, at vedkommende føler sig ilde berørt. Gør derimod opmærksom på, at det er helt i orden, hvis fortælleren ikke vil sige noget om bestemte emner eller detaljer. Hvis båndet skal afleveres til et arkiv, vil det dog være rimeligt at sige, at der om ønskeligt kan lægges en klausul på oplysningerne, så de først må benyttes efter et bestemt åremål.
- Pas på ikke at få en beretning om de ideelle forhold, men om de faktiske forhold.
- Det er væsentligt, at der kan skelnes mellem fakta og vurderinger.
- Sørg så vidt muligt for, at fortællerens hukommelse bliver støttet af diverse kildemateriale. Det kan typisk være fortællerens egne gamle fotografier eller dokumenter af forskellig art, men husk at dette kildemateriale ikke kan ses på det indspillede bånd. Intervieweren skal altså sørge for, at resultatet bliver forståelige oplysninger, selv om man ikke har øjet til hjælp.

De retningslinier, der her er opstillet for lokalhistoriske interviews, gælder selvfølgelig også i hovedtræk, når folk selv vælger at nedskrive deres erindringer eller dele deraf. Her vil jeg blot gerne slå fast, at erindringer ikke er historieskrivning, selv om de måske skulle blive udgivet i aldrig så flot en bog. Erindringer er kildemateriale og skal alene bedømmes som sådan. At nogle erindringsskrivere så også har en tilbøjelighed til at optræde som historieskrivere er en anden sag. I sådanne miskmaskbøger skal erindringspassagerne bedømmes for sig og de historiske udredninger for sig. Kvaliteten behøver bestemt ikke at være den samme.

*

Interviews og nedskrevne erindringer omfatter som regel oplysninger fra nogle årtier. Beslægtet med denne kilde-type er desuden overleverede samfundsbeskrivelser. Den mest omfattende af disse er de gamle amtsbeskrivelser, som blev udgivet af Det Kongelige Landhuusholdningsselskab i første halvdel af forrige århundrede. Amtsbeskrivelsernes fulde titel er "Bidrag Til Kundskab Om De Danske Provindsers Nærværende Tilstand I Økonomisk Henseende".

Der blev udgivet en bog for hvert amt, men de varierer dog meget både med hensyn til kvalitet og omfang. Desværre indeholder de ikke stedregistre, men det kan varmt anbefales alle lokalhistorikere at gennemgå bogen fra sit eget amt.

For nogle lokaliteters vedkommende vil der kunne hentes mange konkrete oplysninger, medens andre lokaliteter måske kun bliver direkte nævnt i en bisætning. En sparsom omtale er dog i denne forbindelse også en vigtig oplysning. Det betyder nemlig, at bogens forfatter ikke har haft kendskab til, at den pågældende lokalitet skulle have markeret sig på særlig vis. Her må man nøjes med at hente inspiration ved at læse om de generelle tilstan-

de i amtet.

Som lokalhistoriker må man så stille det spørgsmål, om disse generelle forhold virkelig kan overføres til den lokalitet, som man ønsker at undersøge. I beskrivelsen for Aalborg Amt, der er fra 1832, kan man bl.a. læse, "at snigkroer hyppigt forefindes i landsbyerne. Disse fordømte kipper, hvor den liderlige hus- og familiefader fristes at forøde, hvad familien ofte må savne til underholdning, hvor de unge forføres til doblen med flere udskejelser, for hvilke ingen mand kan være sikker på fred i sit hus, da det drikfældige tyende stedse der er i stand til at stille sin tørst, og siden beruset at tillade sig allehånde uordener."

Der kunne fra den samme amtsbeskrivelse bringes adskillige af den slags citater, som ligefrem opfordrer lokalhistorikerne til at lave konkrete undersøgelser. Netop det anførte citat var en af mine egne bevæggrunde til at kaste lys over smugkroerne i Sejflod kommune, og som det tidligere er omtalt, var der nogle stykker både i Kongerslev-Komdrup kommune og i Mou kommune i 1840'erne. Amtsbeskrivelsen er kun en halv snes år ældre end disse oplysninger, og derfor kunne det altså tyde på, at amtsbeskrivelsens forfatter havde set rigtigt.

Beskrivelserne fra samtlige amter er opbygget efter det samme mønster, og selv om de først og fremmest beskriver forholdene ude på landet, så omtales købstæderne også. Det var jo her landmændene skulle afsætte deres produkter og selv købe diverse nødvendigheder.

I samme amtsbeskrivelse som ovenfor citeret omtales bl.a. de besværligheder, som vendelboerne havde, når de skulle til Aalborg. De var så nødt til at benytte sig af færgerne fra landsbyen Nørresundby, hvad der medførte en ekstra omkostning, foruden at der kunne opstå store forsinkelser i dårligt vejr:

"For en meget stor del af landmændene hinsides Limfjorden ville det derfor unægteligt være en vigtig fordel, om Sundby fik handelsprivilegier, så at landmændene

der kunne afsætte deres produkter, og igen forsyne sig med de nødvendighedsartikler, som de nu ofte med stor tidsspilde og bekostning må hente i Aalborg. ---- At handelen i sidstnævnte by derved ville lide afbræk, er øjensynligt, skønt den nærmeste følge dog måske kun ville blive, at handlende derfra bosatte sig førstnævnte sted, og der åbnede sig en virkekreds, som gav driftighed og spekulation et friere spillerum, end under de nærværende forhold."

Alle ved, at Nørresundby senere blev gjort til købstad, og som man måske kan gætte sig til på baggrund af dette citat fra 1832, kom det bestemt ikke til at ske uden sværds slag. Den nye status trådte da også først i kraft den 1. januar 1900. Det er en spændende historie med mange forviklinger, som jeg selv fik fornøjelsen at udrede i et kapitel i bogen "Nørresundbys Historie 1850-1970", der blev udgivet af Nørresundby byhistoriske Samling i 1983.

De vigtigste kilder til belysning af spørgsmålet er Rigsdagstidende samt Love og Anordninger, altså kildemateriale der er offentligt tilgængeligt, og derfor kan man i grunden undre sig over, hvorfor dette betydningsfulde lokalhistoriske spørgsmål aldrig tidligere var blevet gjort til genstand for en grundig undersøgelse. Et par lokalhistorikere havde strejft emnet uden dog for alvor at tage udfordringen op.

Hvorfor denne manglende interesse? Som et skridt på vejen mod købstadrettighederne var Nørresundby til Aalborgs store fortrydelse blevet gjort til handelsplads i 1856, og som begrundelse for lovforslaget havde de nordenfjordske folketingsmænd bl.a. sagt: "Vi ønsker nemlig ikke denne sag betragtet som et anliggende, der angår byen Nørresundby, men som et anliggende, der angår den hele provins Vendsyssel." Der var altså her et lokalhistorisk spørgsmål, som burde kunne appellere til lokalhistorikere både i Aalborg og Nørresundby samt i adskillige byer i den sydlige del af Vendsyssel. Da jeg fik

henvendelsen om at skrive kapitlet, havde jeg aldrig tidligere skrevet noget fra de pågældende områder, fordi det dengang lå uden for mit personlige geografiske interessefelt. Derfor kan jeg heller ikke besvare det stillede spørgsmål, men det kunne jo skyldes, at områdets lokalhistorikere havde glemt at lade sig inspirere af amtsbeskrivelsen.

Det anførte citat er ellers en ren foræring, og da jeg også har nævnt Rigsdagstidende, kan det ligeledes være på sin plads at slå et slag for dette vigtige kilde-materiale, som lokalhistorikerne gennemgående heller ikke er flinke til at benytte. På samme måde som amtsbeskrivelserne giver Rigsdagstidende nemlig i høj grad en samtidig skildring af mange forhold. Dog skal man naturligvis her tage højde for, at agitatoriske og retoriske vendinger kan give et fordrejet billede.

Rigsdagstidende kan især benyttes, hvor et eller andet lokalt foretagende har krævet statens økonomiske assistance for at kunne gennemføres. Det kan være havneanlæg, jernbaneanlæg og en hel masse andet. I forrige århundrede var der ikke nær den samme partidisciplin som nu, og da kredsene også i højere grad var repræsenteret af lokale folketingsmænd, møder man ofte argumenter, selv i ideologiske spørgsmål, med rod i de lokale forhold.

Hvor meget vi kan finde i Rigsdagstidende afhænger af den lokale folketingsmand, da de ikke alle var lige ivrige efter at bestige talerstolen. Den nemmeste metode er simpelthen at slå op i registrene under vedkommendes navn år for år, og så kan man meget vel blive overrasket.

Mit eget lokalområde blev i årene 1892-1915 repræsenteret i folketinget af Jensen-Bælum, som bestemt ikke gjorde sig gældende på landsplan, men som så mange andre var han en terrier, når han kæmpede for sin kreds. Han tog gerne ordet, når det drejede sig om større politiske sager som f.eks. lovgivningen omkring århundredskiftet vedrørende oprettelsen af statshusmandsbrug. Her benyttede han bl.a. sin lokale erfaring til at argumentere

for en bestemt brugsstørrelse.

Blandt samtidige beskrivelser af lokalområdet kan også nævnes præsteindberetninger, og her er det ikke altid nødvendigt at skulle søge i andre myndigheders arkiver, da en flittig præst også samtidig kan have indført sin indberetning i kirkebogen.

Hvis man er heldig, er der også andre, der på et eller andet tidspunkt har givet en beskrivelse af lokalområdet, måske i lighed med den lokale skolelærer, som gav en særdeles fyldig beskrivelse af Sdr. Kongerslev i 1890. Det er med til at gøre befolkningen af kød og blod, når han bl.a. skriver om småkårsfolkenes fattigdom:

"En ikke uvæsentlig årsag til dette er den noget købstadagtige levevis, der er godt i gang her, og som ytrer sig derved, at man køber så at sige alt til det daglige behov hos de handlende i stedet for efter gammel landsby-skik at tilvirke en del deraf selv. Den megen brug af kaffe og tvebakker og andre dermed beslægtede surrogater for god dansk mad svækker befolkningen pekuniært og sanitært. En anden hovedgrund til småkårsstandens besiddelsesløshed er, at den i ungdommen - her som anden steds viser en tilbøjelighed til flothed i klædedragt, holden baller og andre lignende "nydelser", der ubestrideligt går ud over alle fornuftens grænser."

Disse moralske, vel endda lidt smarte, bemærkninger er dog kun et ekstra krydderi på en særdeles velskrevet beretning, der indeholder et overflødhedshorn af konkrete oplysninger, som vi for manges vedkommende ellers ikke ville have haft i dag. Uden den slags beskrivelser af samtiden ville både lokalhistorien og rigshistorien blive meget fattigere.

De fleste, der beskæftiger sig med at indsamle erindringer, benytter sig som regel af ældre menneskers hukommelse. I dag henvender man sig især til folk, der kan huske tilbage til århundredskiftet og årene derefter. Om en halv snes år vil der være sket en forskydning,

så man primært henvender sig til folk, der i alt fald kan huske tiden før 1920 o.s.v. Sådan vil det nok altid blive ved med at være. Vi ønsker at få de flest mulige oplysninger fra den ældste tid, før det er for sent.

Ingen vil vel benægte, at meget er gledet ud af hukommelsen i de forløbne årtier, og derfor kan man godt sige, at lokalhistorikerne kommer halsende nogle årtier for sent. Hvis vi ville, kunne vi jo faktisk hjælpe de kommende generationers lokalhistorikere ved også at lave nogle fyldige nutidige samfundsbeskrivelser. En god beskrivelse af lokalsamfundet i 1989 kan nu engang laves meget bedre her i 1989 end om 80 år i 2069. Til den tid vil mange væsentlige detaljer være glemt. Af samme grund skal vi også allerede nu sørge for at få indsamlet nogle erindringer fra de senere årtier. For hver dag vi venter, bliver fremtidens lokalhistorie en smule fattigere.

FIRMA- OG FORENINGSHISTORIE

Det er historikerens opgave at skabe beskrivelser af fortiden, således at vi kan fremkalde den i en forestillingsverden, men kan vi nå frem til noget, der ligner en fuldstændig gengivelse? Hvis vi tænker på en totalgengivelse af et samfund, er opgaven bestemt uløselig.

Vi kan f.eks. nok nå frem til en række enkeltstående hændelser, som fandt sted i Nørresundby den 29. december 1897. I kirkebogen kan vi se, om der var nogle fødsler eller dødsfald, og i aviserne kan vi muligvis se, om der indtraf en eller anden større begivenhed. Der kan tilfældigvis være gemt et eller andet brev fra denne dato, og der kan tænkes en masse andre muligheder, men vi har selvfølgelig ikke den mindste chance for at se, hvad flertallet af byens beboere foretog sig netop den 29. december.

Vi kan kun få nogle spredte glimt, og de fleste af disse glimt vil endda være af statistisk natur. Dog kan vi referere til et enkelt glimt, hvor vi helt konkret kan oplyse, at nogle ganske bestemte personer talte om en ganske bestemt sag. Direktør H. Ankjær, fabrikant Julius Galster, garver C. Klitgaard, sagfører M. Teisen, fhv. købmand A. Digmann, købmand Laurits D. Klitgaard og købmand Chr. Christensen Thuen deltog således alle i et møde hos herredsfoged Andersen. I en samtidig ligningsliste kan vi se, at de alle hørte til blandt byens største skatteydere.

Formålet med mødet var at få stiftet en bank for Nørresundby og Omegn. Blandt de konkrete beslutninger fra dette møde kan nævnes, at deltagerne blev enige om aktiekapitalens størrelse og om at indbyde nogle navngivne

repræsentanter fra oplandet til at tage sæde i det kommende bankråd. Bankens direktion skulle udgøres af købmand Chr. Christensen Thuen, herredsfoged Andersen og sagfører Olesen. Sagfører Olesen havde også været indbudt til at deltage i mødet, men havde været forhindret på grund af sygdom.

Banken blev en realitet, og de oplysninger, som her er omtalt, er refereret i bankrådets forhandlingsprotokol. Denne indeholder også oplysninger vedrørende de øvrige møder, der blev afholdt før bankens start et halvt års tid senere. Vi har altså en masse små glimt, som ikke blot giver en vis dynamisk beskrivelse af hvert enkelt møde, men desuden en vis dynamisk beskrivelse af et helt mødeforløb. Vi får ikke en fuldstændig gengivelse forstået som et filmisk forløb af forberedelserne til den kommende bank, men vi får trods alt noget, der kan sammenlignes med en diasserie.

Nu er dette eksempel tilfældigvis hentet fra en bank, men det svarer jo i princippet til det tidligere beskrevne smugkro- og brændevinseksempel hentet fra en kommunal forhandlingsprotokol, og vi vil kunne udlede andre beskrivelser efter samme mønster ved at benytte de fleste foreningers forhandlingsprotokoller. Diasserien vil altid kunne være mere eller mindre fuldkommen, men den er der.

Hvis det ellers er muligt at finde kildemateriale, vil det altså kunne lade sig gøre at fremkalde en dynamisk forestillingsverden. Jo flere væsentlige aspekter med en rimelig diasserie, jo nærmere kommer vi det utopiske mål om en totalgengivelse af et samfund. Dog kan disse diasserier ikke komme til at køre synkront på de samme datoer og årstal. Bl.a. derfor må man i større fremstillinger foretrække emnecentrerede kapitler fremfor kapitler med en streng kronologisk opbygning. Ellers er det næsten umuligt at bevare overblikket.

I det forløb, som vi kan fremkalde ved at studere forhandlingsprotokollen i bankeksemplet, vil det være rimeligt at anse herredsfoged Andersen som primus motor i

hele foretagendet. Det var hos ham, det stiftende møde fandt sted, og som handelspladsen Nørresundbys øverste embedsmand havde han også ved mange andre lejligheder vist sin handlekraft, når det drejede sig om at fremme Nørresundbys interesser.

Da banken først kom i drift, er der derimod ingen tvivl om, at sagfører Olesen blev den store altdominerende personlighed, men i begyndelsen var hans rolle tilsyneladende beskeden. Han var som nævnt blevet inviteret med til det stiftende møde, men havde måttet melde afbud på grund af sygdom, og det samme var tilfældet ved det næste møde, da de fremlagte forslag til vedtægter blev vedtaget.

Sådan var Nørresundby Banks officielle historie vedrørende starten, da jeg fik adgang til bankens arkiv i 1984, og selv ved en meget grundig gennemgang af kildematerialet kunne jeg ikke finde noget, der pegede i anden retning. Så skete der imidlertid det, som alle historikere drømmer om, når de er i gang med en opgave, men frygter for, når resultatet foreligger på tryk. Det simpelt hen væltede frem med nyt kildemateriale, som gav et helt andet billede af begivenhedernes gang.

I bankens arkiv var der en lille pakke, hvor det tydeligt fremgik af omslaget, at den indeholdt dokumenter vedrørende et direktørvalg i 1920'erne. Denne pakke lukkede jeg op, da jeg skulle til at beskrive det pågældende valg. Jeg havde ikke haft brug for den før. Min fremgangsmåde havde nemlig været, at jeg i kildesøgningsfasen havde gennemgået indholdet i samtlige pakker, som ikke nødvendigvis indeholdt materiale, der ville blive brug for i mine undersøgelser, medens jeg blot gemte de pakker, hvor det fremgik af omslaget, at de nødvendigvis skulle gennemgås i forbindelse med et konkret problem, som jeg havde opstillet i min disposition. Med denne fremgangsmåde var jeg sikret imod ubehagelige overraskelser, som kunne vælte mine resultater, når jeg havde afleveret det endelige manuskript.

I den nævnte pakke var der bl.a. en række papirer, som helt sikkert godtgjorde, at sagfører Olesen havde arbejdet på at få oprettet en sparekasse for Nørresundby og Kær herred i 1895. Disse tanker forlod han igen, men sidst i november 1897, altså en måneds tid før stiftelsen, viser nogle andre papirer, at det ligeledes var sagfører Olesen, der kastede sig ud i de indledende forberedelser til at få oprettet Nørresundby Bank. Vedtægterne, der senere blev vedtaget, var således stort set en ordret gengivelse af et sæt vedtægter, som han havde rekvireret hos en københavnsk bank. Nej, sagfører Olesen spillede så sandelig ikke en passiv rolle i stiftelsesfasen, således som forhandlingsprotokollen lader formode.

Ud fra andre bevarede bilag i den pågældende pakke synes det endda at fremgå, at sagfører Olesen i foråret 1898 kørte sit eget sololøb helt ned til de mindste detaljer, selv når det drejede sig om at indkøbe blanketter og andre kontorartikler.

Det var dog herredsfoged Andersen, der henvendte sig til et københavnsk bogtrykkerfirma for at få fremstillet aktiebrevene, og han bad endvidere samme firma om at lave udkast til et bomærke, der skulle pryde forsiden. Sagfører Olesen var ganske og aldeles utilfreds med den første korrektur til aktiebrevene, og han førte herefter resten af forhandlingerne, indtil det færdige resultat forelå. Han forkastede ligeledes de tilsendte skitseforslag til bomærket. Her fandt han endda selv en anden tegner.

Nu kan vi jo spørge, om forhandlingsprotokollen er utroværdig, når den ikke giver det rigtige billede af forberedelsesfasen til den nye bank, men her bliver svaret et afgjort Nej. Den giver tværtimod nogle særdeles gode referater af de overordnede beslutninger. Eksemplet viser blot med al tydelighed, hvor vigtigt det er at have flere kilder til rådighed. Forhandlingsprotokollen giver os en slags oplysninger, og de dokumenter og bilag, der lå gemt i den gamle pakke, en anden slags oplysninger.

Det er ikke forhandlingsprotokollens skyld, at bankens historie tidligere er blevet beskrevet forkert. Ud fra nogle fakta der siger, at herredsfoged Andersen indkaldte til det stiftende møde, og at sagfører Olesen var syg ved de første møder, er der blevet draget den forkerte konklusion, at så var det ikke sagfører Olesen, der var den drivende kraft i starten, og at han heller ikke havde indflydelse på de vedtagne vedtægter.

I det nyopdukkede kildemateriale var der også en kopi af et brev dateret den 8. februar 1898, hvor sagfører Olesen udmelder sig af Aalborg Diskontobanks bankråd. Det var endnu et interessant faktum, som var gået i glemmebogen. Rigtigheden af denne oplysning kunne bekræftes i Aalborg Diskontobanks arkiv. Jo, her havde sagfører Olesen været medlem af bankrådet i flere år.

Den gamle brevkopi kunne ligeså godt være forsvundet i årenes løb, og så var jeg afgjort aldrig stødt på den tanke, at noget sådant kunne have været tilfældet, men nu åbnede der sig nye perspektiver, som jeg lod udforme på denne måde i mit manuskript:

"Det skal ikke bestrides, at sagfører Olesen kan have været syg den 29. december 1897, men det var så et belejligt tidspunkt. Han havde gennem en længere årrække været medlem af repræsentantskabet for Aalborg Diskontobank og måtte derfor træde varsomt. Hvis nu ikke mødedeltagerne, der var indkaldt "for at drøfte og føre igennem sagen om en bank for Nørresundby og Omegn", nåede frem til det ønskede resultat, var det bedst at holde stien ren. Nuvel, det drejede sig om et lukket møde, men noget kunne jo sive ud, og hvordan ville han så forklare ovre i Diskontobanken, at han havde været med i et komplot, der havde haft til hensigt at erobre dennes kunder nord for Limfjorden. Her har vi også en sandsynlig forklaring på, hvorfor Nørresundby Bank ikke som så mange andre banker blev stiftet ved et offentligt møde."

Det citerede kan ikke siges at udgøre deciderede slutninger fra kildematerialet, hvis man ved en slutning

forstår nogle udsagn, som andre historikere også burde komme til på baggrund af det samme kildemateriale. Det ville således have været forkert i den sidste sætning at skrive, "her har vi forklaringen på," idet læserne eller andre historikere ikke kan læse denne forklaring ved blot at få en notehenvielse til det pågældende kildemateriale. Jeg har slet og ret præsenteret min egen personlige vurdering, og den kan andre så bifalde eller lade være.

Det kan diskuteres, om forfatterens personlige vurderinger har relevans i en historisk fremstilling. Det er naturligvis klart, at der aldrig må drages slutninger, som strider mod kildematerialet, og derfor kan vi vel sige, at spørgsmålet bliver, hvor meget vi må digte med kildematerialet. Som hovedregel må man hævde, at i seriøse historiske fremstillinger skal forskellige historikere kunne nå frem til de samme slutninger på baggrund af det samme kildemateriale. At de så ikke altid er enige om at fokusere på de samme aspekter er en helt anden sag.

Efter den opstillede hovedregel burde jeg altså ikke have sammenknyttet de fakta, der siger, at sagfører Olesen var syg, at han var medlem af Aalborg Diskontobanks bankråd, og at Nørresundby Bank blev stiftet ved et lukket møde, men da intet i mine kilder taler imod den citerede slutning, og da jeg selv føler mig overbevist om, at sådan har sammenhængen været, har jeg ikke villet undlade at meddele det videre til læserne som en personlig vurdering.

Denne fremgangsmåde kan man vælge nu og da, men det er helt afgjort, at sådanne vurderinger aldrig må komme til at udgøre en væsentlig del af et manuskript, da vi så kommer til at bevæge os på grænsen til fiktion.

*

De fleste lokalhistorikere kommer på et eller andet tidspunkt til at beskæftige sig med foreningshistorie, og her kan man udmærket opfatte bankrådsprotokollen fra Nørresundby Bank som et godt skoleeksempel. Selv om vi har en glimrende forhandlingsprotokol med udførlige referater, bør vi så vidt muligt også inddrage andet kilde-materiale, da vi ellers vil gå glip af en masse oplysninger, og disse oplysninger kan meget nemt være særdeles betydningsfulde.

Vi bør også være opmærksomme på, at forhandlingsprotokoller skal underskrives af bestyrelsesmedlemmerne, og at de i en forening også er tilgængelige for de menige medlemmer. Det betyder bl.a., at hvis der er uenighed om et spørgsmål, skal sekretæren finde frem til så neutrale vendinger, at samtlige bestyrelsesmedlemmer vil underskrive.

I 1987 skrev jeg et lille jubilæumsskrift for Vagt- og Sikkerhedsfunktionærernes Fagforening i Nordjylland. Efter referatet at dømme så den stiftende generalforsamling umiddelbart ud til at ligne så mange andre stiftende generalforsamlinger. Kun var det måske en lille smule iøjnefaldende, at der var kampvalg både om formandsposten og de øvrige bestyrelsesposter.

Først senere i forhandlingsprotokollen kom der en lang række oplysninger, som for alvor kunne sætte den stiftende generalforsamling i relief. Vagtfunktionærerne i Nordjylland havde tidligere udgjort en fælles afdeling sammen med kollegaerne i Århus- og Randersområdet, men til manges store fortrydelse var denne afdeling nu blevet splittet i tre, og her havde to af de nordjyske medlemmer spillet en afgørende rolle. Den ene havde fremsat splittelsesforslaget ved en generalforsamling, og den anden havde som dirigent, skønt indædt modstander af det foreslåede, gjort den kæmpebrøler at sætte det til afstemning, selv om det ikke var opført på dagsordenen.

Kampvalgene ved den stiftende generalforsamling i Nordjylland havde ikke blot været udtryk for almindelig iver

efter at få de bedste valgt ind i bestyrelsen. Med de nye oplysninger in mente kan vi simpelthen følge den spændte situation, der må have hersket blandt stifterne. Valget af formand og bestyrelse var først og fremmest et bittert valg mellem modstandere og tilhængere af den nye selvstændighed.

Når forhandlingsprotokollen senere kommer ind på alle disse oplysninger, skyldtes det alene det forhold, at den gamle afdeling havde en smule gæld, som ingen ønskede at hæfte for, hvilket resulterede i nogle møder og skrivelser, som blev refereret i forhandlingsprotokollen. Hvis der ikke havde været dette gældsspørgsmål, havde det næppe kunnet lade sig gøre at afløse striden ud af protokollens ellers så neutrale referater.

Forhandlingsprotokoller skal nærlæses. Læg f.eks. mærke til, om de normalt benytter sig af faste vendinger, som pludselig bliver brudt. Hvis en protokol er omhyggelig med at meddele, at beslutninger vedtages enstemmigt, er der grund til at være på vagt, hvis enstemmigheden ikke omtales ved bestemte spørgsmål. Det er ligeledes vigtigt at få alle bisætninger med.

Særlig opmærksomhed bør man dog yde det forhold, at forhandlingsprotokoller opererer med to forskellige typer fakta. Der vil for det første være henvisninger til noget, som allerede har fundet sted, eller som allerede er en realitet. For det andet vil der være referater af noget der besluttet; altså noget som endnu ikke er en realitet. Pas på med den sidste type fakta! Det er ikke alle beslutninger, der virkelig realiseres.

Lad mig give et særdeles grelt eksempel, selv om det ikke stammer fra en forhandlingsprotokol. I 1857 var der seriøse bestræbelser i gang for at oprette en bank i Nørresundby. I samme periode var første udgave af opslagsværket Trap Danmark på vej i trykken, og hvordan det så end hænger sammen, måske har det været af aktualitetsmæssige grunde, så blev bankplanerne i alt fald anført som en realitet, der allerede var ført ud i livet.

På grund af en verdensomspændende økonomisk krise, som var startet i Amerika og siden havde bredt sig til Europa og endelig også til Danmark, blev den påtænkte bank imidlertid aldrig til noget. Oplysningen i den første udgave af Trap Danmark var altså forkert, og en sådan fejl kan være sejlivet. Det er ikke mere end et par år siden, at man i en nyudgivet bog kunne læse, at der var en bank i Nørresundby allerede i 1857.

Dette eksempel viser klart, at det er vigtigt at kontrollere, om beslutninger nu også virkelig gennemføres. Det får vi ikke altid svar på i forhandlingsprotokollerne. Her skal vi huske på, at beslutningstagerne som regel selv kan se resultaterne. Så er der ingen grund til at skrive om dem i protokollen, hvis der ikke kræves yderligere beslutninger i samme sag.

Vi vil også selv i nogle tilfælde kunne konstatere, om beslutningerne er blevet gennemført. Hvis en idrætsforening f.eks. ville opstille et rækværk uden om byens fodboldbane, så står det der måske endnu. I langt de fleste tilfælde vil konsekvenserne af de gennemførte beslutninger dog ikke være synlige i dag, og så må vi forsøge at skaffe os anden dokumentation. Da de fleste beslutninger er forbundet med økonomi, vil foreningens regnskabsprotokoller være et nyttigt kildemateriale som supplement til forhandlingsprotokollerne.

Det samme gælder aviserne, når det drejer sig om mange større beslutninger. Manglende avisomtale behøver imidlertid ikke at tages som et tegn på en ufuldbyrdet beslutning. Set fra et foreningssynspunkt vil det nemlig mange gange være lidt tilfældigt, hvad der kommer med, og hvad der ikke kommer med.

Nu skal man altid være lidt forsigtig med at benytte avisomtale som kildemateriale, da den specielle eller gode historie som regel har nemmere ved at komme på tryk end den mere dagligdags begivenhed. I denne henseende er aviserne proportionsforvrængende. I øvrigt skal avismateriale altid udsættes for en omhyggelig kildekritik.

Vi må vide, hvorfra skribenten har hentet sine oplysninger. Hvis skribenten har benyttet sig af en kilde, som ikke er et førstehåndsvidne til det refererede, vil avisens oplysninger straks skulle behandles med forsigtighed.

Hvis avisen og forhandlingsprotokollen bringer modstridende oplysninger om det samme emne, vil vi i langt de fleste tilfælde tillægge forhandlingsprotokollen den største kildeværdi. Generalforsamlingsreferatet kan være en undtagelse, hvis avisens referent selv har været til stede. Dog vil det altid være sådan, at med hensyn til eventuelle generalforsamlingsbeslutninger, er det teksten i forhandlingsprotokollen, der har været bindende for foreningen.

Meget foreningsmateriale er naturligvis forsvundet i tidens løb, bl.a. fordi afgåede formænd, sekretærer, kasserere og andre bestyrelsesmedlemmer ikke har husket at aflevere alt ved deres udtrædelse. Mange breve, som nutidens lokalhistorikere kunne have brug for, er utvivlsomt havnet i papirkurven, og sådan er det såmænd i mange tilfælde også gået med udskrevne protokoller. Det behøver ikke at være det glemsomme forhenværende bestyrelsesmedlem selv, der har stået for kassationen. Det kan også være de efterladte i tilfælde af dødsfald.

Hvis man står og mangler en protokol, vil det være naturligt at forhøre sig hos den, der optræder som protokolfører ved den første dato i den følgende protokol. I et tidligere kapitel var jeg inde på, at vi manglede den ældste forhandlingsprotokol, da vi begyndte arbejdet med at fremstille Kongerslev Idrætsforenings historie. Den fandt vi frem til efter den nævnte fremgangsmåde, og det var ikke så let, som det lyder til, da det var mange år siden, at protokolføreren var rejst fra byen.

Forsvundet foreningsmateriale kan også være efterladt på det sted, hvor bestyrelsen har været vant til at holde sine møder. I mange år manglede Kongerslev Borgerforening således sine ældste arkivalier, og de blev fundet helt

tilfældigt, da byens biograf skiftede ejer. Biografen havde tidligere været gæstgivergård, og her havde bestyrelsen åbenbart både holdt sine møder og opbevaret sine papirer og protokoller.

Selv har jeg ved en tidligere lejlighed fundet noget materiale vedrørende en fagforening, fordi enken til en forhenværende formand gav mig lov til at gennemgå sit loft for gamle bøger og protokoller.

I jagten på forsvundet eller manglende kildemateriale gælder der i det hele taget den regel, at man altid skal gribe efter selv det mindste strå. I de fleste tilfælde kommer der ikke andet ud af det, end at ens egen samvittighed bliver i orden, men det er heller ikke så lidt. Det er en trist fornemmelse at gå rundt med en følelse af, at man ikke har gjort sit yderste.

Tidligere i dette kapitel omtalte jeg problemerne med at få lavet et tilfredsstillende bomærke til Nørresundby Bank. Jeg kunne se i kildematerialet, at sagfører Olesen tog opgaven fra det københavnske bogtrykkerfirma, men hvem lavede det så? Det var som at søge efter nålen i en høstak.

Det kunne eventuelt være sagfører Olesen selv, da han i sin ungdom havde tilbragt nogle måneder på Brønderslev Højskole, hvor han bl.a. havde lært teknisk tegning. At bankens primus motor selv personligt havde tegnet bomærket var jo en sjov tanke, men der var faktisk ikke det mindste spor, der pegede i denne retning. I den bevarede korrespondance var der heller ikke hjælp at finde. Det lignede et uløseligt spørgsmål, men set i en større sammenhæng var det naturligvis også kun en kuriositet.

Så arrangerede Nørresundby Byhistoriske Samling en lille udstilling med titlen Lægen og Bryggeren. Lægen var en kunstnerisk begavet distriktslæge, som havde boet i Nørresundby i 1898, og blandt de udstillede genstande var hans dagbøger. Det var et forsøg værd. Jeg vidste jo så nogenlunde, omkring hvilket tidspunkt jeg skulle søge, og jeg fik bogstavelig talt den ønskede oplysning

på mit første opslag. Ved den 23. marts 1898 havde lægen skrevet i en lille notits, at han var blevet færdig med den pågældende tegning til sagfører Olesen.

Selvfølgelig var det på mange måder et tilfælde, at jeg nu også kunne tilføje denne lille brik til Nørresundby Banks historie, idet jeg ikke på forhånd havde kendskab til de pågældende dagbøger, som for øvrigt var i privat eje. Det var en stor personlig tilfredsstillelse, at jeg havde grebet efter det lille strå, da det kom inden for min rækkevidde.

*

I jubilæumsskrifter vil der som regel blive omtalt en hel del personer, og det er ganske glimrende, da historieskrivning jo netop under den ene eller den anden form skal beskæftige sig med fortidens mennesker. Det må blot ikke blive til den rene selvforherligelse.

Kritikløshed er dog et problem i mange jubilæumsskrifter, og de lider desuden ofte af den fejl, at de beskriver det jubilerende firma eller den jubilerende forening, som om det er en isoleret enhed uden forbindelse med det øvrige samfund. Set i en større sammenhæng giver mange jubilæumsskrifter derfor kun en unuanceret og en meget beskedent aspektbetragtning.

I stedet for at flere foreninger i et lokalområde lader fremstille separate jubilæumsskrifter, var det derfor meget bedre, at de gik sammen om at få fremstillet lokalområdets foreningshistorie. Som supplement til de interne foreningsbeskrivelser kunne der så samtidig bl.a. laves nogle undersøgelser over, om bestyrelsesmedlemmerne har været tordenskjolds soldater, og om en bestemt befolkningsgruppe har været særlig aktiv i forenings- og bestyrelsesarbejdet. Disse undersøgelser kunne gå både på den aldersmæssige og den sociale sammensætning.

Ved en samtidig benyttelse af kildematerialet fra flere foreninger vil lokalhistorikeren desuden få et bedre

grundlag for at belyse samarbejde og modsætningsforhold. Selv om et fælles arrangement er forløbet tilfredsstillende set ud fra den ene forenings synspunkt, er det jo ikke sikkert, at den anden forening har været enig i denne opfattelse.

FORSKNINGSPROCES OG FORMIDLING

I princippet kan lokalhistorikerens arbejde inddeles i forskellige faser. Inden selve forskningsprocessen kan begynde, skal der opstilles et problem, der skal søges efter litteratur, og der skal søges efter kildemateriale. Der er dog ikke i tidsmæssig forstand tale om fire adskilte faser, som kan definitivt afsluttes efter tur.

Faserne vil ustandseligt gribe ind i hinanden. Under arbejdet med litteraturen og kildematerialet, og her er vi inde i forskningsprocessen, skulle der helst opstå mange nye ideer. Disse ideer kan resultere i jagten efter yderligere litteratur og andre typer kildemateriale. I dette dynamiske forløb vil man måske også omformulere, udvide eller indskrænke det oprindelige problem.

Under forskningsprocessen vil man almindeligvis gøre en masse notater for at holde styr på sine oplysninger, og i mange tilfælde kan det være vanskeligt at sige, hvornår man går fra forskningsprocessen til skriveprocessen. I teorien kan man selvfølgelig godt hævde, at et forskningsresultat ikke kan nedskrives, før forskningsprocessen er tilendebragt, men i praksis vil det ofte være sådan, at man må skrive sig frem til sit forskningsresultat, hvad enten det så er en beskrivelse eller en analyse, da det ellers kan være umuligt at holde styr på sine kildeudsagn.

Selv om faserne ikke kan holdes skarpt adskilte, vil det være klogt at tilrettelægge sit arbejde omhyggeligt. Ved større projekter vil man uvægerligt spille en masse tid på ligegyldige sidespor, hvis man forsøger at famle sig frem i blinde, og måske ender det hele så med slet

ikke at blive til noget. I det følgende vil jeg skitsere forløbet i et konkret projekt, hvor de enkelte faser træder tydeligt frem.

Jeg blev i 1984 ansat af Nørresundby Bank til at skrive bankens historie. Jeg fik ni måneder til at udføre arbejdet, og mine retningslinier var i øvrigt, at min arbejdsgiver forventede et manuskript på ca. 100 maskinskrivne sider. Det skulle være en seriøs beskrivelse skrevet i et sprog, som umiddelbart kunne forstås af alle med interesse for bankens historie.

Jeg skulle så i gang med første fase, opstilling af problemet, men det lå jo allerede i opgavens natur og ordlyd. Jeg skulle skrive bankens historie, og hermed mente man helt klart en totalfremstilling efter samme mønster som en sognehistorie, der bestræber sig på at omtale alle væsentlige udviklingstræk. I forvejen kendte jeg ikke ret meget til Nørresundby Bank, men jeg havde da læst et lille jubilæumsskrift, som var blevet udgivet i 1948. Til gengæld havde jeg et rimeligt kendskab både til økonomisk historie og til Nørresundbys historie i almindelighed.

Som det overordnede udgangspunkt valgte jeg den problemformulering, at jeg ville forsøge at sætte bankens historie ind i en samfundsmæssig sammenhæng fra starten i 1898 og frem til nutiden, både nationalt og lokalt. Jeg måtte finde ud af, hvem der dengang tog initiativet til at stifte banken, og hvorfor de gjorde det. Havde der overhovedet været brug for den nye bank. Hvor kom aktiekapitalen fra, og hvordan havde den udviklet sig i årenes løb. Hvordan havde kundegrundlaget været i tidens løb. Hvordan havde banken klaret sig i forskellige situationer. Hvilke ændringer var der sket med hensyn til bankens arbejdsopgaver i tidens løb. Hvordan havde ledelsesstrukturen udviklet sig. Hvordan var det gået med antallet af medarbejdere, og hvilke ændringer var der foregået i deres arbejdssituation, herunder den tekniske udvikling. Hvordan havde de fysiske rammer udviklet

sig. Hvordan var man kommet frem til det nuværende fili-
alnet, og der kunne nævnes endnu flere spørgsmål. Det
var altså ikke vanskeligt at opstille en problemformule-
ring.

Den næste fase, søgning efter litteratur, kunne jeg
omtrent springe over, fordi jeg et par år i forvejen
havde skrevet tre kapitler i et større samleværk om Nør-
resundbys historie fra 1850 til 1970. Her havde jeg skre-
vet om befolkningstallets udvikling, vejen til købstad-
rettigheder og erhvervslivets historie. Dermed kendte
jeg den relevante lokalhistoriske litteratur i forvejen.

Kildematerialet bød til dels sig selv. Det var simpelt-
hen alt det interne materiale, som var blevet bevaret
vedrørende bankens virksomhed, samt hvad der var blevet
frembragt externt, f.eks. avisreferater, i årenes løb.
Da der ikke var blevet afleveret interne arkivalier hver-
ken til Erhvervsarkivet eller andre arkiver, måtte mit
væsentligste kildemateriale stadig befinde sig inden
for bankens egne mure. I en sådan situation gælder det
om at starte med de kilder, hvor man kan finde den bre-
deste buket oplysninger, og som også helst afgiver disse
oplysninger på en beskrivende måde.

Når det drejer sig om en forening, vil det være for-
nuftigt at starte med bestyrelsens forhandlingsprotokol-
ler, og den samme fremgangsmåde kan anbefales ved aktie-
selskaber. Nørresundby Bank har altid været et aktiesel-
skab, følgelig startede jeg med forhandlingsprotokoller-
ne. Herefter var det bare med at notere ned, hver gang
jeg fandt en oplysning, som kunne være med til at kaste
lys over et af de spørgsmål, der indgik i min problemfor-
mulering.

Jeg brugte ca. 3-4 uger til at gennemgå forhandlings-
protokollerne. Det drejede sig om mange hundrede hånd-
skrevne sider. Mine notater hobede sig efterhånden op,
og da en stor del af protokolsiderne havde et udpræget
beskrivende indhold, kunne det undertiden være svært
at holde sin egen skriveløse i ave. Jeg vil tro, at mange

andre har det på samme måde, men det betaler sig at bevare disciplinen. Historie skrives ikke på grundlag af et ensidigt kildemateriale.

Efter forhandlingsprotokollerne kom turen til en snes udklipsprotokoller, der skulle bearbejdes på samme måde, og så var der en masse pakker af blandet indhold, der var masser af reolmeter med diverse regnskabsprotokoller, der var personaleblade, og der kunne nævnes endnu flere kildetyper. For meget af det var det i første omgang nok at konstatere tilstedeværelsen.

Efter godt og vel et par måneder havde jeg endelig fået arbejdet mig igennem kildematerialet, så jeg kunne nedfælde kapitelinddelingen på papir. Det varede nu ikke mange timer, men den var jo egentlig også kun et udtryk for, i hvilken rækkefølge jeg ville belyse de opstillede problemer, som naturligvis var blevet løbende justeret under mine månedlange kildestudier. For at få en rimelig proportion mellem de enkelte punkter, angav jeg tillige et ca. sidetal for hvert kapitel.

Herefter kunne jeg gå i gang med manuskriptet kapitel for kapitel, og så viste det sig alligevel undervejs, at der fortsat måtte foretages en løbende justering. Problemer måtte omformuleres, jeg måtte undersøge litteratur, som jeg ikke havde drømt om på forhånd, og jeg måtte have fat i yderligere kildemateriale.

Nogle undersøgelsesresultater, f.eks. bankens start, kunne jeg hovedsageligt skrive mig frem til. I andre tilfælde måtte der laves undersøgelser for blot at kunne nedskrive resultatet. F.eks. måtte jeg bruge nogle dage blot for at kunne beregne aktionærernes antal i 1898.

Og så stod jeg en dag med et færdigt manuskript. Jeg havde lavet et bestillingsarbejde, og dermed var det op til bankens direktion og bestyrelse, hvad der videre skulle ske. Formidlingen lå uden for min indflydelse. Manuskriptet kunne blive gemt ned i en skuffe til ingen verdens nytte. Et renskrevet eksemplar kunne blive placeret i et ringbind, som interesserede kunne få lov at

studere, eventuelt kopiere. Endelig kunne det jo også udgives i bogform. Det sidste endte med at blive tilfældet og endda i en meget fornem udgave.

*

Nu har jeg som omtalt skrevet flere lokalhistoriske bøger, men dette er det eneste tilfælde, hvor jeg selv har været fri for at tænke i økonomiske baner i forbindelse med formidlingsprocessen. Jeg har et par gange prøvet personligt at påtage mig hele det økonomiske ansvar. Jeg har prøvet at være på halvpant med trykkeren. Jeg har været med til at skulle søge samtlige udgifter til en bog hjem i tilskud for at kunne uddele den gratis. Endelig har jeg da også skrevet bøger, hvor det økonomiske ansvar alene har påhvilet andre, men hvor de stramme budgetter så til gengæld har begrænset mine udfoldelsesmuligheder.

Langt de fleste lokalhistorikere, der beskæftiger sig med bogproduktion, vil nikke genkendende til den økonomiske spændetrøje. Det skyldes for det første, at salget kun sjældent kan forventes at overstige nogle få hundrede eksemplarer. Den gennemsnitlige stykpris bliver derfor forholdsvis høj. For det andet skal lokalhistoriske bøger helst være billigere end andre bøger, idet mange af de potentielle købere ikke er villige til at ofre den pris, som bøger normalt koster.

Små oplag og lave priser er en barsk kombination. Set ud fra en ren økonomisk synsvinkel vil det derfor være fristende at lade en udgivelse omfatte et større lokalområde end den enkelte by eller det enkelte sogn. Lad mig illustrere denne mulighed med egne erfaringer.

Min første bog dækkede de tre landsbyer, der udgjorde den gamle Kongerslev-Komdrup kommune, et område med ca. 1000 husstande. Der blev solgt ca. 400 bøger i løbet af en måneds tid og yderligere ca. 75 i løbet af de næste par år.

Min anden bog dækkede foruden de samme tre landsbyer også de ti øvrige landsbyer, der udgør den nuværende Sejlflod kommune. I dette område, der dengang dækkede ca. 3200 husstande, blev der solgt omkring 800 bøger i alt. Hvor den første bog således havde et salg, der svarede til hver anden husstand, blev den anden bog "kun" solgt til hver fjerde husstand.

I begge tilfælde er der tale om høje salgstal, der bestemt er tilfredsstillende; men hvad var der sket, hvis jeg havde ladet bogen dække yderligere en halv snes landsbyer? Spørgsmålet er hypotetisk og svaret derfor også temmelig uinteressant. Dog kunne jeg sagtens forestille mig, at salget så ville være faldet, skønt det jo nok ville være kommet an på emnets karakter foruden en hel masse andre ting.

Den første bog opnåede bl.a. høje salgstal, fordi den indeholdt 24 sider med gamle fotografier. Derimod tror jeg ikke, at ret mange virkelig fordybede sig i teksten. Den var nok for akademisk. Udgivelsesdatoen var den 15. november, hvilket utvivlsomt gjorde den til en populær julegave. Det var en lille flot bog i A5 format på 80 sider til 28 kr., og det var billigt, selv om det var i 1979. Endelig skal det også siges, at den havde fordel af at være den første lokalhistoriske undersøgelse fra området, der nogensinde var udkommet i en selvstændig bog.

Den anden bog kunne bestemt ikke sælges på sit billedmateriale, og den var i øvrigt ikke nær så flot som den første. Den udkom i december 1980, men var fra starten mindre opreklameret, hvorfor den ikke opnåede et større julesalg. For de ti af byerne nød den ellers også fordel af at være den første selvstændige lokalhistoriske bog. Prisen var heller ikke høj, 35 kr. for 119 sider. Den opnåede nok først og fremmest sine gode salgstal, fordi teksten faldt i læsernes smag. Den indeholdt en række små hyggelige beretninger, som byggede på interviews med ældre folk fra de berørte byer.

Foruden mine egne bøger har jeg haft en del med andre lokalhistoriske bogudgivelser at gøre. Interessen kan være svingende fra sted til sted, og det endda i en sådan grad, at jeg ikke har kunnet konstatere en tommelfingerregel, efter hvilken man på forhånd kan bedømme salgsmulighederne for en bestemt bog. Udgiveren må i hvert enkelt tilfælde stikke fingeren i jorden.

En rimelig pris, et emne der kan fange, en velskrevet tekst og gamle fotografier er imidlertid fire væsentlige faktorer, når det drejer sig om at få et godt salg, og som tidligere antydet vil det relative salg også afhænge af områdets geografiske udstrækning.

At fastsætte bogens pris kan være et vanskeligt spørgsmål. Efter at oplagets størrelse er bestemt, er det selvfølgelig muligt at få faste tilbud fra bogtrykker og bogbinder, men hvad med reklamebudgettet? Hvad med salgsmkostningerne i øvrigt? Skal hele oplaget sælges, for at økonomien kan løbe rundt?

Der er mange jokere forbundet med en bogudgivelse, og derfor er det vigtigt at overveje, hvilke prissænkende mekanismer, der står til rådighed. Det hjælper i alt fald på reklamebudgettet, hvis man sørger for at få bogen omtalt i de lokale massemedier, både før og efter udgivelsen. Det kan være på avisernes lokalsider, i lokale distriktsblade, i den lokale nærradio, i menighedsbladet, og der vil mange steder være endnu flere muligheder. Normalt er det ikke vanskeligt at få bragt den slags nyhedsformidling. Blot skal man ikke tro, at det på denne måde er muligt at snyde sig til gratis annoncering. Før udgivelsen kan der typisk blive tale om selve historien bag den pågældende bog, og efter udgivelsen en eller anden form for anmeldelse.

Hvis der er en lokal boghandler, vil denne vel ikke se helt bort fra avance, men jeg har erfaring for, at der kan laves en fordelagtig aftale; især hvis boghandleren selv er lokalhistorisk interesseret. Hvis der står en forening bag udgivelsen, er pengeinstitutterne ofte

villige til at formidle salget uden avance, og der kan også være mange andre forretninger, der er villige til at støtte udgivelsen på samme måde.

Den mest effektive prissænkningemetode er dog at sælge bogen på forudbestillingsbasis. På denne måde kan man undgå at få et større restoplæg, som ikke kan sælges. Lad eventuelt projektets gennemførelse være afhængig af et rimeligt antal forudbestillinger. På denne måde kan risikoen om nødvendigt reduceres til at omfatte udgifterne ved selve forudbestillingssalget. Forudbestillingerne kan foregå på lister, der er fremlagt hos de lokale handlende, det kan være gennem annoncer i den lokale distriktsavis, eller der kan uddeles en folder, f.eks. som fotokopi, til samtlige husstande i det relevante område.

Ved denne salgsmetode må de potentielle købere kunne se en fordel i at forudbestille bogen. Udgiveren må derfor på forhånd vælge enten kun at lade fremstille det forudbestilte antal eksemplarer, eller også må forudbestillerne tilbydes bogen til en speciel lav pris. Portoene kan eventuelt spares ved selv at udbringe de forudbestilte bøger til køberne.

Det er måske endvidere muligt at sænke prisen gennem opnåelse af et kommunalt tilskud eller på grund af støtte fra lokale fonde og legater. Den lokale borgerforening er ligeledes en mulighed, og det samme er støtteannoncer af forskellig art.

Selve trykningen skal foregå på et professionelt trykkeri, men de fleste udgivere vil sagtens selv kunne klare arbejdet med at sætte siderne op. Her er der virkelig mange penge at spare. Det er dog en proces, der kræver stor nøjagtighed.

Jeg har selv ved forskellige lejligheder benyttet mig af samtlige forslag, som jeg har opstillet i den anviste buket, og ved forudbestillingssalg er jeg endnu aldrig kommet i den situation, at jeg har måttet aflyse en udgivelse. Dette kan man bl.a. gardere sig imod ved at arbej-

de med flere budgetter efter mønsteret, at ved et forudbestillingssalg på 400 eksemplarer skal projektet kunne løbe rundt, selv om bøgerne udsendes gennem postvæsenet, medens man selv må udbringe dem ved et salg på kun 300 eksemplarer.

*

I det foregående har jeg udelukkende omtalt bogudgivelser, men der vil selvfølgelig være en masse tilfælde, hvor lokalhistorikeren ikke selv ønsker at påtage sig dette besvær eller at løbe en eventuel økonomisk risiko, og hvor der heller ikke er andre, der gør det. Endelig vil der jo også være en masse mindre lokaliteter, hvor der overhovedet ikke vil være basis for en bogudgivelse.

Her vil den enkleste fremgangsmåde være at overlade et maskinskrevet eksemplar til det nærmeste bibliotek eller lokalhistoriske arkiv. Så kan der med lidt smidighed åbnes mulighed for, at interesserede kan få lov til at købe en kopi.

De amtshistoriske samfunds årbøger er en mulighed, når det kun drejer sig om artikler, og det samme er de lokale ugeaviser. De sidste bliver læst af mange mennesker, men hvem gemmer dem i længere tid? For mange lokalhistorikere er det ikke en acceptabel løsning, at deres arbejde på denne måde reduceres til en døgnflue, men det er trods alt bedre end at lade artiklen ligge i skrivebordsskuffen.

LOKALHISTORIKEREN OG LÆSERNE

Som lokalhistoriker møder man gennemgående en fantastisk velvilje, men hermed er bestemt ikke sagt, at folk så også falder på halen over resultatet. I begyndelsen af min karriere var jeg med til at redigere et lille ubetydeligt hæfte med lokale småstykker, og blandt disse havde jeg selv opstøvet en artikel, som var skrevet af en af egnens kendte sønner, der havde drevet det vidt ude i den store verden.

Jeg havde valgt artiklen, fordi den beskæftigede sig med et vigtigt, men også forsømt emne i områdets historie. I en lille efterskrift tillod jeg mig imidlertid at gøre opmærksom på, at der kunne fremhæves mange kritikpunkter mod fremstillingen, fordi den i høj grad så ud til at være baseret på gætterier, der så desværre var blevet gengivet som historiske kendsgerninger. Trods disse negative sider, var det dog min opfattelse, at artiklen kunne danne et godt grundlag for videre studier.

Artiklen var 25 år gammel, og forfatteren var død. Derfor troede jeg ikke, at efterskriften kunne virke anstødelig, men der gik ikke lang tid, før jeg modtog et bebrejdende brev fra en af forfatterens barndomsvenner. Han kendte sin gamle kammerat som en på alle måder pålidelig person. Derfor kunne han ikke acceptere, at jeg nu rejste en kritisk røst mod hans gode artikel. gode artikel.

I den nævnte efterskrift optrådte jeg som faghistorikeren, der rejser indvendinger mod en andens værk. I dag ville jeg nok have foretrukket at negligere artiklen, men dengang nærrede jeg det naive håb, at min kritik ville kunne provokere andre til at foretage et nærmere studie af emnet. Sådan gik det dog ikke, og derfor ville det

have været bedre for den historiske bevidsthed, hvis artiklen var blevet glemt.

Nu tror jeg ikke ligefrem, at min egen anseelse som lokalhistoriker led ubodelig skade, fordi jeg fremsatte kritikken, men til gengæld gav den mig nok heller ingen plusser. En lokalhistoriker opnår ikke anseelse ved at kritisere andres værker, og en lokalhistoriker opnår heller ikke speciel anseelse, fordi vedkommende eventuelt er universitetsuddannet historiker. Læserne læser selvfølgelig lokalhistoriske bøger for at få forøget deres viden om det beskrevne lokalsamfund, men hvis der fremsættes nye resultater, og så kan de være aldrig så godt underbygget, bliver de alligevel kun accepteret af de fleste, hvis de ikke strider imod den gængse opfattelse.

Som nævnt i et tidligere kapitel brugte jeg f.eks. en stor del af min første bog til at bevise, at Sdr. Kongerslevs eksplosive vækst i befolkningstallet i begyndelsen af århundredet ikke primært skyldtes åbningen af Aalborg-Hadsund Jernbanen, således som den lokale tradition hævdede. Den lokale tradition hævder fortsat jernbanens betydning for befolkningstilvæksten, selv om min bog blev solgt til halvdelen af byens husstande og formodentlig stadigvæk befinder sig i de flestes reoler.

Nå, nogle er forhåbentlig blevet overbevist, men derfor kan man jo godt engang imellem spørge sig selv, om det i virkeligheden er umagen værd at lave den slags undersøgelser. For mit eget vedkommende, og det gælder sikkert også de fleste andre lokalhistorikere, bliver svaret imidlertid, at jeg jo i virkeligheden slet ikke laver mine undersøgelser og skriver mine bøger for læsernes skyld. Jeg gør det først og fremmest for min egen skyld, fordi det bliver en udfordring eller måske endda en slags besættelse. Det kan vel sammenlignes med bjergbestigeren, der ikke kan lade være med at bestige et bestemt bjerg, blot fordi bjerget nu engang er der.

Denne erkendelse betyder selvfølgelig ikke, at læserne

så er ligegyldige. Ganske vist kan jeg til enhver tid lave de undersøgelser, som jeg lige netop selv har lyst til, men der er trods alt ikke meget ved kun at producere resultater til skrivebordsskuffen. Læserne er en nødvendig forudsætning, hvis mit arbejde skal udgives i bogform, og her har både jeg og alle andre lokalhistorikere helt anderledes arbejdsbetingelser end historikere i almindelighed. Arbejdsbetingelserne er både mildere og vanskeligere.

Mildere, fordi udgivelsen normalt ikke skal igennem nåleøjet hos et etableret forlag. De fleste lokalhistorikere vil formodentlig ikke gå i gang med det store arbejde, det er at skrive en bog, hvis ikke udgivelsen allerede er planlagt og i alt fald næsten sikret på forhånd. Også mildere, fordi den sjældent vil blive udsat for faglig kritik. Traditionelt omtaler aviserne kun lokalhistoriske bøger i pæne vendinger. Det må opfattes som et levn fra den tid, da lokalhistoriske bøger var en sjældenhed, som blev modtaget med kyshånd, og da forfatteren som regel var amatør, var alene det positive i initiativet rigeligt til at opnå en velvillig omtale. Denne pressevenlighed synes i det væsentlige at være overført til de mange faghistorikere, der nu også beskæftiger sig med lokalhistorien.

De vanskeligere arbejdsbetingelser er ikke nær så åbenbare og derfor også langt sværere at erkende. Dog kan de fleste se, at der i disse år bliver udsendt det ene store rigshistoriske værk efter det andet, og dette er naturligvis kun tilfældet, fordi forlagene forventer at kunne opnå et rimeligt salg. Kun de færreste familier har mere end et enkelt større værk stående i reolen, men hvis man har lyst, er der jo mulighed for at låne de øvrige på biblioteket. En række eksakte oplysninger vil nødvendigvis være standard i samtlige værker, men ellers har historikerne rig mulighed for at fokusere på forskellige aspekter og for at vægte stoffet forskelligt.

Endnu større er udbuddet af bøger, der beskæftiger sig med specifikke emner. F.eks. udkommer der hvert eneste år adskillige bøger om 2. verdenskrig. En del af disse er overflødige set ud fra den betragtning, at de kun indeholder viden, som i forvejen er tilgængelig i andre bøger, men også her må der jo gælde det forhold, at forlagene forventer at kunne opnå et rimeligt salg.

Lokalhistorikeren befinder sig som sagt i en anden situation. Ganske vist har jeg tidligere været inde på, at mange lokalhistoriske bøger relativt set sælger langt bedre. Til gengæld er antallet af potentielle købere altid så meget mindre, at der ikke vil være plads til konkurrerende bøger, og da slet ikke når det drejer sig om større værker. I alt fald vil det kun kunne være tilfældet som en sjælden undtagelse. Denne kendsgerning giver både lokalhistorikeren et særligt ansvar og nogle kedelige begrænsninger.

Såvel ansvaret som begrænsningerne består i det forhold, at når noget er skrevet, så er det skrevet, og der vil gå mange år, før der vil være et publikum til en tilsvarende udgivelse. F.eks. har jeg som tidligere nævnt selv skrevet et værk i 4 bind med titlen Sejlflod Kommunes Historie 1841-1970. Selv om dette værk ikke dækker alle aspekter i kommunens historie, bl.a. er der gjort meget lidt ud af foreninglivet og kirkernes historie, vil et konkurrerende værk ikke have blot skyggen af chance for at kunne løbe rundt økonomisk.

Hvis andre lokalhistorikere ønsker at lave en nærmere beskrivelse af de stedmoderligt behandlede aspekter, er de formodentlig i praksis henvist til at begrænse sig til specifikke emner. Det lyder ganske rimeligt, hvis en eller anden ønsker at skrive en bog om kommunens foreningsliv, og det lyder ligeså rimeligt, hvis en eller anden ønsker at skrive en bog om kirkernes historie, men derimod kan man vel næppe tænke sig, at nogen kunne finde på at behandle netop disse to emner i den samme bog. Og for bøger, der kun beskæftiger sig med et enkelt

snævert emne, vil der være et mindre publikum, end for de bøger der spreder sig over et bredere spektrum!

Der vil nok altid findes en lille gruppe mennesker, som køber alt, hvad der udgives af lokalhistoriske bøger i et bestemt område, men det er min personlige erfaring, at denne gruppe er yderst beskeden. De fleste læsere ønsker at kende lokalområdet historie i store træk. Derimod er der normalt kun et begrænset publikum til bøger, der går i dybden med et enkelt emne. Dog kan der her være visse undtagelser som f.eks. et jubilæumsskrift for den lokale idrætsforening.

Med mit værk om Sejlflod kommune har jeg ikke blot begrænset andre lokalhistorikers udfoldelsesmuligheder. Jeg har så sandelig også begrænset mine egne udfoldelsesmuligheder, og det skænkede jeg ikke en eneste tanke, da jeg skrev de pågældende bøger.

Bøgerne bygger på et omfattende og solidt kildemateriale, og de er blevet forsynet med et fyldigt noteapparat, således at andre kan kontrollere mine resultater. Jeg mener kort sagt, at jeg har været mig mit ansvar som historiker bevidst, og da værket er på ca. 800 sider, mener jeg også, at jeg er kommet rimeligt i dybden med de emner, som jeg har fundet det mest betydningsfuldt at behandle.

Selvfølgelig er der også mange andre sognehistorier, der opfylder disse krav, men der kunne bestemt også fremdrages eksempler, som ikke burde være udgivet i den foreliggende form. Disse uheldige sognehistorier sætter imidlertid de samme begrænsninger for fremtidigt arbejde, for når et emne er beskrevet, så er det beskrevet, selv om det i de uheldigste tilfælde kan dreje sig om inkompetent arbejde.

Af de nævnte årsager kan vi konkludere, at lokalhistorien befinder sig i en uheldig situation sammenlignet med rigshistorien. At alle, der beskæftiger sig med at skrive lokalhistorie, sætter sig ind i grundprincipperne for almindelig kildekritik bør vel være et billigt for-

langende. For at undgå de omtalte begrænsninger bør man imidlertid ideelt set også planlægge alle sine påtænkte publikationer vedrørende en bestemt lokalitet, før man udgiver det første værk, men et er teori, og et andet praksis.

Personligt legede jeg således med lokalhistorien i flere år, før jeg lod min første bog udgive i 1979, og dengang var det bestemt ikke min plan, at det skulle blive til mere end den ene. Det var et sammenspil af tilfældigheder, at det blev til en hel række i løbet af de følgende år, og der er da endnu et par stykker, som jeg godt kunne tænke mig at skrive. Mon ikke, at også andre lokalhistorikere er gledet ind i det på den samme planløse måde?

Skønt det altså kan være vanskeligt at opfylde idealet om at arbejde efter en langsigtet plan, så kan den enkelte lokalhistoriker dog i alt fald forsøge at arbejde disciplineret, således at en bog ikke kommer til at bestå af en masse halve vinde. De udvalgte aspekter skal belyses grundigt på baggrund af det tilgængelige kildemateriale.

Det vil f.eks. ikke være rimeligt at beskrive grundlovsfesterne gennem tiden på en bestemt lokalitet ved kun at benytte sig af avisreferater, hvis der også eksisterer en hel masse andre former for kildemateriale, selv om dette måske er vanskelig tilgængeligt. En rigtig lokalhistoriker vil ikke "glemme" gamle dokumenter og protokoller, blot fordi de er skrevet med gotiske bogstaver i en næsten ulæselig håndskrift. En rigtig lokalhistoriker vil heller ikke spille papir på ordret at gengive gamle dokumenter, fordi det kan være vanskeligt at referere den rette mening, og der kunne nævnes adskillige andre forsyndelser. Lokalhistorikeren med den rette gnist vil bearbejde sit materiale, også når det kræver en ekstraordinær indsats.

Man hører ofte forfattere hævde, at det er et ensomt job at skrive. Det gælder naturligvis også for en stor

del af lokalhistorikerens arbejde. Som lokalhistoriker har man dog den fordel i forhold til de fleste andre forfattere, at bøgerne ikke bliver spredt ud over hele landet, men fortrinsvis i et begrænset område, og da man som regel også selv bor i området, giver det mulighed for at få læsernes respons. Det er bestemt ikke uvæsentligt at kende sit publikum på forhånd.

Læserne skal hverken undervurderes eller overvurderes. Hvis man f.eks. skriver om landbrugsforhold overvejende for en befolkning, der har nær tilknytning til landbruget, vil der være en lang række landbrugstekniske forhold, som ikke kræver nogen større udpensling, da det i forvejen er almindelig baggrundsviden. Nok vil de fleste gerne læse om velkendte forhold, men en fremstilling kan også blive opfattet som så banal, at den mister al interesse. På samme måde vil det gå med en fremstilling, som forudsætter en for høj grad af baggrundsviden. Den vil simpelthen blive opfattet som uforståelig. Det gælder slet og ret om at finde den gyldne middelvej, hvor niveauet er afstemt efter det tiltænkte publikums for-måen.

Som forfatter af fagbøger skal man altid forsøge at anlægge en reciprok tankegang. Man skal vende sin tankegang om ved at placere sig selv i læserens rolle og dermed abstrahere fra den del af sin egen baggrundsviden, der ikke kan opfattes som almindelig almen viden. Det både lyder vanskeligt og er vanskeligt, men man må hele tiden spørge, om læseren nu også får det at vide, som man gerne vil fortælle, og om man giver så detaljerede oplysninger, at læseren utvetydigt kan forstå ens ræsonnementer. Når bogen har været i trykken, nytter det nemlig ikke noget at sige, at selv om der står det og det, så var det faktisk min mening, at det skulle opfattes på den og den måde. Læseren har kun det trykte ord at holde sig til.

Lokalhistorikeren er i øvrigt ofte i et svært dilemma, når det gælder formidlingsprocessen. Selve undersøgelsen

skal foregå på et strengt videnskabeligt niveau, men teksten skal helst nedskrives på en letflydende populærvidenskabelig facon. Det nytter ikke noget at beklage sig over dette forhold, for sådan er det nu engang. Der er ikke andet at gøre, end at arbejde med sit materiale igen og igen.

Et enkelt godt råd kan jeg dog give. Lad så vidt muligt være med at betragte dit manuskript som færdigskrevet, når det sidste punktum er sat. Læg det hellere bort i nogle måneder, og kast dig så over det igen, når du føler dig i stand til at se på det med friske og kritiske øjne. Muligvis skal denne proces gentages flere gange, men hvad betyder nogle måneders forsinkelse. Din bog bliver måske også læst om hundrede år.

BOGENS FUNDAMENT

I dette afslutningskapitel vil jeg kort præsentere mine egne bøger. Det må være rimeligt, da de danner fundamentet for nærværende bog. Desuden giver det mig mulighed for kort at omtale yderligere nogle undersøgelser og arbejdsopgaver.

Som sagt i indledningen mener jeg ikke, at mine bøger er specielt gode. Jeg har bestemt gjort mine dumheder i årenes løb. Med mine nuværende erfaringer kunne jeg forhåbentlig i mange tilfælde have gjort det bedre, men man starter nu engang altid som nybegynder, og ud fra en kvalitetsmæssig betragtning har det nok heller ikke været klogt at sprede sig over så mange forskellige gener.

Jeg håber, at nogle af læserne har kunnet drage nytte af de erfaringer, som jeg har forsøgt at videregive i de foregående kapitler, og da enhver lokalhistoriker også bør læse i alt fald nogle værker skrevet af andre, står det enhver frit for at gennemgå mine, og det skal selvfølgelig være med kritisk blik. Lokalhistorikere skal nemlig ikke efterligne hinanden. Målet må altid være at lave noget bedre, end det andre har præsteret.

Poul Erik Kristensen: Kongerslev-Komdrup Kommune 1860-1916. 89 sider. Udgivet af Ivan Eriksens Novelleforlag. Svenstrup 1979. ISBN 87-980882-0-3.

Denne bog danner det væsentligste grundlag for kapitlet Lokalhistorisk Statistik. Endvidere bl.a. omtalt side 109 f.

Fra denne bog kan også nævnes en undersøgelse, der beskæftiger sig med handel og håndværk. Her forsøger jeg

at kaste lys over, hvor mange der var beskæftiget ved de forskellige former for handel og håndværk i undersøgelsesperioden, og hvorledes deres indtægter har været i forhold til hinanden. Jeg har fundet frem til de forskellige erhvervsudøvere gennem Handelskalenderen, ligningslisterne, kirkebøgerne og sognerådets forhandlingsprotokoller. Folketællingslisterne burde i denne forbindelse også have været undersøgt.

Poul Erik Kristensen m. fl. (red.): "Kilder". 24 sider. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. 1980. ISBN 87-980923-0-8.

Titlen er ganske misvisende, da der er tale om småartikler og ikke kilder i ordets almindelige betydning. Ingen af artiklerne har nogen særlig interesse. Begrundelsen for at bringe en af dem er omtalt side 114.

Poul Erik Kristensen: Forskellige byer - forskellige skæbner. 119 sider. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. 1980. ISBN 87-980923-1-6.
Bogen er bl.a. nærmere omtalt side 75 ff og 110.

Poul Erik Kristensen (red.): Folkeminder fra Sejlflod. 47 sider. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. 1981. ISBN 87-980923-24.

Samtlige beretninger er ordrette gengivelser af folkeminder, som i 1930'rne blev nedskrevet af en af de lokale beboere og indsendt til Dansk Folkemindesamling. Min opgave bestod i at udvælge de mest relevante beretninger samt i at placere dem i en naturlig rækkefølge. Flere af beretningerne fortæller væsentlige træk fra landsbyen Sejlflod og de nærmeste omegnsbyer. Det kan anbefales andre lokalhistorikere at undersøge, om Dansk Folkemindesamling har væsentlige beretninger fra netop deres lokalområde.

Poul Erik Kristensen: Godbidder Fra Arkivet. 109 sider. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. 1981. ISBN 87-980923-3-2.

Bogen er en kildesamling bestående af udvalgte tekster fundet i udgiverforeningens arkiv, som var blevet grundlagt knap et par år i forvejen. Bogen indeholder mange gode kilder til lokalområdets historie, men det var en salgsmæssig fiasko. Ved denne lejlighed ville jeg selv lege bogtrykker, og det skal man ikke gøre uden erfaring. Det blev vel årets grimme danske bog. Dog tror jeg ikke, at dette var den primære forklaring på det dårlige salg. Folk ønsker simpelthen ikke selv at læse de besværlige kilder; de ønsker kilderne bearbejdet til lokalhistorie.

Poul Erik Kristensen: Sejlflod Kommunes Historie 1841-1970. Bind 1-4. I alt ca. 800 sider. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. 1982.

ISBN 87-980923-40

ISBN 87-980923-59

ISBN 87-980923-67

ISBN 87-980923-75

Bind 1 og 2 er primært skrevet på baggrund af de gamle kommunale arkivalier. De danner grundlaget for kapitlet De Kommunale Forhandlingsprotokoller.

Bind 3 og 4 består af ældre menneskers erindringer i redigeret form. Erfaringerne fra disse to bind er især benyttet i kapitlet Erindringer.

Poul Erik Kristensen: Den Gamle Kogekone Fortæller. 37 sider. Udgivet af Ivan Eriksens Novelleforlag. Svenstrup 1982. ISBN 87-980882-3-8.

Bogen er skrevet på baggrund af talrige interviews med den samme person, hvor jeg har forsøgt at forfølge de enkelte emner igen og igen. Bogen er blevet solgt ud over hele landet som en kulturhistorisk bog. Dette var planlagt fra starten, hvorfor der ikke, som det er almin-

deligt i lokalhistoriske bøger, er blevet gjort ret meget ud af at stedfæste de omtalte begivenheder.

Flemming K. Østergaard, Poul Erik Kristensen m. fl.: 50 Ar. KIF 1935-85. 32 sider. Udgivet af Kongerslev I-drætsforening 1985.

Bogen er 3-spaltet og i stort format. Her havde jeg fornøjelsen at føre pennen side 5-20, men som nærmere omtalt side 71 ff, var der i høj grad tale om teamwork.

Poul Erik Kristensen: Vagt- og Sikkerhedsfunktionærernes Fagforening - Nordjyllands Afdeling 1937-1987. 32 sider. Udgivet af den pågældende fagforening i 1987. Bogen er nærmere omtalt side 98 f.

Thomas Bjørnbak: Fjellerad Højskole 1866-1870. Udgivet første gang 1870. Bearbejdet af Poul Erik Kristensen 1988. 36 sider. Udgivet af Feder-Kristensens Forlag. Kongerslev 1988. ISBN 87-89047-02-8.

Der findes mange gamle lokalhistoriske bøger, som med fordel kan genudgives i bearbejdet form. Jeg valgte i dette tilfælde at benytte nutidens stavemåde, og endvidere forsøgte jeg at oversætte de mest gammeldags ord og udtryk til et mere nutidigt sprogbrug. Det var en vanskelig balancegang, da jeg bestandigt skulle søge at finde sådanne ord og udtryk, der ville få den moderne læser til at fortolke teksten på samme måde, som det var forfatterens ønske i 1870.

Poul Erik Kristensen: Nørresundby Bank 1898-1988. 177 sider. Udgivet af A/S Nørresundby Bank 1988. ISBN 87-983085-0-5.

Bogen er grundigt omtalt side 92 ff og side 106 ff.

Foruden de anførte bøger har jeg skrevet omkring et halvt hundrede kronikker og artikler med lokalhistorisk indhold. De fleste af artiklerne er offentliggjort i tids-

skriftet Lokalhistorie for Sejlflod kommune, som er udgivet af Feder-Kristensens Forlag siden 1987.